

REPUBLIKA

MJESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST
I DRUŠTVO

KAZALO

Božidar Petrač: *Kristalična proza Slobodana Novaka* / 3

Izbor iz Novakove proze: *Crvena mrlja (na čelu)* / 6

Dalje treba misliti / 11

A gdje sam tu ja? (sličica iz naše krčme) / 16

Lucia Leman: *Shakespeareov mediteranski intertekst: Talijanska renesansna komedija* / 19

Tamara Bakran: *Komparacija filozofske i pjesničke žudnje za jednim (Plotin, Vesna Krmpotić)* / 42

Guido Quien: *Večernji ulomci* / 54

Ruža Zubac-Ištuk: *Nove i stare pjesme* / 66

Marko Gregur: *Kapetan dugog putovanja* / 85

Jakša Fiamengo: *Splav u vrijeme* / 99

KRITIKA

Branko Maleš: *Detektirano odsustvo* / 106

Barbara Dolenc: *Nekim sasvim drukčijim tijekom* / 107

Kronika DHK / 112

In memoriam † SLOBODAN NOVAK †

(Split, 3. studenoga 1924. – Zagreb, 25. srpnja 2016.)

Kristalična proza Slobodana Novaka

Ima pisaca koji su čitava života kopali po vlastitim ranama, raskopavali, secirali i mučili vlastitu savjest, borili se s utvarama, demonima i zlim dušima svoje i kolektivne prošlosti, svoga djetinjstva i svoje mladosti. Među takve pisce slobodni smo uvrstiti Slobodana Novaka, neporeciva klasika hrvatske književnosti. Njegov nevelik, ali iznimno konzistentan i vrijedan književni opus koji tvore *Izgnubljeni zavičaj*, *Mirisi*, *zlato i tamjan*, *Izvanbrodski dnevnik*, *Pristajanje* i niz vrsnih pripovijesti nedvojbeno pripada samim vrhuncima moderne hrvatske proze. Riječ je o djelima koja su vrlo često bila podvrgnuta raznim tipovima analize i tumačenja, o kojima su pisali mnogi znani kritičari i povjesničari književnosti. U povodu objave njegovih *Izabranih djela* u šest svezaka potkraj 1990. samo se nostalgično možemo prisjetiti dvobroja časopisa „Republika“ u kojem su se još mogli sabrati svi, ukupno njih dvadeset petero, što uvaženih književnika, što književnih autoriteta, što relevantnih književnih kritičara, što vrsnih jezikoslovaca, kako bi iznova pročitali i vrjednovali Novakovo književno djelo. Od 1991. do 2016. proteklo je dosta vremena, no više se nikada nije ostvario sličan projekt, nikada se više nije moglo okupiti oko Novakova djela toliko različitih znalaca. Istina, u međuvremenu su trudom Matice hrvatske objavljena Novakova *Sabrana djela* u osam svezaka u povodu 85. obljetnice njegova rođenja. Spomenuti dvobroj „Republike“ važan je osim toga i zbog autorova intervjua; bio je to prvi veći javni nastup Slobodana Novaka koji je gotovo izbjegavao javnost i rijetko se eksponirao u medijima. Njegov je medij uvijek bio jezik i ono što je mogao u vlastitu, hrvatskom, jeziku čisto i kristalno stvoriti. U tom je razgovoru s Jelenom Hekman prvi put cjelovito i opširno progovorio o svom djelu i iz toga se razgovora lako može zaključiti koliko je autobiografskih elemenata ugrađeno u pojedina književna ostvarenja. Taj je razgovor dobio i svoj nastavak tijekom pet srpanjskih dana 1998. u hladovini rapske Gajarde. Novak je svoje razgovore sredio, dopunio i redigirao za tiskano izdanje „s nadom da

će ležerna i nekonvencionalna forma razgovora pružiti uvjerljivu sliku i posvjedočiti činjenice o jednom turbulentnom vremenu, kao i o mnogim suvremenicima – bez pretenzija za potpunom autobiografijom, ili za obuhvatnijom kronikom i selekcijom prema značenju događaja, pojava i ljudi.“ Tako se 2001. pojavila knjiga *Digresije – razgovori s Jelenom Hekman*. Knjiga je u javnosti izazvala veliku pozornost, mnoge osobe iz književnoga, ali i političkoga života zaintrigiralo je ono što Novak misli, govori i piše, sigurno ne najviše ono što govori o sebi i svojem djelu, nego ono što govori o svojim suvremenicima, kako sudi o pojedinim događajima i kako ocjenjuje određene pojave. Uslijedio je niz polemičkih tekstova, invektiva, pa i objeda – jer knjigu su doživjeli isključivo kao Novakov obračun s njima – ali i pohvalnih i odmjerenih tekstova. U tom mnoštvu različitih reakcija, osobito onih negativnih i pamfletskih, nije se toliko pozornosti posvećivalo Novakovim komentarima njegova vlastita djela, koliko njegovim promišljanjima vremena i njegovih sudionika, Novakovih suputnika i njihovih uloga kakvima ih je pisac osobno doživio i kakvima ih je u svojim sjećanjima vidio. Nije dakle bila važna poetika njegova pisanja koju je razlagao i objašnjavao, nego ono što je rekao o pojedinim osobama hrvatskoga duhovnoga i političkoga svijeta ili način na koji je ocijenio njihovo povijesno značenje ili kako ih je uopće vrjednovao. Gotovac, Matvejević, Krleža, Račan, Tuđman, Kaštelan, Mihalić, Mesić, Supek... Sukobivši se s okolnostima i s ljudima, Novak je doživio pravi pogrom. No on ne posustaje, nije utonuo u izolaciju i šutnju. Prerađuje cijelu knjigu i dopunjuje sa stotinjak stranica posve novoga teksta kojim se osvrće i na recepciju svojih *Digresija*, i na društvena zbivanja, događaje, pojave i ličnosti poslije prvoga izdanja. Tako su se 2003. pojavile *Protimbe*, knjiga za koju se može reći isto ono što je izjavljeno o *Digresijama*: „provokativna i polemična, gusta i duboka od sadržaja, rječita kao osobno svjedočenje i ispovijed (dakle, neka vrsta duhovne autobiografije), ali i kao polemika, *ispit savjesti*, ne manje kao roman sudbine, *rasuti teret*, kronika događaja, ljudi i pojava, komentar i refleksija vlastita djela“. U *Protimbama* Novak nimalo nije ublažio svoje tvrde ocjene, štoviše, on još jasnije i otvorenije iznosi svoja gledišta koja su bila u žestokoj opreci i u punom raskoraku s gledištima glavnih aktera, političkih i medijskih, toga vremena. Nisu bila u pitanju samo politička gledišta, nego i vladajuća mišljenja i utvrđena mjerila u književnosti i umjetnosti. Novak je u pravom smislu išao uz dlaku i suprotno, primjerice službenoj proklamiranoj detuđmanizaciji, podijeljenoj ratnoj krivnji, inzistirao je koliko na dostojanstvu Domovinskoga rata, toliko na dostojanstvu i ulozi pokojnoga predsjednika. Još je 1991., kad se nije znalo kako će završiti proces hrvatskoga osamostaljivanja, u spomenutom intervjuu odgovorio na posljednje pitanje hoće li ga, jer smo

u slobodi, napustiti „dobra Muza“: „Sačuvao me Bog svake patetike, pa i domovinske, ali moram reći da bih dao za slobodu Hrvatske i svoj skromni opus i mnogo više od toga“.

A Novakov „skromni opus“ nudi, uz njegovu duhovnu autobiografiju, dakle *Protimbe*, romane *Izgubljeni zavičaj*, *Mirise, zlato i tamjan*, *Izvanbrodski dnevnik* i *Pristajanje* te niz novela među kojima se osobito ističu *Badessa madre Antonia*, *Tvrđi grad*, *Južne misli*, *Crvena mrlja (na čelu)*, *Riba Jonina*, *Hlap*, *Moje univerzijade* i *Neman*. Danas, netom poslije njegova odlaska, više od šezdeset godina od objave *Izgubljenoga zavičaja*, Novakovo književno djelo svijetli u njegovim sjajnim rečenicama, pomno i mudro probranima, asketski probranima, kristalnim poput Šimićeva stiha, svijetli sa svojim spasonosnim krajolicima i prvim dašcima nepolitizirane mladosti u *Izgubljenom zavičaju*; svijetli u mračnom, rezigniranom i malodušnom, ironičnom, ciničnom i sarkastičnom junaku *Mirisa, zlata i tamjana*, svijetli u kritičko-heretički u odnosu na društveni sustav ispisanom *Izvanbrodskom dnevniku* ili odustajanju kao stilu i životnom geslu čak unatoč demokratskim promjenama u romanu *Pristajanje*. A da ipak nije mogao odustati svjedoče *Digresije* i *Protimbe* u kojima je analizirao hrvatsku političku i kulturnu scenu druge polovine 20. stoljeća. U jednu riječ, književni opus Slobodana Novaka svojom kakvoćom, svojom refleksivnošću i svojom izražajnošću zauvijek će ostati u samu vrhu hrvatske književnosti. Zauvijek ostaje njegova kristalično čista prozna umjetnost.

Bila mu laka i blagoslovljena hrvatska zemlja u kojoj će počinuti i koja će mu biti utješno posljednje počivalište.

Božidar Petrač, predsjednik Društva hrvatskih književnika

Slobodan Novak

Izbor iz proze

CRVENA MRLJA (na čelu)

Najviše sam ga pridobio svojom pričom o kripti. Tako sam mislio. A on je mene bio osvojio upravo tolikim svojim afinitetom za taj određeni isječak mojega djetinjstva, koji bi od mnogih ostao nezapažen. Baš za taj, a ne za koji drugi, manje, recimo, morbidan.

Ustvari, kao da sam tek ovdje negdje, to je bilo otprilike ovako... gdje se staza gubi, kada je postalo očito da ćemo se morati okrenuti gradu, na polovici šetnje, na polovici mojega cjelovečernjeg monologa, *nel mezzo del camminper questa selva oscura*. A mogao bih, i ne bez gorčine, sada reći: na raspolovljenoj duši i na prepolovljenu srcu, kada sam se osjećajem stao zaista prepuštati njemu, vjernuslušatelju, prijatelju, rijetkom čovjeku u ovim danima, koji je, tako reći, ravno iz rata banuo pred ulaz u Tuškanac i donio u zgužvanoj uniformi svoje smotano srce, nepatvoreno, predratno, dječaćko. Izgužvano. A znam samo ja, makar se i nisam umotavao u zaštitne boje i ni u kakve odore, da je sve to bilo, taj rat, kratko rečeno, mrcinište srca, i da je čovjek i da sam se ja još i večeras morao neka mo zaputiti, negdje u takav Tuškanac, manje sam, a više s takvim, mislio sam s *takvim* čovjekom sam, ako takav postoji, udvoje sam, najbolje sam na ovoj slijepoj stazi. S dušom, koju sam ipak, stvarno, barem ja donio!

Ali, moram zaboraviti sve to sada.

Ovdje, da, ovdje na dnu ove slijepo staze, večeras. Ne znam, možda sam malo bio valjda ponešto ishitrio sve ono kako sam se kao bolećivi dječak volio tobože često zavlačiti u polumračnu kriptu naše varoške crkve i čitati, rekao sam, Sudetu, a zapravo to nije ni važno, možda i kakvu pornografiju, ali ni to nije važno, rekao sam Sudetu, pa nek ostane... Nego je važna kripta, podzemno grobište o tome sam želio govoriti.

Da! To sam bio počeo: Kao da sam baš na ovome mjestu osjetio da

mu treba ispričati o toj samoći, o potpunoj nepotpunoj tami radi samoće. Takvoj, kakva se može osjetiti samo u kripti među mramornim pločama, tihe varoške crkve. Dobro sam bio pogodio. Sada vidim – uprazno. Ma njemu su, vjerujem, oči u mraku zasjale, nisam mogao vidjeti, ali neke se stvari naslute. Ili, ako i nisu zasjale... tako bi se to otprilike ipak reklo... nek davao zna što je bilo s tim očima! Svakako, okrenuli smo se, dakle, sa dna slijepe staze, poslije moje priče bliži intimniji, okrenuli se da se vratimo, ovdje nekako pred tom strminicom ... I rekao je, naknadno, nakon desetak koračaja, bez prava smisla, a zvučilo je gotovo kao pitanje: »Tu, znači, završava... tu je kraj. I dalje se ne može!?!«.

»Kako misliš?«, zapitao sam, sada se sjećam, gotovo sumnjičavo presjekavši njegovo tromo i možda dvosmisleno meditiranje. Da, da, nekako me to pomutilo. »Puteljkom? E, da, ovdje očito završava«. On je ušutio. Upadica me na tren bila, istina, zanervirala. Posebno njegovo zagonetno vladanje. Ali, dobro. Onda mi je još rekao, tobože objašnjavajući, više nego sporo i neuvjerljivo, da se ne može dalje ići, hodati, proći, šetati, pješaćiti, izići... na drugi kraj šume... sve ono što je bilo očigledno. Nego da se valja vratiti i vlastitim stopama poništiti put koji smo prešli. I onda, zastavši grakne:

– A to i metaforički! Da znaš!

– Kako misliš? – pitao sam ponovno. – Poništiti?

Samo je progundao kao da u sebi psuje:

– Ratni put. Sav put od kripte naovamo. Od puške.

Od Sudete. Sve do izlaza iz Tuškanca! U Ilicu izaći GOL! Bez prošlosti!

– Pri tome je čupao na prsima vojničku bluzu kao da će je strgnuti.

Dalje smo sto koraka šutjeli, a onda rekoh gotovo prpošno:

– Čemu?! Sve i kad bi to bilo moguće!

– Ne, ne, pusti to. Nego zanima me – reče odjednom zamišljeno – odakle, zapravo, bilo kakva svjetlost. U toj kripti. Odakle uopće bilo kakva svjetlost?

Vratio sam se razgovoru nelagodno i nepovjerljivo.

– Pa, recimo, od dušice, lumina, vječnog svjetla, kandila. Nešto i kroz ulaz odozgo, iz crkve. Iz Sudete sigurno ne.

Zatomivši provalu ogorčenja, on se zanimao dalje, pitao me, možda nije uvijek pitao, ali pratio je očima moje geste u mraku. Nije ni njemu ni meni bilo više važno jesam li i koliko priču dotjerivao, želim li dominaciju umjesto bratstva. Nikada taj trenutak ne ću moći vjerno obnoviti. Mogu reći jedino: zanosila ga je svakako ta ideja o dječaku u kripti, o toj posvemašnjoj samoći. Ako sam što dotjerivao, onda me njegova znatiželja na to poticala. Stihovi uopće nisu bili važni. Mogao sam spomenuti bilo što, pa i pornografiju. Samo da mu predočim tu ludu samoću. Mir. Gdje toga ima koliko u kripti?!

Svojim me je zanimanjem pridobio. Osvojio je moje povjerenje. Trebalo mi je lijeka, koliko i njemu. Bilo namje obojici, tko to ne bi mogao razumjeti, potrebno nam je bilo. Zato sam se sve više borio s njim i za njega, i moždajedino stihovi i pjesme nisu bili najprikladnije oruđe, alisve ostalo, godilo mu je, već i zato što je bilo iskrena ispovijed, priča o sebi (kako kažu žene), o djetinjstvu, najintimnija. Između kripe i ove šume nije bilo za mene fronta, uniforme... samo muklo ozračje rata što je tutnjio iznadglave.

Ovdje negdje, baš na ovome mjestu, pred tim zavijutkom... upravo nešto tamo malo dalje, odmah iza zavijutka, dok smo još išli iz grada (anabaza), dok još nismo bili u povratku, bio sam možda načas, ali svakako posljednji put, zastao u srcu: Jesam li zaista naišao na prijatelja? – pa i to istom na trenutak. Bez prave dvojbe, tek onako. A možda mi se, nakon svega, sada tek tako pričinja. To ne bi bilo neobično, sada to i ne bi bila dvojba.

A sve ostalo vrijeme uljuljkivali smo se međusobnim razumijevanjem, usmjeravao sam njegova raspoloženja raspoređujući sinklinale i antiklinale, naizmjenice u valove misli i čuvstava, kako bi rekao stari pjesnik, govoreći o sebi, komponirajući svoju priču, svoju tisuću i jednu, mali život koji svi propate, ali opet malo tko. To je bio večeras sve jedan zlata vrijedan monolog moj! On je nešto malo više bio progovorio u samom početku, na ulazu u park, kada sam slučajno umastio prste crvenim minijem s ograde oko bivše kraljevske rezidencije, i tada je zbog te, za mene beznačajne sitnice, istisnuo mlazić žuč kroz rastrgane meditacije o tim željeznim kopljima, što ih je, dakako, na sreću, za ratnih godina stala nagrizzati šumska magla, ali ih sada konzerviraju zaštitnom bojom da bi čuvala prilaze nekoj drugoj moći, jer je u Tuškancu zdrav zrak za svakoga tko zna i može i tko je pametan, a magla je sad već stvar prošlosti! I od ove magle krune i ordenje ne hrđaju! Još se tobože nada mnogom sažalio, jer da sam »zakrvavio« ruke na najnedužniji od svih poznatih načina. Te se moglo pričiniti da ga je toliko uzbudila samo ta moja, rekao sam, beznačajna nezgoda, koja mene i nije mogla odvratiti od mojih misli. Na kraju, još me je podučavao u doskočicama, kako ne treba milovati bilo kakva i nikakva vražja koplja, pa ni koja su prebojena historijskim crvenilom, niti prebirati po kraljevskim harfama i vladarskim citrama, jer može onkraj ograde kakav buldog, ili koji drukčiji pas čuvar, od šale odgristi prste. Danas, veli, nitko više nema čestitog pedigreea, pa niti zadrigli čuvari. Ako su nam se pretci sparivali slučajno što slučajnije, još ih sada donekle priznajemo i pamtimo, a sve što se ikada uredno cijepilo, kao ta bivša kraljevska štenad, danas reži na bastarde kao što smo nas dvojica, jer se u ovakvim vremenima i njima skidaju nagubnice, i bjesnoća se općenito njeguje. »Vrijeme je okrutno«, govorio je, ali ga više nisam mogao pratiti, »pa prste k sebi!«. Ja, da bih skratio njegove izljeve zabrinutosti za moje čiste ruke, samo sam rekao, što je i bilo istina, da je ta

moja kretnja bila mehanička i nekontrolirana, i da mi je katkad svejedno što rade u igri te moje ruke, jer one se mogu sprati bez bilo kakvo grižnje jednostavnim pijeskom na nekoj tuškanačkoj lokvi. Zvučilo mi je to neka-ko u skladu s njegovim nejasnim meditiranjem, a opet nije zamene ni to imalo previše jasna smisla.

– Takve te svinjarije mogu više uprljati, ako ih činišspontano! – zaključio je konačno svoju temu. Ispravio sam ga preko volje i ponovio da je to bilo mehanički, a ne spontano, i poslije smo obojica (ne znam zašto i on!) trljali dlanove blatom perući ih u nekoj mlaki u jaruzi. On vjerojatno ipak spontano.

Ali, htio sam reći, to je bio jedini kakav-takav njegov monolog ove večeri, i to na samom ulazu u Tuškanac. A dalje, i sve ovuda na povratku, imao sam ja svoj veliki samo govor životni, ah, tako glupo naivan, rezime svoje ratne mladosti i *deprofundis* nad onom kriptom djetinjstva, nad svršenom i udunutom dušicom, ili kandilom, ili onimvječnim belajem ... Hoću li se ikad ičim pred sobom iskupiti zbog tolikoga povjerenja?! Barem noćas, shvatiti koliko sam prevaren?! Što drugo nego prevaren! Sada kad sam se vratio sam, kad sam ponovno, po drugi put prošao ovom istom stazom isti put, da bih se uvjerio, da bih sve provjerio, sada znam da sam prevareno Opljačkan. Izdan.

Ako i ostanem ovako sâm pod visokim granama svunoć snebiven, ukrućen i ukočen, ne ću saznati ništa više i ništa drugo. Prvi prolaznici u zoru pitali bi se pokazujućina mene: Ne izgleda li taj kao da visi o grani?!

Njemu sam ovdje na izlazu iz šume, i poslije još pred izlozima u besramnoj svjetlosti ulice, pripovijedao svoja najvažnija samoubojstva iz prvih poslijeratnih dana u ovome, sada i njegovu gradu. Pitali smo se, rekao bih, obojica, prije rastanka, što li ćemo mi sa sobom u ovome, ili u bilo kojem poslijeratnom gradu i životu ovako otrovani. Kada bi trebalo nešto otpočeti. Priznao sam da imam opsesiju petoga kata sve ove dane. Redovito, uvijek ta ista predodžba. Činilo mi se kao da odobrava vlažnih očiju. Ca-klile su mu se oči ispred izlogā, pod uličnim svjetiljkama. Reklo bi se bilo da on unatoč svemu misli kako ćemo mi ovako raspadnuti i zgužvani ipak živjeti, makar i na petome katu studentskoga doma. Još je nedostajala, osjećao sam, jedna jedina riječ, pa da ga zagrlim. Pogledali smo se namjerno bez nekih izljeva, baš usprkos... premda se vidjelo mu je posljednja riječ ispala s usana, i on ju je tražio očima po zraku oko sebe i podno svojih nogu. Još samo ta jedna riječ je možda, mislio sam, nedostajala, pa da zasvinjimo nekakvo pučko pobratimstvo. Zato smo se, srećom, na brzinu prošarali pogledom, usprkos tradiciji, i razišli se u pravome kutu i u pravi čas...

Putem mi se mučilo od svih tih ljudskih pogleda. Želio sam ponijeti u svoj javni dom samo zahvalnost zgužvanoj krutoj uniformi, koja je banula

mračna iz svoga dalekog rata. Prolaznici su me gledali, kao da se cijedi po meni tama i maglica Tuškanca. Tramvajski kondukter uperio je bez privatne riječi svoju službenu olovku s gumenim čepićem neodređeno prema meni, hoteci me, valjda, žigom čvrknuti među oči, ali se predomisli, zvizne njime po bloku i odcijepi mi kartu.

A znam i to sada, jer znam već i više nego što mi je potrebno, gledao me na izlasku iz kola napadno onaj neki alkoholom rastočeni starčić s pločnika. Gledao me nekako odozdo, kao da sam Golijat, i kao da ga gledam s petoga kata, i govorio je poda mnom, poručivao meni gore, kako se sveti gospon Apis, ako znamo tko je i što je, ne vozi uprincipu u tramvajskim prikolicama. Ne što je božanskoga podrijetla, nego što je smiješan običnoj fukari, koja ne razumije. Slinio je i davio se propovijedajući u klimavom-davidovskom raskoraku, obraćajući se putnicima iza stakla, što su pospano gledali za nama iz reda sjedala. I uzviknuo odlazeći: »Nosi svoje stigme gordo i patnički dosto...jan...stveno...! Preko opasne katarakte... Oprez, molim... ovo treba prekoračiti...«. Na visokome trotoaru popravio je sa svih pet prstiju rasklimane žičane naočale, položio mi dlan na grudi: »Kod crnoga bika je, gospodine, bijela! Oprostit ćete. I tu je možda iznimna razlika! Idemo dalje! *Profond salut et fraternite!*«

Na petome katu, gdje sam obično zaticao svoje nemire, odahnuo sam i udahnuo pred otvorenim prozorom, zatim sam pio mlaku ljetnu vodu suhim grlom, nagnut i iskrivljen pod bijesnim mlazom kao pohlepno dojenče, pa sam konačno prozračan, nalit i uspravljen ugledao pred sobom u ogledalu – Mrlju!

Svoje crveno, minijem umašćeno čelo.

Rumene, drečeće, masne, sjajuckave, ljudi braćo, klaunovske šare njihovih prstiju po znojnu čelu! Glupe. Sramotne. Bikovske. Ni po čem nalik onom tilaku, što ga neke Indijke nose nasred čela kao treće oko, duhovno. Nego prljave, gnjusne kao tragovi prstiju na zahodskome zidu.

Ne, nije to ni tako važno, znam. Ni strašno. To jest, nije uopće bilo važno, već gotovo smiješno. Ali je ubrzo postalo. I sve više postaje. Čak mi je kondukter... čak onaj pijani... pokušao na svoj način reći, pokazati mi... A on?!

Na čelo sam pritisnuo tvrdi ručnik i pao s njime kroz prozor na vanjski prag. Presamitivši se i nalegavši trbuhom, zvoneći glavom o crnu limenu ploču, čutio sam kako mi se mlaka voda u želudcu skiselila i zapjenila i kako treperi prozorski lim od moje drhtavice i prituljena tuljenja:

A on?! A on?!

I nisam izišao kroz prozor, ali ne znam kako sam sletio opet ovamo. Išao sam tragom svoje užasne zablude, prošao istim puteljkom u noći kojim se dalje ne može, kojim se ni prije nije moglo; *la diritta via era smarrita*. I

vratio sam se, evo, do izlaza iz šume. Sada stojim na izlazu. Prikovan. Već prilično ravnodušne mislim o tome, za koga je uređen onaj puteljak koji ne vodi nikamo. Mislim: ovo je ulaz i izlaz ujedno. Stojim sâm pred rastvorenom Ilicom, pod crnim nebom kao u mramornoj kripti, ne razumijevajući odakle ovamo prodire tolika hladna i mrtva svjetlost pod kojom je prijatelj zatajio, gdje je zakazao čovjek... da već jednom vidim ili smislim o kakvoj se to pornografiji konačno radi. Pa možda onda otpočnem jednostavan život i steknem mnogo prijateljâ.

DALJE TREBA MISLITI

Avanti adagio, quasi indietro

Možda se tkogod malo i ljuti što pričam opet o Maki Budali. Jer on je, kažu, malouman, a ja da sam, znači, malodušan, opsjednut takvim junacima koji obvezoljuju. Koji, dapače, nisu junaci, nego ništarije Velim, možda se ato neki i ljute. Ali nitko točno i ne zna što se od koga hoće, a kada mi to i zanimalo... pa o kome da govorim?! O kome boljem?! Nemam o kome. Osim toga, Maka mi se donekle i sviđa, a mnogi pravi junaci ne. Počev od mitoloških, mnogi drugi junaci su prave budale. Navamo. A Maka nije. Niti naovamo, niti naonamo. Ili barem nije budala očigledna i uzorna.

Maka je samo takav i takav, junak koji je isukao sablju i jurišao na grad. Iz vica. Ne mora svaki takav biti budala.

Ja ne vjerujem da je sve oduvijek onako kako jest. Mjenja se svjetlo i mijenja se glazura očne leće kroz koju gledam poznate stvari. Maka za mene n ije budala. Budala je mitloški Sizif, koji nije znao za igru, i koga zato smatraju općenito mučenikom, a nitko zapravo i budalm. On je htio izvršiti nekakvu besmislenu zadaću, nekakav blesavi posao što su mu ga obijesni bogovi izmislili u dokolici. Nije shvati da su bogovi grki peridni, pomalo čaknuti, ali i zatucani, jer druge nije pounavao. A ne bi bilo ni koristi, jer ni drugi nisu ništa bolji. Oni su uspješno ismijali njegovu KONSTRUKTIVNU SVRHOVITOST. Maka bi jednsotavno gurao kamen i uživao u ritmu gore-dolje. Cilj uspona u silasku – cilj silaska u usponu, kao na skijaškoj žičari. I mirna bosna. Ili se jednostavno zabavljao reakcijom i spoznajom da se bogovi naslađuju kako je kažnjen. Prije bi dosadilo njima nego njemu. Neki b na kraju i sami uzelikamen, a pduzetniji bi se natjecali. Njemu bi onda morali zabraniti da se bavi njihovim športom. Jer on ne bi žudio za ostvarenjem. Igrao bi se. A ja se volim igrati pričicom o maki, i nema smisla da se zato bilo tko ljuti. Jer ja nisam time kažnjen, niti izigravam ili izrugujem kaznu, nego se za svoju dušu zabavljam.

Taj vražji Maka očito nije bio konstruktivan, piznajem. Ni najmanje.

Izravno je jurišao na priličan grad. Grad iznad pedeset tisuća s okolicom. To, doduše, svakako znači da nije mislio ozbiljno, ali šala mu je ipak bila takva – nekonstruktivna. Nije mislio, naravno, kao Sizif, ozbiljno, a zato je, usotalom, i vrijedan pozornosti. Jurišao je sa svim mojim intimnim simpatijama, ali inače, u oružju sâm, kao što se, usudio bih se reći, često zbiva s onima koji uživaju mnogo simpatija.

A grad je imao prije svega garnizon. Istina, u stanju redovnom. Ali, imao je također svakodnevni aktivni geofizički top, tajne agente, policajce, povjerenike, aktivne tipove i kojekakav ratoborni živalj – po stanovniku. Što veći grad sve nema. takav ozbijan grad. Nema možda jedino smisla za neke nevažne stvari, jer, kao što će tolikome gradu još i to.

Najviše ja sâm imam razloga ljutiti se na sebe, i bit će to i zato, što neprestano govorim da bih želio o svemu šutjeti, a prečesto pričam, neprincipijelno. Ali to sad nije važno, ja tako malo o Maki.

Maka je dakle, izašao iz grada u jeku atomske ere s britkom sabljom o pojasu.

Inače, ako baš, trebalo bi stastaviti, ne dokazano razumno i ne formalno logičnu, ali mnogima potrebnu ideologiju šutnje. Tako da mi koji bismo htjeli šutjeti budemo u sebi sigurniji i ne tako malodušni. Da se ne osjećamo krivi pred drugima. I da šutimo iz poznatoga uvjerenja. Da nam uvjerenje bude priznato kao potreba, ili barem kao osobni komfor. Barem to jedno uvjerenje. Da bude nepromjenjivo, da bude spas, da bude iz krvi rođeno. Pošteno uvjerenje. Da barem mi imamo takvo uvjerenje. Da bude pristojno šutjeti. Da bude pristojno imati pošteno uvjerenje. I u tom smislu.

Pa je izašao iz grada oko podne veseo kao mali bog. Izišao je tamo gdje nije bilo nikakve okolice, i grad je bio uporište na dlanu, a oko njega pitomi lugovi i dubrave i livadni brisani prstor. Maka je izišao svega nekoliko koraka, jer takav je već grad s te strane gdje su sama smetlišta. U neku ruku to je bio i njegov zavičaj, pa nije ni potrebno daleko otići da bi sve bilo na dohvat i na okupu. Dakle, okrenuo se, recimo tako, gradskim vratima, pogledaou sunce, potrčao malo natraške da uhvati zalet, i ondastao polako NASTUPATI. Korak po korak, kao da se i sam pobojavao prijeteće sile koja se na grd survava, gazio je teškim, dvostruko produljenim korakom, a grad mu je stizao u naručaj kao slijepi plijen. Tako je u šao začas u prvu ulicu ravno, a sablja mu se po kaldrmi vuče. Bio je na sablju gotvo i zaboravio. Naglo trže... trže sab... trže sablju. U tri razdjela. Zahrdala je u tokama. Zavitla njome iznad glava i jurne upropanj svijetlim ulicama i kroz vrevu vičući:

– Pohod! Na pohod!

Ulica bi podsjećala na prpište junačke igre, da je nad njom visjela kakva alka i da je Maka imao konja. Al bez konja nema junaštva, oni su i ne znajući jedini pravi junaci.

Valja spomenuti, da u takvu gradu ima starijih ljudi. Oni su doživjeli u svome vijeku halucinantnih strahota.

– Mladi gospodine! – to je zazivala iz publike prastara starica. – Mladi

gospodine, zašto viču sada ovude živoderi? Mladi... živoderi možda imaju takav posao, ne kažem, ali mogli bi nekog oboriti... Kraj tolikog pasjeg nakota... razumijem... ali zašto u podne...

I sretna nova generacija, koja je, prepoznavši u Maki Orsona Wellesa vrsikala:

– Snimaju! To oni snimaju!

Kao i sveukupno neubrojivo mnoštvo, što je sumanuto krenulo niz ulicu ka Trgu pobjede za onim urlikom, za silnim Mkom, koji je iz suha grla istiskivao zadihan u trku nerazgovijetne ratničke krikove. Koje je jurnuo zato što je urlao, koje nikada nije bilo dovoljno obijesno da bi bilo principijelno.

Toga dana Trg pobjede blistao je u suncu, kao što mu i pristoji, i sunce se uvlačilo u mnoštvo, gomila je bila bezsjene, između čovjeka i čovjeka nije bilo i nije moglo biti dodira. Svaki je strpljivo gazio samo svoju ščućurenu kratku sjenku, mičući se priboden o nju poput broda na oceanu.

Tamo je Maka stajao, nekako odvojen u sredini, s uzdignutom sabljom iznad glave, pa se činilo da će iznenadnim zamahom rasjeći pločnik ped svojim nogama i podijeliti trg na Desno i Lijevo. Sve se na njemu nadimalo i ljuljalo od zdihanosti, samo je sablja u zraku mirovala svjetlucajući na suncu i sva osuta zvjezdicama hrđe. Iz mnoštva, koje je i dalje žagorilo, pitali su Maku da koga to sve hoće sasjeći i da gdje li mu je vojska Rugali se da za koji film on to izvodi, rugali se da što će sad..

Možda je Maku počelao vrijeđati mnoštvo, ja to ne znam. Ali to bi bilo lako razumljivo. Ne treba zato biti budala. Ne treba biti malodušnik. Zaboga, ta sve su pretpostavljali, samo ne da želi osvjetiti grad! Takvi su, eto, ljudi njegove generacije. A i stariji donekle. Mlađi pogotovu! Uskliknuo je kao nekada mala Antigona:

– Grade! – ali zvučilo je kao da je viknuo nešto mnogo gore. Kao da je kihnuo ili pljunuo. Možda je isprva mislio: “Predaj se bez otpora jedino meni, a ja ću mač svoj u korice njegve i tamo ću zahrđati”, ali ispalo je sada samo ogorčeno: “GADE!”

U tišini koja je nastala – gurnuo je geofički top. Gromovito. Nikada nije tako iznenadio. Učinilo se da je neka vojska doista opsjela grad. A Maka se prepao više nego ostali. On je jedini znao da njegove vojske nema, zato se i prepao; drugi se baš takve vojske ne bi ni bojali.

Podnevni dubovi zakrili su nebo, policajci okružili i zbili gomilu oko Make, i ljudi su se utopili načas u vlastitoj sjeni, stopili u drhtavu sjenlu golubinih krila, kao da je svijet postao odjednom sasvim tijesan i više se ne će moći disati u obruču.

Maki se valjda pričinilo da je to njegov čas, pa je povikao:

– Grade! – ali sada ozaren kao pobjednik.

Svjetina se nervozno uzbibala, i smijeh koji je tu i tamo šetektao u masi, nije bio onaj smijeh. Nije bio smijeh za Maku. nego poruga.

– Šta hoće, je li, šta ti, da ujemo! Nije on pijan! – doviknuo je glasno neki provo.

S leđa je bio Maka svladan prepadom. Njegova sablja zazveketalala je po pločniku dubeći balčakom u mjestu i poskakujući elastičnim vrhom ukrug kao podivljala kazaljka, kao magnetska igla u kordunu oružane snage.

Dok je još samo vitlao oružjem, pitali su ga KOGA to hoće i razgovarali su s njime goloruki. Ali kada je pokušao govoriti, pitali su ga odjednom ŠTO hoće i isukali oružje na njega bez mnogo riječi odmila, napakovavši mu i onaj topovski hita. Čitav ću život razmišljati o tome kako bi se mogla dobro sastaviti ideogija šutnje. Zasad imam jedino pošteno uvjerenje da treba takvo što sastaviti. Možda će mi već i to biti dovoljno za buran život.

Koji su vjerovali da se to snima film, promatrali su gdje policajci kundacima pomažu Maki da istrči iz kadra. I redom dalje, diljem službene četvrti, sve do u mračni dom narodnog zdravlja. Neka nam sada sam Bog zna zašto nismo Maku vidjeli sve do sljedećeg jutra. Premda je intervencija direktora mjesnog humorističkog lista bila relativno brza i njegov zagovor efikasan. Samo on spasio je Maku, hvala budi njemu. Tko bi drugi to mogao?!

Takvima zahvalni sugrađani prije ili poslije podignu spomen-obilježje, makar i na voćnome trgu. Kao što na visokome postamentu usred grada stoji sada tužna prilika Marulova. Stoji tako dan i noć, ne sjedi i nije, bogme, na konju ni on, jer bere libar i piše neke opaske u knjigu. Ne može, dakako, ni biti na konju kada se knjigom zabavio. Ipak se drži kao neki stari ljuti Maka, perom kao sabljom zarezuje povelju svoje duhovne vlasti u osvojenome gradu. Pod njim se prodavalo jestivo ulje, a sada niti to, nego je trg sjenovit i prazan i u tu sjenu Maka je ušao sljedećega jutra zamišljen kao ličnost iz prošlosti filma, ili naprosto kao lice iz prošlosti, i - kao sva takva lica - praćen ruljom vucibatina. Zadirkiivali su ga i vrijeđali i na sve najpogodnije načine podjećali ga da je društveno biće, sadašnje, a prema Nećujmu, slijepljenih usana i praznih očiju.

Marul mu je govorio: "Nad tobom je izvršeno razbjstvo, jer su ti otkrili veća zla. Da bi se smijao, da bi bio luckasti mali čovjek, da bibio budala, bio ti je dovoljno malo zla. Dok si još vidio malo i dok si mislio da ga malo ima".

Maka za trenutak bio zbunjen i činilo mu se da će klecnuti i zajecati: "Bilo mi je mnogo i ono malo što sam vidio, dok sam još vidio malo. Sada ne mogu ništa, ne znam više što reći sada. Sve je zlo. I moja sada šutnja. Ne postojim. A čini se da ni to nije dobro. Zlo je i to što me nema".

– Ako je tako misli Maka, onda je zaista šteta što ga nema. Ali ja mislim i nemoguće!

Jadni Maka. Svi su rekli da je potpuno šenuo.

Premda, možda i nije. Možda je samo zamrzio, a tako i treba. U sebi se pobunio, kao što se onaj drugi, gladni i žedni mitološki junak nije uspio pobuniti. Tantal je uporno, uzaludnim pokušajima da štogod dohvati, resignirano obnavljao svoju muku, iako je mogao brzo shvatiti da mu je uzalud, i da baš zato ne može jer želi. A Maka, nasreću nije beznadno uporan, nije lakovjerna budala. Njega bi perfidni bogovi morali kazniti

drukčije. Mogli bi ga milostio posjesti za svoj stol bratimiti se s njime. Ali nema ni od toga bojazni. Bili bi time i sami kažnjeni. I nije uopće jasno kako bi mogli kazniti, ni bogovi, ni policija.

Koliko li samo ima tih mitoloških budala širom i poprijeko! Mogla bi se revidirati povijesnica našeg roda. Ali Maka, ne. Maka nije to. Njega su možda noćas kaznili ušutkivanjem, ali on je dobro podnio. On sada živi kako može. Ukoliko nije od porebrica jednostavno izgubio dar govora, i ukoliko je govor uopće dar. Možda ga je pamet bila kaznia tim darom, jer i darmože biti kazna, a bogovi su ga sada nehotce nagradili šutnjom, misleći da mu sude i da su perfidni. Jer, i nečija kazna može postati nagradom. Perfidne bogove Maka je učinio budalama. A to je veliki cilj za koji vrijedi živjeti.

Jutros je on u posve drugoj ulozi, makar nije jurišnik i makar nitko više ne vjeruje u njegvo filmsko junaštvo. Priljubio se uz ledeni postament Marulov i prtisnuo uho na kamen, koji su svojim prilozima podigli dobrotvorni građani. Oslušk... oslušku... osluškuje napregnuto. Na razdjele. Iako u uho nije zahđalo. Svijet se utišao. On znakom ruke iza sebe potražuje ods voje publike sitniš. Poneki mu tutnu u dlan sitna novca. On ga prevrće u drugu šakubirajući najzdraviju sjemenku, i ne mičući uho s kamena, najdelikatnijom kretnjom kao ljubavnik pred budoarom, kucka novčićem po kamenu, pa osluškuje. Kucka, pa osluškuje. Onda ga spremna u džep kao nevaljao, uzima drugi i kucka. A kada mu nestane, traži ponovno. Ljudi mu daju, daju i vucibatine, ali ubrzo svi prestanu davati, ne zato što su ga prozreli ili što ih to više ne zabavlja, nego zato što trgovom prošlosti kruži mitološki plicjac. Maka, zaslonjen viskom stijenom, to i ne vidi. Zato iznenada izade iz svoje zavjetne šutnje i zakrešti na narod neartikuliranim glasom papige.

Polijajac se učas sjurio do samog spomenika.

– Šta drečiš tu, elda?!

Maka se opekao o kamen, zaštitio drhtavim dlanom žurno svoj zveckavi džep i rekao nazočnima jednako hrapavim i napuklim glasom, ali gotovo pokajnički:

– Volim nekako glazbenika Armstronga. – I izgubio se netragom u gomili.

Kada bi mu zabranili svaku igru, igrao bi se zabranom. To je jedina njegova upornost. Igra se kako smije. dok smije. On tako oduvijek živi. Ne prosi, nego vara svijet. ne govori, nego krešti, osluškujući hladni kamen prošlosti i šutnje. Maka nije budala, to hoću reći.

To moram svakako reći kada je riječ o ideologiji šutnje. Ili, svejedno, recimo: ideologiji priče. Hoću reći – valjalo bi šutjeti o bitnim stvarima. Ili, ako tako baš moramo – govoriti o nebitnima. Tako se ne može postati jedan od bezboj sizifa ili tantala. Bogovi tako ne znaju gdje nam je peta na koju smo ranjivi, a kažnjavaju nas samo prema našem jeziku koji je skrivač i pobjegulja. Mogli bi, istina, kazniti i prema djelima, kada bi djela bilo. Ali djela nisu za nas. Zahrdala su nam u tokama.

No zato ne treba misliti da mi ne bismo smjeli pričati koješta. O, da. Samo ne tako ozbiljno kao drugi. Mi, dapače, možemo naveliko, mis mo potajni. Oni drugi, napadni šutljivci, oni su prenapadani, bolesni u glavi i u duši, oni nisu to. Oni šute o svim sporednim stvarima, a glavno izgovore. Treba šutjeti o onome o čemu šutljivi mudraci govore. Ne smijemo biti mudri ni šutljivi. Mi treba da ništa ne moramo biti. Ideologija šutnje mora nam pomoći da budemo kakvi jesmo, bez opasnosti da postanemo junaci. Da nas nitko ni na što ne sili. Znamo mi kako ispadne kad netko nekoga sili, da, znamo, znamo. Iznutri ga, i onda učini herojem, jr je ostvario njegovu volju. Uporno i nemilosrdno ga goni, a onda kad sav isrpljen izvrši što se od njega tražilo, i kad već iznad svega mrzi svoga mučitelja, onda biva proglašen uzorom, biva slavljen sa svoje požrtvovnosti. Znamo mi jeadne izmoždene magarce. Želimo da nitko od nas ne očekuje da govorimo, da djelujemo, ili da šutimo. Ili kakvu korist za sebe. To je za početak važno i dovoljno. A dalje treba misliti.

A GDJE SAM TU JA?

(sličica iz naše krčme)

Bio je na viskoj dužnosti, dok je Domovina bila u ratu, razarana, bz oružja; država tek osnovana, od svih napuštena, osiromašena; samo su naši iseljenici došli ponuditi dragocjenu novčanu pomoć.

On se zbog nečega nećkao njihova čovjeka primiti u svojem uredu, rekao je da će se mirnije razgovarati u nekom intimnijem prostoru.

U maloj zabačenoj gostionici ponuđeno mu je mnogo novca za jasno naznačenu svrhu, onako kako su darovatelji namjenili. To je odgovaralo; slagalo se s planovima Vlade.

Tek usput ipak je upitao:

– A gdje sam tu ja?

Čovjek se samo ne trepćući zagledao u njega, iseljenički naivno.

A on se smješкао na svoju šalu. – Kažem, gdje sam ja u svemu tome? Ne vidim u tome sebe. vaj je raskolačio domoljubne oči, smješkajući se i on, i promucao kako ne razumije što se misli reći.

Dužnosnik je dohvatio svoju čašu, lagano kucnuo o njegovu čašu na stolu, prijateljski se nasmiješio:

– Živjeli mi, prijatelju!

A prijatelj je, bez riječi, nekako zbunjeno, podignuo svoju čašu, prinio je usnama i kroz iskričavo staklonapregnuto zurio preko ramena svoga sugovornika, nešto misleći.

Predstavnik vlasti je, pijukajući s prekidima, mehanički trljao savinutim kažiprstom jabučicu palca na ljevici, a onda se naglo osvrnuo, nije li tko-

god za leđima.

– Znae – rekao je – svugdje vani.. Vi dolazite iz svijeta... Tamo je to tako... mislim, nema u tome ništa neobično ni čudno. Ppoložaj daje čovjeku određena prava, koja imaju svi odgovorni ljudi... To je nepisani zakon.

Čovjek je prestao piti, ali je zadržao čašu preds vojim licem, a pogled spstio isprva na tri izbljedjela crvena karanfila u vazici nasred stola, a potom na lijevu sugovornikovu ruku što je ležala na kockastu stolnjaku i obredno trljala palac o kažiprst, kao nad kaležom.

– Pa vi me, nedam se... razumijete, to bi, bio neophodan uvjet da se založim svim silama... ne mogu znati hoće li Vladi odgovarati... mi ne možemo državi diktirati kako će upotrijebiti donaciju... Shvaćate.

Čovjek je skrenuo oči utsranu nagađajući nije li mus e ono maločas pričiniilo da se iseljenička želja poklapa u svemu s planovima Vlade.

– Shvaćate li? – pitao je Dužnosnik. – Nije uvijek jednostavno, gledajte: s jedne strane... lijepe želje, i čak s vrlo plemenita i dobro cijana namjena, nema sumnje... s druge... državni trenutni interesi. Ja ću, ako treba, uložiti maksimalan trud... ali nisam svemoćan...opći interes je jači. Ono aktualno. Shvaćate? Pragmatično. Ako ono prevlada, što onda'!

Čovjek ke malo zavrtio vino u čaši kao što čine stručni kušači kad ga hoće omirisati. Onda je napućio usne i spusto čašu na stol.:

– Recite, recite!

– Molim? A ne. Što imam tu ja još... govoriti!

– Pitam jednostavno: Koliko?

– E, to ćete Vi! Ne, ne. Nismo na vašaru. Poznati su već... neki tamo uhođani postotci... to se rješava gospodski...

Čovjek je s objema rukama polako okretao čašu na stolu i onda odjednom, gotovo blentavo, pridometnuo:

– Je li to neki... službeni stav? Legalno? Pravilo? Traži lis e to?

– To je, naravno, legalna praksa, ne moram Vam to objašnjavati. Ne piše nigdje u zakonu, ako baš to pitate...

Smiješno!.. cijeli stav poštuje nekakve poslovne uzuse...

Mi pripadamo toe svijetu, sviđalo se to njemu... naime, sviđalo se kome...

– Mislim reći: mi ne dobivamo i ne tražimo ništa za uzvrat. Naša iseljenička Zajednica. Samo dajemo. To je čisto domoljubni čin.

– Dakako. I svaka vam čast!

– Dakle, nije trgovinski aranžman... ili slično.

– Ne, pa i nije, dakako. Ako i nije... Ne mijenja na stvari.

– Pklon... Pomoć... Tu je samo ček. Nema keš!

– Jasno, jasno. Ne morate mi to sve tumačiti.

– Sasvim jednostrani čin. Nisam ni ja tražio nagradu za svoje posredovanje. Naprotiv, dodao sam ovoj svoti i vlastiti prilog. Mislio sam: Vi ćete pogotovu...

– Prijatelju...!

- Izvolite!
- Ma prijeteju dragi, zbilja ne znam kako da Vam kažem...
- Ali, kazali ste da ne vidite sebe? Bogme... ne izgleda. Ja ne znam kako bih sada ja sebe tu vidio. Značilo bi, da moram osobno, iz svojeg džepa.. još opotpisani novi ček... za Vas! Zašto gospodine?! Gospodine...
- Ne moramo se titulirati. Oprostite, pitate nesuvislo. Ja sam mslio, da Vam neke stvari prirodno padaju, s obzirom da dolazite iz svijeta. Da. Ali nšta. Zaboravimo. Neka malo odleži, apa ćemo razmisliti što se dade učiniti. Nije u sadašnjem trenutku lako naći pravi način kako utopiti toliki novac... država mora postupati racionalno... pa kad se donese njmudrija odluka... Konobar!
- Mislim, da mogu ja samostalno odlučiti u ie svih darovatelja, na svoju dgovornost...
- Dobro, odlučite. Platiti, molim! Gospodin je imao...imali smo...
- Odlučiti da odustanemo od donacije. Eto to. ventualno da je privremeno položimo u neku našu dolje lokalnu... A možda i da odmah pojedinao investiramo... to ću još ispitati...
- Možete ispitati, ali... ne znam. Možete, možete... ispitajte... Drago mi je bilo, prenesite našim ljudima domovinsku zahvalnost, ako ništa, za dobre nakane... Nadam se da ćemo surađivati u sretnijim okolnostima. Moje poštovanje...! Kanjam se...! Doviđenja!
- Dokje konobar pridržavao Dužnosniku kaput, šankerca je pojačala radio, i promukli je pjevač klonulim glasom zavapio: Moj galebeee!

Lucia Leman

Shakespeareov mediteranski intertekst: Talijanska renesansna komedija

Sažetak

Utemeljena na seriji predavanja u sklopu kolegija “Renaissance Culture in Text, Image and Film” na katedri hispanistike sveučilišta u Nottinghamu, te dodatno inspirirana najsvremenijim konsenzusom britanskih i talijanskih šekspirologa i stručnjaka za renesansnu dramu, ova studija nudi pregled jednog dijela Shakespeareova mediteranskog interteksta, uzimajući u obzir transpoziciju antičkih motiva i tradicija u književne i dramske forme renesansne Italije, a zatim i elizabetanske Engleske, no i Shakespeareovu klasičnu i glumačku naobrazbu.

Uvod: Talijanska komedija u elizabetanskoj drami prije 1590. godine

U svom eminentnom djelu *Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare* (1957-75), Geoffrey Bullough razlikuje vjerojatne i moguće izvore Shakespeareove inspiracije od takozvanih “analogija”, koje upućuju na izvjesnu književnu tradiciju. Sukladno tomu, Robert Miola u *Shakespeare’s Reading* (2000) izdvaja pet “tradicija”: onu talijanske ljubavne lirike, figuru koja navodi na grijeh, pastoralno pjesništvo, Senekin koncept osvete, te takozvani “klasični konflikt”: sukob ljubavnika i roditeljskih figura.¹ Dakako da sve ove “tradicije” nalazimo u književnim i dramskim vrstama antike. Međutim, pretpostavljamo da je utjecaj talijanske renesansne drame bio presudnom inspiracijom elizabetincima kada je riječ o re-adaptaciji antičkog interteksta.

¹ O narativnim analogijama i tradicijama u Shakespeareu, vidi redom u Geoffrey Bullough, *Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare*. 8 vols (London, Routledge, 1957-75); Leo G. Salingar, *Shakespeare and the Traditions of Comedy* (Cambridge: Cambridge University Press, 1974); Robert Miola, *Shakespeare’s Reading* (Oxford University Press, 2000), str. 15.

“Trend” talijanske drame u britanskoj renesansi istodoban je s pojavom Shakespearea na britanskoj dramskoj sceni. Godine 1590. nastaje prva Shakespeareova drama, *Dva veronska plemića*, razvidno inspirirana talijanskim intertekstom. Osim arbitrarnog obilježavanja Shakespeareove karijere profesionalnog dramatičara, ta se godina tipično koristi kao demarkacija za prodor talijanske drame u elizabetansku kulturu. Prema konsenzusu većine britanskih šekspirologa, Britanci su slabo poznavali talijansku renesansnu dramu sve do posljednjeg desetljeća šesnaestog stoljeća, odnosno do pojave Barda na dramskoj sceni. No, da li je tomu zbilja tako? Odnosno, koliko usko – ili koliko široko? – možemo primijeniti tu postavku? Prvo gostovanje talijanskih glumaca zabilježeno je još 1546. godine. Putujuća družina talijanskih glumaca posjećuje naš Nottingham već 1573. godine. Godinu dana kasnije, 1574. godine, nova grupa talijanskih glumaca nastupit će pred kraljicom u Windsoru i u Readingu. Dana 27. veljače 1576. godine zabilježen je još jedan nastup talijanskih putujućih glumaca pred kraljicom. Idući posjet talijanskih glumaca kraljici – po svoj prilici slavni *Gli Gelosi* iz Mantove? – razveselit će kraljicu u vrijeme korizme 1578. godine, za što im je trebala posebna dopusnica. Vjerujemo da je polovinom šesnaestog stoljeća uprizoreno do trideset i pet adaptacija talijanskih drama. Međutim, taj će broj znatno porasti tijekom ideća tri desetljeća. 1582. godine, britanski satiričar Stephen Gosson upućuje na sveprisutni mediteranski intertekst na elizabetanskoj pozornici, ističući da je vidio:

Palaču zadovoljstva, Zlatnog magarca, Povijest Etiopije, Amadisa od Francuske, Okrugli stol, prostačke komedije na latinskom, francuskom, talijanskom i španjolskom, pokradene u korist repertoara londonskih kazališta.²

Razvidno je da Gosson pritom uzima u obzir prijevode, hibridizacije i adaptacije mediteranskog interteksta u rasponu koji obuhvaća djela iz antičkog Rima no i ona iz talijanske renesanse, posebice *novelle* i *commediju eruditu*.³ Imajmo na umu da su britanski dramatičari tog vremena istodobno bili pjesnici, vrsni prevoditelji sa španjolskog, francuskog i ta-

² Citat preuzet iz *Great Oxford: Essays on the Life and Work of Edward de Vere, 17th Earl of Oxford*, gen.ed. Richard Malim (Tunbridge Wells: Parapress Ltd), str. 117.

³ *The Palace of Pleasure* (1566) Williama Payntera zbirka je priča inspiriranih nizom antičkih i renesansnih autora, tj. Herodotom, Plutarhom, Livijem, Tacitom, Aulom Gelijem, Boccacciom, Bandellom, Giralrijem, Straparolom, Fiorentinom, te Margaretom Navarskom. Paynterova je zbirka zatim poslužila kao inspiracija nizu elizabetanskih dramatičara, npr. Websteru za *The Duchess of Malfi*, Beaumontu i Fletcheru za *The Triumph of Death*, Jamesu Shirleyu za *The Love of Cruelty*, te – *last but not least* – Shakespeareu za *Romea i Giuliettu*, za *Timona Atenjanina*, *Edwarda III*, te *Sve je dobro što dobro završi*. Osim na Paynterovo djelo, Gosson aludira na Apulejev roman *Zlatni magarac* (c 170), na vitešku romancu *Amadis de Gaula* (1506), na Heliodorovu povijest Etiopije prevedenu na engleski 1569. godine i adaptiranu u dramu *The Queen of Ethiopia* (1578), na zbirku engleskih legendi *Morte d' Arthur* (1485) Sir Thomasa Maloryja, a moguće i na neku od ranijih verzija dviju poznatih drama inspiriranih Maloryjevom zbirkom: *Misfortunes of Arthur* (1587) te *Uther Pendragon* (1597).

lijanskog, no i dvorjani tj. profesionalni političari.⁴ Drama *The Supposes* (1566) znamenitog elizabetanskog pjesnika Georgea Gascoigne'a nudi engleski prijevod odnosno adaptaciju Ariostovih *Gli Suppositi* (1509),⁵ dok drama Anthonija Mundaya *The Two Italian Gentlemen: Fedele and Fortunio* (1584) predstavlja englesku verziju drame *Il Fedele* (1576) Luigija Pasqualiga.⁶ Sam Gosson također je adaptirao talijanski intertekst u sklopu svojih drama *Three Sisters from Mantua* (1579), *Duke of Milan and Marquis of Mantua* (1579) i *The Comedy of Captain Mario* (1582). U razdoblju humanizma i renesanse, novi polet klasične filologije u Italiji, a zatim i u svim drugim europskim zemljama imao je za posljedicu prevođenje i adaptaciju rimskih dramatičara na narodne jezike, posebice Plauta i Terencija. Plautov *Menaechmi* preveden je na engleski 1595., a Terencijeva *Andria* 1598. godine. Plautovska dramaturška shema razvidna je u *Komediji zabluda, Izgubljenom ljubavnom trudu, Veselim ženama windsorskim, Henriku IV, Henriku V*, te u *Kako vam drago*, dok Plautov *miles gloriosus* ima vrijedna nasljednika u Shakespeareovu Falstaffu. Terencijevski utjecaj prepoznajemo u *Komediji zabluda* i *Kako vam drago*. Zajedno sa sveukupnim klasičnim intertekstom, Plaut i Terencije razvidno su olakšali intelektualnu razmjenu između Mediterana i elizabetanske Engleske, ujedno objašnjavajući popularnost talijanske komedije, kako visoke (*commedia erudita*) tako i niske (*commedia dell' arte*).

i. Commedia erudita i talijanske novele

Iz perspektive Davida Daniella, čitav Shakespeareov dramski razvoj utemeljen je na intertekstu talijanske komedije. Dakle, *Romeo i Giulietta* pa čak i *Otelo* dadu se tumačiti kao komedije koje su naopako završile (*comedies gone wrong*).⁷ Širina ove tvrdnje proporcionalna je širini koncepta talijanske *commedije erudite*, podjednako srodne antičkom i renesansnom intertekstu. Kada je riječ o ovom prvom, mislimo prvenstveno na komedije Plauta i Terencija. Govoreći pak o onom potonjem, mislimo na utjecaj drugih žanrova onodobne talijanske književnosti: na epove, romane, romane i *novelle*.

⁴Razne dvorske priredbe dopuštale su hibridne adaptacije inspirirane mediteranskim odnosno klasičnim intertekstom, poput *The Arraignment of Paris* (1584?), pastoralne debate iz pera Georgea Peelea, ili pastoralne romance *The Countess of Pembroke's Arcadia* (1590) Sir Philipa Sydneya.

⁵Gascoineova adaptacija Ariosta bila je izvedena na tada iznimno popularnoj pozornici Grey's Inn kao i na Trinity Collegeu u Cambridgeu. Britanski kritičari smatraju da su razni motivi iz Gascoineove drame reciklirani u *Komediji zabluda*, te u *Ukroćenoj goropadnici*.

⁶Znakovito, Giorgio Melchiori smatra da je *The Supposes* poslužio Shakespeareu kao model za *Ukroćenu goropadnicu*, te da mu je *The Two Italian Gentlemen* bio uzorom pri komponiranju *Dva veronska plemića*. - Giorgio Melchiori, "In fair Verona: *Commedia erudita* into Romantic Comedy", *Shakespeare's Italy*, ed. Michele Marrapodi (Manchester, 1993), str. 100-111 (str. 103).

⁷David Daniell, "Shakespeare and the Tradition of Comedy", *The Cambridge Companion to Shakespeare*, ed. Stanley Wells (Cambridge, Cambridge University Press, 1986), str. 101-122.

Commedia erudita nastala je u ranom šesnaestom stoljeću u Firenzi.⁸ Pisana je na toskanskom narječju, i to za razonodu visokim aristokratima, koji su bili ne samo njezini protagonisti, već i amaterski glumci i publika. Osim Firenze, ova je književno-dramska forma cvala u Urbini, Ferrari, Sieni i Rimu. Zašto kažemo “književno-dramska” forma? Važno je imati na umu da talijansko plemstvo nije sudjelovalo na javnoj sceni, kako na kazališnoj tako ni na političkoj. Umjesto toga, plemići su pohodili brojne književne akademije, kojih je samo u sjevernoj Italiji bilo oko sedam stotina. Pod krovovima tih institucija *commedia erudita* bila je ne samo deklamirana, već i tumačena, budući da je gledateljstvo bilo i više nego sklonu ponuditi svoju pomoć autoru u vidu stručnih komentara, referencija i sugestija. Iz naše suvremene perspektive *commedia erudita* analogna je ne samo takozvanoj *closet play*, već i suvremenim akademskim izlaganjima i simpozijima gdje se razni autori javno čitaju i interpretiraju, dakako u okvirima akademske metanaracije i normativnog (closet-) *performancea* koji zahvaljujući napretku suvremene tehnologije i sveprisutnih *power points* postaje sve bližim legitimnoj kazališnoj (mono)drami. No vratimo se našoj temi.

Boccacciov *Decameron* (1358) svojom kompozicijom i “strategijom” anticipira *commediju eruditu*: prevodeći antički intertekst u toskanski diskurz, istodobno referirajući na patricijsku tradiciju no i na svojevrsno insajderstvo u autsajderstvu, budući da se radi o grupi mladih aristokrata koji se sklanjaju od kuge u svojevrsnu “akademiju”.⁹ Preveden na francuski u petnaestom (1485.) i u šesnaestom (1545.) stoljeću, *Decameron* je bio poznat diljem humanističke Europe. Pogubna ljubomora mediteranskih muževa tako uspješno opisana u Boccaccia ima svoj pandan u ljubomornim likovima Postuma, Leonta, Claudia, Bertrama i Otela, redom u *Cimbelinu*, *Zimskoj priči*, *Mnogo vike ni za što*, *Sve je dobro što dobro završi*, te u *Otelu*. Osim toga, Beltramo i Giletta iz devete novele *Decameron* preimenovani su u Beltrama i Helen (*Sve je dobro što dobro završi*).¹⁰ Shakespeare je poznao i sadržaj *Novella* Mattea Bandella, kako je razvidno iz *Mnogo vike ni za što*, iz *Romea i Giuliette*, iz *Cimbelina*, te iz *Kako vam drago*.¹¹ Bandellove su *Novelle* prevedene na francuski 1580. godine kao *Histoires Tragiques*, te putem tog prijevoda stekle slavu širom Europe. Na engleski su prevedene odnosno adaptirane od strane Sir Geoffreya Fentona kao *Certain Tragical Discourses* (1567), odakle ih je s blagim preinakama preuzeo Paynter i uvr-

⁸ Prvom *commedijom eruditom* smatramo dramu *La Calandria*, koja je svojevrsna adaptacija Plautovih *Menaechma* iz pera kardinala Bernarda Dovizia da Bibbiena. Drama je izvedena je pred papom 1513. godine.

⁹ Osim toga, imajmo u vidu podudarnost novele kao književne vrste s “drugačijim” tj. neočekivanim ishodom, te otvoren odnosno neizvjestan kraj životne priče samih pripovjedača, razvidan samim odabirom priča koje pričaju jedni drugima.

¹⁰ Shakespeare je najvjerojatnije preuzeo Boccacciov intertekst preko Paynterove adaptacije Boccacciove devete novele, “*Giletta of Narbon*” (*The Palace of Pleasure*).

¹¹ Osim Shakespearea, Bandella su adaptirali i John Webster (*The Duchess of Malfi*), Philip Massinger (*The Picture*), John Marston i Hean Mairet (*Sophonisba*), te John Fletcher (*The Maid in the Inn*).

stio u svoj *Palace of Pleasure*. Osim toga, Bandellova novela *Giulietta e Romeo* transponirana je u englesku poemu dugu 3000 stihova, *The Tragicall Historie of Romeus & Juliet* (1564), od strane Arthura Brookea. Vjerujemo da je Shakespeare osim Paynterove zbirke dobro poznao i Bandellove adaptacije iz pera Brookea i Fentona. Putem Paynterove *Palace of Pleasure* Shakespeare se susreo s adaptacijama još dvojice znamenitih Talijana: Giovannija Fiorentina i Giovannija Battiste Giraldija, alias Cinthija. Sukladno tomu, *Mletački* je *trgovac* mogao je biti sugeriran jednom od Fiorentinovich kratkih priča iz zbirke *Il Pecorone* (1558), dok u Giraldijevoj zbirci priča *Hecatommithi* (1565) prepoznajemo ur-tekstove *Mjere za Mjeru* i *Otela*. Shakespeare u *Otelu* razvidno referira na Machiavellijevu *Mandragolu*, dramsku satiru komponiranu na temelju Aristofanove komedije. U Machiavellijevoj su dramu prevara i obmana naoko opravdani sveopćom dobrobiti, kako za pokvarenog fratra, tako i za muža rogonju, njegovu suprugu, a da ne govorimo o njezinu ljubavniku. U trećem činu *Otela*, Jago nas podsjeća na *Mandragolu* ne samo spominjanjem tog opijata, već i cinizmom koji je kao da je preuzet iz Machiavellijeve proze:

*U Cassijevu stanu taj ću rubac
Izgubiti, i on će njega naći.
Sitnice takve, lake kao zrak,
Utvrđiti su kadre ljubomornost
Ko sveto pismo. To će nešto vrijedit.
Od otrova se mog već crnac mijenja:
Po naravi su kobne misli otrov
Što isprva baš nije neukusan,
Al kada malko u krv prodre, pali
I žeže kao rudnik sumporni.
Baš kako rekoh – evo dolazi!
Mandragora ni mak ni drijemci svi
Na ovom svijetu neće ti pomoći
Da usneš slatkim snom jučerašnjim.¹²*

U *Otelu* također prepoznajemo intertekst Ariostova *Bijesnog Orlanda* (1516?), prevedena na engleski 1591. od strane eminentnog pjesnika i dvorjanina Sir Johna Harringtona. Isto tako, odnos Heroje i Claudija iz *Mnogo vike ni za što* podsjeća na odnos Genevora i Ariodantea iz *Orlanda* (pjevanja IV-VI). Shakespeare je zacijelo bio upoznat i s kontroverznim dramama Pietra Aretina, igranim na dvorovima pape Leona X., Franje I. i Karla V. Brillantne studije Lea Saligara (1974) i Christophera Cairnsa (1992) ukazuju na aretinovske motive i odjeke u *Kako vam drago* i u *Komediji zabluda*.¹³ Osim toga, Muriel Clara Bradbrook smatra da je Casti-

¹² *Otelo* III.iii. – Prev. M. Bogdanović.

¹³ Vidi u Salingar, str. 206-208. Također u Christopher Cairns, "Aretino's Comedies and the

glioneov *Il Libro del Cortegiano* (1528), preveden na engleski 1561. godine od strane Sir Thomasa Hobyja, imao formativan utjecaj na *Dva veronska plemića* i *Uzaludni ljubavni trud*.¹⁴ Bez obzira na europsku popularnost gore spomenutih Talijana, te na njihove engleske prijevode i adaptacije, Shakespeareova upućenost u renesansnu talijansku književnost začudna je mnogim britanskim kritičarima. Međutim, prijenos talijanskog interteksta u Shakespeareovo je vrijeme bio dodatno olakšan putem *commedije erudite*, ubrzo lokalizirane u britansku akademsku dramu (*academic comedy*). U *commediji eruditi* kao i u *academic comedy* radnja se odvija na jednom mjestu, obično na ulici, i to ispred određene kuće i s izlazima prema različitim dijelovima grada. Budući da je akademska drama odmah nakon svoje lokalizacije proglašena britanskom tradicijom, tj. tradicijom Trinity Collegea u Cambridgeu, Alan Nelson svrstava *Komediju zabluda*, *Izgubljen ljubavni trud* i *Ukročenu goropadnica* u britansku akademsku dramu.¹⁵ Međutim, Bardov je mediteranski intertekst neprijeporan i razvidan ne samo većini suvremenih kritičara, već i Shakespeareovim suvremenicima. Primjerice, elizabetanskom odvjetniku Johnu Manninghamu, koji u svom studentskom dnevniku bilježi da je 2. veljače 1602. gledao *Na tri kralja*. Smatra da je nova Shakespeareova drama vrlo slična *Komediji zabluda*, Plautovoj *Maenechmi*, no da je ipak "najsličnija i najbliža onoj talijanskoj, zvanoj Inganni".¹⁶ Manningham pritom misli na talijansku dramu *Gl'Ingannati* (1531), adaptaciju jedne od Bandellovih novela od strane grupe autora Sijenske akademije koja je postala slavna putem svog francuskog prijevoda. Na temelju grupnog autorstva i niza stalnih likova karakterističnih za pučki teatar, ta se drama može smatrati hibridom između *commedije erudite* i *commedije dell' arte*.

ii. Commedia dell' arte: stalni likovi i stalne situacije

U *Hamletu*, Polonije zbori:

*Najbolji glumci na svijetu, bilo u tragediji ili komediji, historiji, pastirskoj igri, pastirskoj komediji, historijsko-pastirskoj igri, tragičnoj historiji, tragično-komično-historijskoj pastirskoj igri, bilo s jedinstvom mjesta ili bez ikakvog ograničenja. Seneka ne može biti odveć težak ni Plaut odveć lagan za drame pisane po svim pravilima ili za one slobodno sastavljene. – Oni su jedinstveni.*¹⁷

Italian 'Erasmian' Connection in Shakespeare and Jonson", *Theatre of English and Italian Renaissance*, eds. J. R. Mulryne and Margaret Shewring, (Warwick Studies in the European Humanities, London: Macmillan, 1991) str. 130-134. Nadalje Mulryne and Shewring.

¹⁴Muriel Clara Bradbrook, "Courtier and Courtesy: Castiglioni, Lily and Shakespeare's *Two Gentlemen of Verona*", Mulryne and Showring, str. 171-178.

¹⁵Alan H. Nelson, "The Universities: Early Staging in Cambridge", *A New History of Early English Drama*, eds. John D. Cox and David Scott Castan (New York: Columbia University Press, 1993), str. 59-67.

¹⁶John Manningham, *The Diary of John Manningham of the Middle Temple 1602-1623* (Hanover, NH, 1976).

¹⁷*Hamlet* II.ii. – Prev. M. Bogdanović.

Osim što uvjerljivo svjedoči u prilog Shakespeareovoj upućenosti u kontekst i društveni raspon *commedije dell'arte*, ovaj citat nudi konciznu definiciju te dramske vrste. Izvođena od strane putujućih glumaca, bez fiksnog teksta osim skiciranog nacrt (tzv. *concetta*), utemeljena na gesti, plesu i pantomimi te praćena glazbom, *commedia dell'improvviso* odnosno *commedia dell'arte* bila je tijekom čitave renesanse glavnim izvorom pučke zabave, no i socijalne kritike. O potonjem nam svjedoči upravo onaj ulomak *commedije dell'arte* odnosno pantomime u drugom činu *Hamleta*.

Po svom dolasku u neki grad, putujući bi glumci zamolili lokalne građane da ih obavijeste o lokalnim prilikama i anegdotama, na temelju kojih bi zatim nastajali *concetti* i dramske situacije. Dakako, gradske vlasti su ih uvijek imale na oku kako njihove subverzije ne bi otišle predaleko. Tipično aludirajući na ranije dramske tradicije najšireg opsega, ove scenske improvizacije redovito su se temeljile na insceniranim tučnjavama i vulgarnostima, spretno kombinirajući elemente farse, groteske i satire, te fokusirajući improviziranu radnju uspomoc stalnih likova. Postojanje *commedije dell'arte* najprije je evidentirano u Padovi 1546. godine, zatim i u Mantovi, Milanu, Ferrari, Bologni, Padovi i Bergamu. Naše znanje o toj dramskoj vrsti u doba renesanse temelji se prvenstveno na djelu Flamminija Scale, *Teatro delle Favole Rappresentative* (1611), koje opisuje pedeset različitih scenarija korištenih u *commediji dell'arte*, kao i dvanaestak stalnih likova, čiji karakter i značaj određuje i usmjerava radnju. Počnimo njihov pregled od protagonista.

1. *Zanni*

Glavni adut i glavni likovi *commedije dell'arte* su sluge ili *zanni*. Popularnosti *zannija* odnosno *commedije dell'arte* dugujemo i englesku posuđenicu *zany*, koju Shakespeare koristi u *Na tri kralja*, te u *Izgubljenom ljubavnom trudu*.¹⁸ Siromašni brđani iz okolice Bergama redovito su odlazili u *Serenissimu*, gdje su živjeli od vlastite snalažljivosti. Više ili manje lopovi, *zanni* su osim toga i u službi nekog venecijanskog *magnifica*. Sukladno svom podrijetlu, govore na bergamskom narječju. Oni su indolentni, podmukli, kradljivci, uvijek gladni ili pospani, osim ako nije riječ o uzajamnim tučnjavama i svađama, kada se pretvaraju u vrhunske akrobate. Njihova je sitna i krupna zločestoća nerijetko dočarana pantomimskom gestom i skečevima znanim kao *lazzi*, u neku ruku pretećama *slapstick* komedije. U Shakespearea, *lazze* izvode blizanci Dromiji u *Komediji zablude*, Brzi i Jegulja u *Dva veronska plemića*, Petrucchiovci sluge u *Ukroćenoj goropadnici*,

¹⁸Citiram na engleskom: "I protest I take these wise men that crow so at these set kind of fools, no better than the fools' zanies" (*Twelfth Night* I:v: 85-6). Također: "Here was a consent, / Knowing aforehand of our merriment / To dash it like a Christmas domed / Some carry-tale, some please-man, some slight zany" (*Love's Labour Lost* V: ii: 460-5). - Italicizam moj. Riječ *zanni* kratica je talijanskog imena Gianni odnosno Giovanni.

te Vratilo i njegova družina u *Snu ljetne noći*. Doduše, niti jedan sluga u Shakespearea nije toliko nepošten kao *zanni*, čiju razinu pokvarenosti doseže samo i jedino Jago u *Otelu*. Riječi Bironove u *Izgubljenom ljubavnom trudu* govore u prilog Shakespeareovu poznavanju *zannijevskog* značaja:

*Vidim u tome prijevaru: tu je bio dogovor sviju.
Budući da se naša zabava unaprijed znala,
da to pokvare kao neku božićnu komediju.
Neki uhoda, udvorica, neka kukavna budala,
neko blebetalo, izjelica, nekakav prijatelj
što se od cerekanja sav nabora, i šale zbija
da nagna svaku gospu na smijeh kad je raspložena...*¹⁹

Glavni je *zanni* Arlecchino odnosno Harlekin. Ispočetka, Harlekin je bio prigrupi seljak oboružan štapom za tjeranje stoke (*battocchio*) koji mu služi kao poštapalica, kao batina, no i kao falički simbol. Harlekin je toliko siromašan da mu se čitavo odijelo sastoji od šarenih zakrpi, koje stalno mora nadopunjavati novim komadićima tkanine. Uloga Harlekina tražila je akrobatski talent budući da je taj stalno u izravnu sukobu ili u bijegu zbog svojih laži ili krađa. Osim toga, Harlekin tipično monopolizira *zannijevski* prerogativ direktnog obraćanja publici, prilikom kojeg satirizira ili proziva razne moćnike iz javnog života, govoreći glasom naroda. Usporedno s razvojem *commedije dell' arte* Harlekin postaje sve lukavijim i sofisticiranijim. Harlekinovi osobine krase Petrucchiova slugu Grumija (*Ukročena goropadnica*), Valentinova slugu Brzog (*Dva veronska plemića*), Pucka (*San Ivanjske noći*), Dogberryja (*Mnogo vike ni za što*), te Autolika (*Zimska priča*).

Drugi je *zanni* Brighella, sluga Pantaloneov, ili bivši sluga koji je u međuvremenu dogurao do krčmara. Lukav i duhovit poput Harlekina, Brighella je još mnogo podmucliji, te uživa u vješto smišljenim spletkama i okrutnim šalama, posebice nauštrb svoga gospodara. Odjeke Brighelle prepoznajemo u liku Petrucchiova sluge Curtisa dok priprema kuću za dolazak nove gospodarice. U kontekstu svog odnosa prema *Otelu* Jago se također daje tumačiti kao varijanta Brighelle.

Treći je *zanni* Scapino, dobroćudniji od Harlekina i Brighelle, te sklon pjesmi i plesu. Shakespeareov pandan Scapinu je Feste u *Na tri kralja*.

2. Capitano

Capitano je renesansni *miles gloriosus*, hvaliskavac sklon ljubavnim avanturama koji bježi na najmanji znak opasnosti. Razne varijacije *Capitana* nalazimo u Falstaffu (*Vesele žene windsorske*), Armadu (*Izgubljeni lju-*

¹⁹ *Izgubljen ljubavni trud* V.ii: 460-5. – Prev. M. Maras.

bavni trud), Sir Andrew Aguecheeku (*Na tri kralja*), te Bardolphu, Pištolju i Nymu (*Henrik V*). *Capitanov* tipičan izgled i značaj opisan je od strane Jacquesa u *Kako vam drago*:

*zatim, vojnik,
pun čudnih kletava, obradatio kao leopard,
uvrjedljiv u časti, nagao i brz u svadi,
tražeći ispraznu slavu i u topovskom ždrijelu;*²⁰

3. *Pulchinella* i *Coviello*

Osim stalnih likova vezanih uz lokalitete sjeverne Italije, u *commediji dell' arte* nalazimo i dvojicu likova napuljskog porijekla. Obojica mogu ili ne moraju biti *zanni*. *Pulchinella* je varijanta Harlekina s grbom, te inspiracija za lik engleskog Mr Puncha. *Coviello* je kombinacija Harlekina i Capitana, često pompozan poput Dottorea, jednog od dvojice *vecchia*, o kojima upravo slijedi.

4. *Vecchi*

Svaka *commedia dell' arte* ima dva *vecchia*, starca i/li roditeljske figure. Jedan je od njih Pantalone, bogati trgovac ili patricijski Venecijanac. Pantalone je pompozan, ishitren, sitničav i sklon dugim govorima. Pantalone-ovske osobine dijele Baptista (*Ukročena goropadnica*), Polonije (*Hamlet*), Egej (*San Ivanjske noći*), Brabancije (*Otelo*), Antonio (*Dva veronska plemića*), te Shylock (*Mletački trgovac*). U *Ukročenoj goropadnici* Lucentio kaže Bianci da njegov sluga “zauzima moj položaj... da bismo prevarili starog Pantalonea”, tj. Gremija (III.i: 37). U *Kako vam drago*, Jacques opisuje izgled *vecchija* tj. Pantalonea sljedećim riječima:

*šesto se razdoblje mijenja
U mršava truntavca u papučama, s naočalama
na nosu i kesom o boku, s dobro očuvanim
dokoljenicama iz mladosti, beskrajno preširokima
za usahle listove, dok mu snažan muževni glas,
naginjući ponovno prema dječjoj piskutljivosti,
pišti i zviždi u zvuku...*²¹

Dottore je odyjetnik iz Bologne ili Padove, također pompozan, no pritom ekstrovertiran, lakomislen i sklon razvratu. Tipično, Dottore se zove

²⁰*Kako vam drago* II.vii: 147-163.

²¹*Kako vam drago* II.vii: 157-164.

Gratiano. To je ime zajedničko dvojici sporednih likova u *Mletačkom trgovcu i Otelu*. Kao što je drugi *vecchio* antiteza prvome, u Shakespearea nalazimo niz dijametralno suprotstavljenih starih očeva, poput Vicencija i Lucencija (*Ukročena goropadnica*), Cappulettija i Montecchija (*Romeo i Giulietta*), ili Tezeja i Egeja (*San Ivanjske noći*).

5. *Innamorati*

Ljubavnici su sin odnosno kći dvojice *vecchija*, uvijek na putu ljubavi svoje djece bilo zbog materijalnih razloga, bilo zbog obiteljske svađe. U *commediji dell' arte* ljubavnici nikada ne nose maske, govore na uzvišenom toskanskom narječju, životno su nespretni, te misle samo na svoju ljubav. Jacquesove riječi iz *Kako vam drago* uvjerljivo referiraju na *Innamorata* iz *commedije dell' arte*:

*i zatim, zaljubljenik,
zahuktan kao peč, uz tugaljivu baladu
o obrvicama svoje gospe...*²²

Dok je *Innamorato* solipsističan i nesnalažljiv, njegova je *Innamorata* Colombina bistra i domišljata, no zato sumnjiva morala i porijekla. U tom pogledu, Shakespeare se ne povodi za *commedijom dell' arte*, već za *commedijom eruditom*, gdje je glavni par ljubavnika bez iznimke krepostan, blagorodan i snalažljiv. Shakespeareova je *Innamorata* bistra poput Colombine, no za razliku od prve uvijek brani i uspješno dokazuje svoju krepost. U Shakespearea, roditelji se također protive ljubavi svoje djece (npr. *Romeo i Giulietta*, *Komedija zabluda*, *Izgubljeni ljubavni trud*, *Mletački trgovac*, *Dva veronska plemića*, *Otelo*). U scenarijima *commedije dell' arte* obično nalazimo po dva ili tri para ljubavnika u svrhu komičnih predigri i komedije zabluda. Shakespeare također koristi zaplete i nesporazume između različitih parova ljubavnika u *Dva veronska plemića*, *Ukročenoj goropadnici*, *Komediji zablude*, *Izgubljenom ljubavnom trudu*, te *Snu Ivanjske noći*.

Ostali stalni likovi *commedije dell' arte* su šarlatanski alkemičar, te razni razbojnici i gusari iz zemalja neprijateljskih ili konkurentnih Republici Veneciji, tj. Arapi, Turci i Dubrovčani (npr. gusar Ragusino u *Mjeri za mjeru*). Znakovito je da u *commediji dell' arte* nema likova majki i djece. Ova je odsutnost objašnjiva činjenicom da u kontekstu improvizacije i burleske postoji samo sadašnjost, no ne i prošlost, a da ne govorimo o budućnosti, u vidu koje bi se stalni likovi morali promijeniti.

²² *Kako vam drago* II.vii: 147-149.

6. Stalne situacije

Utemeljene na konfliktu između stalnih karaktera, stalne situacije *commedije dell' arte* donekle slične onima iz *commedije erudite*, s ključnom razlikom u važnosti *zannija*, koji stvaraju, održavaju i rješavaju dramski sukob nauštrb važnosti svih drugih likova, posebice ljubavnika. Shakespeare redovito poseže u repertoar stalnih situacija *commedije dell' arte*, gdje se dramski sukob temelji na sljedećim korelacijama: roditelji – djeca (*San Ivanjske noći*, *Dva veronska plemića*, *Kralj Lear*, *Hamlet*), gospodari – sluga (*Cimbelin*, *Zimska priča*), mladost – starost (*San Ivanjske noći*, *Kako vam drago*), novac / društveni položaj – ljubav / snalažljivost (*Ukročena goropadnica*, *Na tri kralja*, *Mletački trgovac*), ljubav – intriga (*Romeo i Giulietta*, *San Ivanjske noći*, *Othello*). Osim toga, stalne situacije *commedije dell' arte* recikliraju konflikte oko zamjena identiteta (*Komedija zabluda*, *Na tri kralja*), oko ženskih likova koji se uspješno prerušavaju u muškarce (*Dva veronska plemića*, *Kako vam drago*, *Sve je dobro što dobro završi*, *Na tri kralja*), oko plemića prerušenih u prosjake (*Na tri kralja*, *Henrik V*), oko hinjena ludila (*Hamlet*, *Kralj Lear*), oko prividne ili hinjene smrti (*Romeo i Giulietta*, *Cimbelin*, *Zimska priča*), te oko ponovnog nalaženja izgubljenih rođaka (*Komedija zabluda*, *Cimbelin*, *Zimska priča*).

U *commediji dell' arte* nalazimo niz stalnih situacija utemeljenih na ismijavanju i satiri. Primjerice, na ismijavanju pohotnih staraca, na ismijavanju muškaraca koji se oblače kao žene, odnosno slugu koji se oblače u gospodare, na ismijavanju ljubomornih muževa i odbjeglih žena, te na ismijavanju gospodara od strane slugu. Shakespeare ismijava pohotne starce (npr. Falstaff), te sluga koji se oblače u gospodare (npr. Tranio iz *Ukročene goropadnice*). Međutim, Shakespeare se ne ruga muškarcima koji se oblače u žensko ruho, osim u slučaju Falstaffa u *Veselim ženama windsorskim*. Naime, u elizabetanskom teatru ženama je bilo zabranjeno nastupati na sceni, te su sve ženske uloge glumili mlađi glumci odjeveni i našminkani poput djevojaka i žena. Još znakovitije, Shakespeare ne ismijava gospodare kroz usta njihovih slugu, budući da je svoje komedije pisao ne samo za londonske pozornice već i za publiku iz viših društvenih staleža, odnosno da je računao s izvedbom svojih drama na dvoru.

iii. Shakespeareovo talijansko iskustvo iz prve ruke

U svojoj znamenitoj studiji *The World of Harlequin: A Critical Study of the Commedia dell' Arte* (1963), Allardyce Nicoll sumnja da je Shakespeare ikad vidio nastup neke od talijanskih glumačkih družina u Engleskoj.²³ Otkud, dakle, Shakespeareu toliko znanje o *commediji dell' arte*?

²³Doduše, Nicoll naglašava da duh Shakespeareovih ranih komedija u biti odgovara duhu Scalinih komada. Međutim, Scalino je djelo objavljeno tek 1611. godine, u vrijeme kada je Shakespeare

I, da li se radi o znanju iz prve ruke, ili tek o znanju posredovanu putem suvremenika? Još polovinom prošlog stoljeća Ernesto Grillo tvrdio je da je Shakespeare morao boraviti u Italiji, što je smatrao razvidnim na temelju Bardove upućenosti u djela slavnih talijanskih humanista Jacopa Sannazzara i Girolama Fracastora.²⁴ Mario Praz pak pretpostavlja da je Shakespeare otputovao u Italiju 1593. godine, kada je Londonom harala kuga, i to u društvu grofa Southamptona.²⁵ Samuel Schoenbaum smatra Prazovu hipotezu 'zgodnom', no ipak drži vjerojatnijim da je Shakespeare svoje 'znanje iz prve ruke' stekao preko talijanskih trgovaca i raznih engleskih mornara na povratku iz Italije, s kojima se mogao sresti u krčmi Oliphant nedaleko Globe Theatrea.²⁶ Nasuprot tomu, Muriel Clara Bradbrook vjeruje da je Shakespeare za vrijeme epidemije kuge 1593. godine boravio na Southamptonovu ladanjskom imanju u Tichfieldu, Hampshire, te da je zajedno s mladim grofom uzimao satove talijanskog.²⁷ Imajući u vidu veliko zanimanje elizabetanskih aristokrata za Italiju, počevši od Lady Jane Grey i Elizabete I, koje su kao djevojčice imale obuku iz talijanskog, uvažavamo mogućnost da je Shakespeare slušao zgođe i priče s talijanskih putovanja svojih prijatelja, zaštitnika, kolega i znanaca, no i hipotezu da je Shakespeare uzimao satove talijanskog. Od šesnaestog stoljeća započinje tradicija takozvane velike turneje po Europi (*the Grand Tour*), možda upravo putovanjem Sir Philipa Sidneya (1575.?). Edward de Vere, sedamnaesti grof Oxford još je jedan elizabetanski pjesnik i pokrovitelj kazališta koji je proputovao Italiju, boraveći u Veroni, Mantovi, Padovi, Veneciji no i na Siciliji. Anthony Munday putovao je Italijom zajedno s jednom talijanskom glumačkom družinom. Slično je bilo i s nekoliko znamenitih elizabetanskih glumaca. Primjerice, s Richardom Tarltonom, lakrdijašem na dvoru Elizabete I, koji je na temelju svog talijanskog iskustva stvorio svoju vlastitu verziju Harlekina. Shakespeareov dugogodišnji suradnik William Kempe bio je svojedobno lakrdijaš u službi grofa Leicestera, s kojim je proputovao Nizozemsku i Italiju, gdje je navodno nastupao na ulicama Venecije. Po povratku u Englesku Kempe je zacijelo pridonio talijanskom intertekstu svog prijatelja Bena Jonsona, no i Shakespearea.²⁸

već iskusan dramatičar. Dakle, Shakespeareovo znanje u svezi s *commedijom dell' arte* moglo je proisteći iz zajedničkih izvora, no ne i od samog Scale. Vidi u Allardyce Nicoll, *The World of Harlequin: A Critical Study of the Commedia dell'Arte* (Cambridge: Cambridge University Press, 1963).

²⁴ Ernesto Grillo, *Shakespeare and Italy* (Glasgow: Glasgow University Press, 1949). Sannazarova je pastoralna romanca *Arcadia* (1506) bila uzorom istoimenoj engleskoj romanci Sir Philipa Sidneya, u kojoj je već bilo govora. Fracastoro je pak autor latinske satire *Syphildis, sine Morbi Gallici* (1530), u kojoj se "francuska bolest" po prvi put spominje pod imenom sifilis. Odlazeći korak dalje od Grilla, Paolo Viganò tvrdi da je Shakespeare zapravo bio talijanski emigrant. Vidi u Paolo Viganò, *Shakespeare Genio Italiano* (Treviso, 1948).

²⁵ Mario Praz, "Shakespeare's Italy", *Shakespeare Survey*, 7, 1954, str. 44-106.

²⁶ Samuel Schoenbaum, *William Shakespeare: A Compact Documentary Life* (Oxford: Oxford University Press, 1977).

²⁷ Mulryne and Shewring, str. 171.

²⁸ Glede Jonsonova poznavanja *commedije dell' arte*, vidi *Volpone* II.iii. Pretpostavljamo da je uloga *Capitana Dogberryja* u *Mnogo vike ni za što* bila napisana upravo za Kempea, koji je u to

Sukladno hipotezi Muriel Clare Bradbrook, Shakespeareovi biografi pretpostavljaju da je Bard uzimao satove talijanskog, i to od najmeninjenijeg učitelja onog vremena, Giovannija "Johna" Florija (1553-1625). Florio je bio autor talijansko-engleskog rječnika naslovljenog *World of Wordes* (1596-98), te talijanskih vježbenica *First Fruits* (1578), *Second Fruits* (1591) i *Giardino di Ricreatione* (1591), no i prijevoda Montaigneovih eseja na engleski (1603).²⁹ Osim toga, Florio je davao satove iz talijanskog malodobnom grofu Southamptonu, i to upravo u vrijeme Southamptonova prijateljstva sa Shakespeareom. Zanimljivo je da je Florio svoj talijansko-engleski rječnik posvetio upravo Southamptonu, spominjući da je nekoliko godina živio na njegovoj plaći i brizi. U isto je vrijeme Shakespeare posvetio Southamptonu *Venus and Adonis* (1593) i *The Rape of Lucrece* (1594). Na temelju tih triju posveta, niz prošlostoljetnih biografa vjerovalo je da je Southampton bio mecena Floriju i Shakespeareu.³⁰ Međutim, ne smijemo zaboraviti da je Southampton postao punoljetnim tek 1594. godine. Prije tog vremena, o njegovim sredstvima odlučivala su dvojica skrbnika: Charles Howard, Lord Effingham, kasnije grof of Nottinghama, te William Cecil, Lord Burgley. Dakle, Southampton nije mogao imati sredstava kojima bi dvojici svojih prijatelja osigurao stalnu plaću. Florio je zacijelo bio na plaći Lorda Burghleya, no i Roberta Dudleya, grofa Leicestera, te Edwarda de Verea, grofa Oxforda. Bilo kako bilo, Shakespeare je zacijelo sretao Florija, i to ne samo u Tichfieldu, već i u Southamptonovoj kući u Londonu.

No vratimo se našim ranijim pitanjima. Da li je mladi Shakespeare uistinu mogao naučiti toliko mnogo o talijanskoj komediji živeći samo u Engleskoj, i to samo zahvaljujući Southamptonu i Floriju? Kao što smo već ustvrdili, Shakespeare je počeo pisati drame nadahnute talijanskim intertekstom već 1590. godine, u vrijeme kada je Southampton bio adolescent, te kada još nije uzimao satove od Florija.³¹ Moramo se, dakle, vratiti u još raniju fazu Shakespeareova života. U razdoblje Bardova školovanja u Stratford-upon-Avon, utemeljeno na latinskom drilu.

vrijeme radio za isto kazalište kao i Shakespeare.

²⁹Možemo pretpostaviti da je Shakespeare koristio Floriov prijevod Montaignea kao intertekst za *Oluju*.

³⁰Vidi u sljedećim biografijama: Charlotte Carmichael Stopes, *The Life of Henry, Third Earl of Southampton, Shakespeare's Patron* (Cambridge, Cambridge University Press, 1922); Frances A. Yates, *John Florio: The Life of an Italian in Shakespeare's England* (Cambridge University Press, 1934); Alfred Leslie Rowse *Shakespeare's Southampton: Patron of Virginia* (London: Macmillan 1965); George Philip Vernon Akkrigg, *Shakespeare and the Earl of Southampton* (London: Hamish Hamilton, 1967).

³¹Peter Levi vjeruje da Shakespeareovo prijateljstvo s Floriom datira još od 1591. godine, dakle prije Bardova prijateljstva sa Southamptonom. Vidi u Peter Levi, *The Life and Times of William Shakespeare* (London: Basingstoke, 1988).

iv. Shakespeareova klasična naobrazba

Kada je riječ o navodnom misteriju Shakespeareove upućenosti u talijanski jezik i intertekst, velika većina suvremenih šekspirologa zaboravlja na Shakespeareovu formativnu fazu u lokalnoj *grammar school*, gdje se nastava sastojala od čitanja i deklamiranja latinskih tekstova. S obzirom na veliku sličnost latinskog i talijanskog, činjenica da je Bard počeo učiti latinski sa šest godina mogla bi nam ponuditi uvjerljiv odgovor na njegovo kasnije poznavanje ne samo talijanskog, već i francuskog, a možda i španjolskog jezika. Imajmo na umu da je latinski u Shakespeareovo vrijeme još uvijek bio govornim jezikom, i to ne samo u Engleskoj već i diljem Europe. U vrijeme protureformatorske akcije Marije I (1553-58), val engleskih izbjeglica bez problema se uklopio u diskurz protestantskih zajednica u Strassbourgu, Frankfurtu i Génevi, i to prvenstveno zahvaljujući sporazumijevanju na latinskom. Prema ediktu Elizabete I, latinski je bio službenim govornim jezikom u Oxfordu i u Cambridgeu, te je učenicima bilo zabranjeno govoriti na engleskom. Osim toga, bilo im je zabranjeno predavati latinsku gramatiku, koja se prije dolaska na dva sveučilišta usavršavala tijekom osmogodišnjeg drila u tzv. *grammar schools* (– *nomen est omen*). Dok je u srednjem vijeku latinski bio jezikom kršćanstva, u humanizmu i renesansi prerastao je u jezik ljudskog napretka u znaku znanosti, no i novog pristupa vjeri. U svojoj eminentnoj studiji engleske obrazovne tradicije, Foster Watson ističe da je latinski govor (*sic*) bio ne samo temeljem znanosti, već i osnovom književna života, dakle ne ciljem, već početnom točkom jezikoslovnih studija.³² U svezi s time, Watson nas sjeća riječi engleskog humanista Thomasa Elyota iz *The Boke Named the Governour* (1531), naime da osim “elegantnog zbornika na latinskom ... malo koristi ima od govora” (ibid). U tu svrhu, Elyot preporuča da se mladi aristokrat odnosno mlada aristokratkinja okruže slugama i družbenicima koji također ‘elegantno zbornik’ latinski, baš kao što je bio slučaj s malim Michelom Montaigneom, koji je sve do svoje šeste godine živio u latinskoj enklavi. U Shakespeareovo vrijeme, imućni i društveno ambiciozni građani investirali su u klasičnu naobrazbu svoje djece. O tomu nam svjedoči dijalog Montanea i Eusebiusa iz znamenite latinske vježbenice *Colloquiorum Scholasticorum Libri Quatuor* iz pera slavnog francuskog gramatičara Mathurina Cordiera (c 1479 – 1574).³³ Dvanaestogodišnji Montane spominje svom prijatelju Eusebiusu da ima mlađeg brata, kojemu je pet godina. Eusebius odvrća:

³² Foster Watson, *English Grammar Schools to 1660 : Their Curriculum and Practice* (London: Cambridge University Press / Frank Cass & Co. Ltd, 1908. Rpt. 1968), str. 310. Nadalje Watson.

³³ Tzv. “*Corderius’ Colloquies*” stoljećima je bio temeljem klasične naobrazbe u Britaniji. Cordier je bio učitelj samom Calvinu, koji mu je kasnije posvetio svoje Komentare uz Poslanicu Sv. Pavla Apostola Tesalonicima (1528).

EUSEBIUS: – Što ne kažeš? A da li već govori latinski?
 MONTANE: – A što se čudiš? U našoj je kući uvijek učitelj, i učen i marljiv. Stalno nas uči govoriti latinski. Nikada ne govori francuskim osim kada želi reći nešto ružno.
 Dapače, mi se nikako ne ufamo govoriti s našim ocem osim na latinskom.
 EUSEBIUS: – I zato nikad ne govoriš francuski?
 Montane: – Samo sa svojom majkom, i to samo ako mi zapovijedi da dođem u njezine odaje.
 Eusebius: – A što radiš kad si među obitelji?
 MONTANE: – Rijetko razgovaramo s obitelji, a i to samo u prolazu, međutim čak i sluge govore s nama latinski.
 EUSEBIUS: – A što je sa sluškinjicama?
 MONTANE: – U slučaju da je baš nužno da govorimo s njima, služimo se vulgarnim jezikom, baš kao što znamo činiti i s mojom majkom.³⁴

John Shakespeare, poduzetnik i vijećnik iz Stratforda, zacijelo je upisao svog najstarijeg sina u lokalnu *grammar school* znanu kao *King Edward VI School of Stratford-upon-Avon*, besplatnu za djecu državnih činovnika.³⁵ Iako u arhivu školske administracije nemamo sačuvanih podataka o upisu i školovanju malog Williama Shakespearea, možemo biti gotovo sasvim sigurni da je Bard pohađao upravo tu školu od svoje šeste do četrnaeste godine.

Najpregledniji izvor informacija o školovanju dječaka u Engleskoj s kraja šesnaestog i na početku sedamnaestog stoljeća nalazimo u djelu Charlesa Hoolea, *A New Discovery of the Old Art of Teaching Schoole* (1636), koje uključuje detaljan popis knjiga korištenih kao udžbenike i vježbenice u onodobnim elitnim školama, no i opis tradicionalne satnice, te pregled nastavnog programa škole u Rotherhamu, na kojoj je Hoole predavao. Konzervativnost i ritualistička odanost tradiciji temeljne su karakteristike britanskih elitnih škola, te mlada gospoda iz generacije u generaciju nasljeđuju znanje i metode uspomoc kojih su nekoć učili njihovi davni preci. U takvim se ustanovama uvođenje novih vježbenica, udžbenika i nastavnih metoda smatra nepoželjnim, dapače antisocijalnim. Sukladno takovoj tradiciji, Hoolea možemo smatrati najpouzdanijim izvorom glede naobrazbe u Shakespeareovo vrijeme. U prvom razredu, dječaci su učili čitati i pisati najprije na latinskom, koji su zatim morali prevoditi na engleski jezik. U drugom razredu lektira im se sastojala od *Praecepta ad Filium* Katona Starijeg, već spomenuti *Corderii Colloquia*, te još poznatije djelo humanista Williama Lilyja, *Rudimentia Gramatices* (1534-48).³⁶ Lilyjeva je gramatika

³⁴*Corderius' Colloquies*, Book II, Coll. 50. Citat preuzet iz Watson, str. 311.

³⁵Ime Shakespeareove škole po prvi put se spominje u povelji Edwarda VI iz 1553. godine. Međutim, u to je vrijeme škola u Stratfordu imala već dvostoljetnu tradiciju.

³⁶William Lily (1468-1522) znameniti je britanski humanist, klasični filolog i pjesnik, hodočasnik u Svetu Zemlju, te prijatelj Thomasa Morea. Za vrijeme svog boravka u Italiji, Lily je odlazio na predavanja znamenitih humanista, redom Angela Sabina, Giovannija Sulpizia da Veroli, Guilija Pomponija Leta, te Giovannija Battiste Cipellija.

bila određena kao udžbenik engleskim dječacima ediktom Henrika VIII. iz 1542. godine. Popularno zvana *Lily's Grammar* ili *Accidents*, bila je korištena u Etonu i u nizu drugih *public schools* sve do kraja devetnaestog stoljeća. U *Titu Androniku*, Shakespeare referira na "Gramatiku", njegovim junacima očito poznatiju od stihova samog Horacija:

DEMETRIJE: – *Što je ovo? Svitak i nešto napisano!*
Da vidimo – Integer vitae, scelerisque purus,
Non eget Mauri jaculis, nec arcu.

HIRON: – *O, to je iz Horacija. Dobro znam.*
Čitao sam davno u Gramatici.

ARON: – *Tek stih iz Horacija. U pravu si.*³⁷

U prvoj sceni drugog čina *Henrika IV. Prvi dio*, također nalazimo referenciju na Lilyja:

GADSHILL: – *Daj mi ruku. Imat ćeš udio u našoj dobiti, kao što sam pošten čovjek.*

SOBAR: – *Ne, radije mi ga daj kao što si nepošten lopov.*

GADSHILL: – *Bježi, zajedničko ime za sve ljude je homo ... zbogom smušeni lupežu.*³⁸

Nadalje, Shakespeare referira na Lilyjeve *Accidents* u drugoj sceni četvrtog čina *Veselih žena windsorskih*, gdje mali William (sic) doslovce ponavlja riječi iz Lilyjevih *Accidents*.³⁹

³⁷*Tit Andronik* IV.ii. – Prev. T. Ladan. Dakako da Rimljani nisu čitali Horacijeve stihove iz Lilyjeve gramatike. Još je manje vjerojatno da bi to činili Goti. Shakespeare si zacijelo dopušta ovaj anakronizam kako bi onovremenoj publici olakšao identifikaciju s dotičnim likovima. Na spomen gore navedenih stihova, svaki bi se elizabetanac prisjetio djela iz kojeg ih je morao učiti napamet, naime Lilyjeve Gramatike.

³⁸*Henrik IV – Prvi dio* II.i: 90 ff. - Prev. M. Maras. Citirana nas fraza ironično upućuje na kontekst u kojem je korištena u Lilyjevoj gramatici. Citiram na engleskom: 'A noun substantive either is proper to the thing that it betokeneth, as *Edwardus is my proper name*, or else is common to more, as *Homo is a common name to all men*'. Aluzija na krađu, prevaru te na ime Edwardus navodi neke šekspirologe na mogućnost da je Bard zapravo bio nitko drugi doli Edward de Vere, sedamnaesti grof Oxford. Vidi Nina Green, "Edwardus is my propre name": Lily's Grammar and the Identity of Shakespeare", *Brief Chronicles* [Shakespeare Oxford Fellowship] No 2 (2010), str. 25-30.

³⁹Referirajući elizabetSKU publiku na prve dvije stranice Lilyjeve gramatike, Sir Hugh Evans postavlja malom Williamu "some questions in his accidence" (sic):

EVANS: – What is he, William, that does lend articles?

WILL: – Articles are borrowed of the pronoun, and be thus declined, *singulariter, nominativo, hic, haec, hoc*.

Usporedi s Lilyem: "Articles are borrowed of the pronoun, and be thus declined: *Singulariter /Nominativo hic, haec, hoc ...*". *A Shorte Introduction in Grammar by William Lily*, with an introduction by

U trećem razredu, dječaci su čitali Bibliju na latinskom, no i religiozni trakt *Dialogi Sacri* iz pera još jednog Calvinovog prijatelja i suradnika, Sebastiena Chatelliona (1515-1563). Osim toga, čitali su latinske ekloge talijanskog humanista Battiste Mantovana (1447-1516). U četvrtom se razredu počinjala vježbati retorika na temelju Terencijevih drama, Ciceronovih pisama i Ovidijevih *Metamorfoza* i žalostinki, te latinske adaptacije biblijskih psalama iz pera znamenitog škotskog humanista Georgea Buchanana (1506-1582). U petom se razredu deklamiralo Vergilija, Cezara, Livija, Flora, no i latinske dijaloge Erazma Roterdamskog objedinjenih u zbirci *Colloquia Selecta* (1518). U tom se razredu uz latinski počeo učiti i grčki. U šestom se razredu latinski usavršavao na temelju deklamiranja Horacija, Juvenala, Persija, Lukana, Seneke, Marcijala i Plauta. Osim toga, Biblija se čitala na grčkom, počevši od Sv. Evanđelja po Ivanu, te zatim prevodila s grčkog na latinski. Nastava u sedmom i osmom razredu temeljila se na prevodenju s grčkog na latinski i engleski, dok se u devetom razredu učio još samo grčki. Nastava je počinjala u šest sati izjutra, osim u zimskom razdoblju kada je počinjala u sedam, te završavala u pet poslije podne. Za vrijeme nastave kao i u pauzi za ručak dječaci su morali govoriti latinski. Hoole napominje da su učenici bili svrstavani i promovirani u odgovarajuće razrede prvenstveno na temelju njihova znanja ili napretka u pogledu latinskog.

Na temelju svog dječaćkog drila, i sasvim u skladu s vremenom u kojemu je živio, Shakespeare se u četvrtom činu *Veselih žena windsorskih* smije onima koji ne znaju (iz)govoriti latinski.⁴⁰ Iskustvo deklamiranja tekstova

Vincent J. Flynn (New York: Scholars' Facsimiles & Reprints, 1946), str. 2. Nadalje Lily.

⁴⁰U nedavnom prijevodu Mate Marasa pučko (ne)znanje latinskog uspješno je interpretirano *alla imotesca*. Međutim, u toj nam verziji nije ostala sačuvana aluzija na Lilyjev klasik, kao ni na pogrešan izgovor latinskih riječi od strane velškog učitelja gramatike, koji englesku verziju čini dodatno smiješnom:

EVANS: *Nominativo, big, hag, hog*; pray you, mark; *genitivo, hujus*.

Well, what is your accusative case?

WILL: *Accusativo, hinc*.

EVANS: I pray you, have your remembrance, child. *Accusativo, hung, hang, hog*.

QUICKLY: "Hang-hog" is Latin for bacon, I warrant you.

EVANS: Leave your prabbles, 'oman. What is the focative case, William?

WILL: O, — *vocativo, O*.

EVANS: Remember, William: focative is *caret*.

QUICKLY: And that's a good root.

EVANS: Remember, William: focative is *caret*.

QUICKLY: And that's a good root.

EVANS: 'Oman, forbear.

(...)

EVANS: What is your genitive case plural, William?

WILL: Genitive case?

EVANS: Ay.

WILL: *Genitivo, horum, harum, borum*.

QUICKLY: Vengeance of Jenny's case! fie on her! never name her, child, If she be a whore.

klasičnih pisaca, a posebice legendarne retorike junaka rimske povijesti poput Bruta i Marka Antonija razvidno stoji iza retorike korištene u *Juliju Cezaru*, *Mletačkom trgovcu*, *Otelu* i *Zimskoj priči*. Od svoje latinske lektire Shakespeare je posebice volio Ovidija. Odjeke Ovidijevih *Amores* nalazimo u Shakespeareovim sonetima, dok je utjecaj *Heroides* prepoznatljiv u shemi pisama u *Kralju Learu*, no i u solilokvijima Helene, Kreside (*Troilo i Kresida*) i Kleopatre (*Antonije i Kleopatra*). A da ne govorimo o *Metamorfozama*, čiji se intertekst provlači kroz *Oluju*, *Vesele žene windsorske* te *San Ivanjske noći*. Pa ipak, čini nam se da Shakespeareov klasični interes i širina referencija ne nadilaze razinu polaznika jedne *grammar school*. Osim toga, ne nalazimo uvjerljivih referencija na djela korištena među učenjacima na Oxfordu i Cambridgeu. Ovo posljednje čuva nas od “heretičkih” spekulacija o grofu Oxfordu kao stvarnom autoru Shakespeareovih drama.⁴¹

Zaključak: važnost Shakespeareova glumačkog iskustva

Iz sveg izloženog slijedi da je William Shakespeare, sin gradskog vijećnika Johna Shakespearea iz Stratforda, znao čitati, pisati, govoriti i deklamirati na latinskom. Također, da je bio temeljito i opširno upućen u klasičnu književnost, no i u književnost talijanske renesanse. A da ne govorimo o modi i običajima, topografiji, pa i žargonu sjeverne Italije. Tolika širina informacija i znanja u tako mlada čovjeka bila bi nam začudna kada ne bismo imali na umu činjenicu da je Bard bio radišan i uspješan glumac.

Od vremena krštenja Shakespeareove djece u Stratfordu (1585.) do njegova stalnog angažmana u teatru u Shoreditchu (1592.) nemamo svjedočanstava o Bardovu životu i aktivnostima. Prema raznim nagađanjima, Shakespeare je dotične “izgubljene godine” proveo kao učitelj gramatike, kao isusovac, kao putnik po Italiji, kao vojnik u Flandriji, kao gusar pod zastavom Sir Francisa Drakea, ili pak kao student prava u Londonu. Najvjerojatnijim nam se pak čini da je Shakespeare svoje “izgubljeno” vrijeme uložio u propisnu glumačku obuku, koja je u to vrijeme trajala upravo sedam godina. U elizabetanskoj Engleskoj gluma je bila vrlo cijenjen i unosan zanat zaštićen ne samo glumačkim cehom, već i nizom sindikata

Usporedi latinski s Lilyjevim: “*Accusativo hunc, hanc, hoc / Vocativo caret / Ablativo hoc, hac, hoc / Pluraliter /Nominativo hi, hae, haec / Genitivo horum, harum, horum ...*” (ibid.)

⁴¹Grof Oxford stekao je magisterij iz klasične filologije na Cambridgeu kad mu je bilo svega šesnaest godina. Suvremenici su ga cijenili ne samo kao erudita i kao iznimno nadarena pjesnika, već i kao uzorita viteza, šaku koja tresе kopljem (*shakes the spear*) i pobjeđuje na svim turnirima. Osim što je poznao talijanski jezik i književnost, Oxford je proputovao Italiju, pa je poznao i talijansku topografiju. Bio je velikim patronom kazališta i književnosti, no i na čelu dviju glumačkih družina, u kojima je glumio i pisao drame. Politička karijera grofa Oxforda bila je obilježena nizom sitnih intriga iz kojih ga je spašavala Elizabeta I, šaljući ga na poduže diplomatske boravke u inozemstvu. Za razliku od skrbnog, promišljenog i društveno inteligentnog Shakespearea, Oxford je bio rasipan, razvratan i konfliktan. Na temelju usporedbe soneta obojice pjesnika ne čini nam se vjerojatnim da je Oxford mogao do te mjere preinačiti svoj stil pišući kao “Shakespeare”.

organiziranih u sklopu raznih glumišta i glumačkih družina. Sedmogodišnje glumačko šegrtovanje odvijalo se u sklopu raznih kazališta i glumačkih organizacija gdje su najviši rang zauzimali dioničari, zatim stalni glumci, pa razni vanjski suradnici, te na kraju glumci šegrti. Vanjski suradnici bili su scenski radnici, biljeteri, šaptači, pomagači iza scene, no i statisti. Glumci šegrti tipično su glumili ženske uloge, te nisu bili plaćeni drukčije doli stanom i hranom o trošku njihova mentora, najčešće vođe glumačke družine. Po završetku svog šegrtovanja 1592. godine, Shakespeare je dobio stalni angažman u teatru Shoreditch, te počeo lijepo zarađivati.⁴² Pretpostavimo, dakle, da je Shakespeare prije toga šegrtovao kod Richarda Burbagea, vođe ansambla teatra Shoreditch, ili pak u jednoj od dviju znamenitih putujućih družbi, *The Queen's Men* ili *Lord Strange's Men*. Spomenute glumačke družine ne samo da su stalno putovale po Engleskoj i po inozemstvu, već su sudjelovale u aktivnoj intelektualnoj razmjeni s najvećim umovima elizabetanske renesanse, listom kazališnih mecena po uzoru na samu kraljicu. Na taj način, Shakespeare je mogao doći u dodir ne samo s *crème de la crème* elizabetanskog društva, već i s cjelokupnim intertekstom o kojemu je bila riječ na prethodnim stranicama.

Važno je imati na umu da je Shakespeare nastavio glumiti na sceni i nakon svog prvog pjesničkog uspjeha s *Venus and Adonis*, najvećeg bestseler a među svim djelima objavljenim za Bardova života.⁴³ Pretpostavimo da je Shakespeare glumio i u svojim vlastitim ranim dramama, primjerice u *Henriku VI* i u *Titu Androniku*. Od 1596. Shakespeare je stalni dramaturg u teatru Shoreditch, gdje piše komade imajući u vidu ne samo dvojicu nositelja repertoara, Richarda Burbagea i Willa Kempea, već i unutrašnju i vanjskopolitičku situaciju svoje zemlje, koja tih godina postaje prvom pomorskom silom Europe, no istodobno prolazi kroz niz kriza.⁴⁴ Utjecaj glumačkog treninga i iskustva razvidno objašnjava brzinu i organiziranost Shakespeareova pristupa bogatom i slojevitom intertekstu s kojim je radio kao dramatičar. Osim toga, glumačka praksa čini nam se temeljem Bardova znanja o performativnosti metafore i metonimije, odnosno o sprezi misli, riječi i djela, koja njegove dramske uratke čini ne samo svevremenim, već i "svemjesnim", prevodljivim na gotovo svačije iskustvo, te u praktički svaki diskurz.

⁴²Arthur F. Kinney procjenjuje da je Shakespeare u to vrijeme zarađivao £ 150-300 godišnje. U današnjim relacijama taj je iznos ravan godišnjem prihodu od £ 30.000 – 40.000. – Arthur F. Kinney, "Introduction", *The Oxford Handbook to Shakespeare*, ed. Arthur F. Kinney (Oxford and New York: Oxford University Press, 2012), str. 5.

⁴³1602. i 1608. godine Shakespeare je glumio u dvije drame Bena Jonsona, *Every Man in His Humour* i u *Sejanus His Fall*.

⁴⁴Shakespeareove historije dokumentiraju progresivnu formaciju Britanije od države rastrgane lokalnim borbama za vlast do ponosne vladarice valova. Međutim, *Hamlet* i *Julije Cezar* aludiraju na problem nasljeđivanja, aktualan u vidu duge bolesti vremenice Elizabete I, te sveprisutna straha da će Britanija još jednom u povijesti morati proći kroz razdoblje borbe za vlast. Osim toga, u *Romeu i Giulietti* Shakespeare aludira na potres 1597. godine te na novu epidemiju kuge koja je potom zadesila London.

BIBLIOGRAFIJA

Djela Shakespearea i njegovih suvremenika

Lily, William. *A Shorte Introduction in Grammar by William Lily*, with an introduction by Vincent J. Flynn. New York: Scholars' Facsimiles & Reprints, 1946.

Manningham, John. *The Diary of John Manningham of the Middle Temple 1602-1623*. Hanover, NH, 1976.

Scala, Flaminio. *Scenarios of the Commedia dell'Arte: Flaminio Scala's Il Teatro delle Favole Representative*. Transl. by Henry F. Salerno. With a Foreword by Kenneth McKee. New York: New York University Press, London: University of London Press, 1967.

Shakespeare, William. *Hamlet. Kraljević danski*. Prev. Dr. Milan Bogdanović. Ur. Josip Torbarina. Zagreb: Matica Hrvatska, 1950.

Otelo. Prev. Milan Bogdanović. Ur. Mladen Engelsfeld. Zagreb: Nakladni zavod MH, 1976.

Tit Andronik. Prev. Tomislav Ladan. Ur. Josip Torbarina. Zagreb: Matica Hrvatska, 1977.

Sabrana djela Williama Shakespearea I-IV. Prev. i ur. Mate Maras. Zagreb: Matica Hrvatska, 2006-7.

The Oxford Shakespeare: The Complete Works. Eds. Stanley Wells, Gary Taylor, John Jovett and William Montgomery. Oxford: Oxford University Press, 1988.

Kritičke studije o Shakespeareu

Anders, Henry R. D. *Shakespeare's Books. A dissertation o Shakespeare's reading and the immediate sources of his works*. New York: AMS, 1965

Arthos, John. *Shakespeare: The Early Writings*. London, Bowes & Bowes, 1972.

Baynes, Thomas Spencer. "What Shakespeare Learnt at School". *Fraser's Magazine* 21 (1880) (parts II and III): 83-102, 619-641.

Chambers, Edmund Kerchever. *William Shakespeare: A Study of Facts and Problems*. 2 vols. Oxford, Clarendon, 1930.

Bullough, Geoffrey. *Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare*. 8 vols. London: Routledge, 1957-75.

Cairncross, Andrew S. "Shakespeare and Ariosto: Much Ado About Nothing, King Lear and Othello", *Renaissance Quarterly*, Vol 29, No 2 (Summer 1976): 178-182.

Green, Nina. "'Edwardus is my propre name': Lily's Grammar and the Identity of Shalespeare", *Brief Chronicles* [Shakespeare Oxford Fellowship] No 2 (2010): 25-30.

- Kinney, Arthur F., ed. *The Oxford Handbook of Shakespeare*. New York: Oxford University Press, 2012.
- Levith, Murray J. *Shakespeare's Italian settings and plays*. London: St. Martin's Press, 1989.
- Malim, Richard, gen. ed. *Great Oxford: Essays on the Life and Work of Edward de Vere, 17th Earl of Oxford, 1551-1604*. Tunbridge Wells: Parapress Ltd, 2004.
- Matus, Irving. *Shakespeare: IN FACT*. New York, Continuum, 1999.
- McCrea, Scott. *The Case for Shakespeare: The End of the Authorship Question*. London and Westport, Conn: Praeger, 2005.
- Miola, Robert. *Shakespeare's Reading*. Oxford University Press, 2000.
- McPherson, David C. *Shakespeare, Jonson, and the myth of Venice*. University of Delaware Press, 1990.
- McWilliam, G. H. *Shakespeare's Italy Revisited* [Inaugural lecture delivered in the University of Leicester in November 1973]. Leicester: Leicester University Press, 1974.
- Wells, Stanley, ed. *The Cambridge Companion to Shakespeare*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wells, Stanley. *Shakespeare: A Life in Drama*. London: Norton, 1995.

Studije o renesansnoj drami

- Bradbrook, Muriel Clara. *The Growth and Structure of Elizabethan Comedy*. London, 1961.
- Brown, John Russell, ed. *The Oxford Illustrated History of Theatre*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Chambers, Edmund Kerchever. *The Elizabethan Stage*. 4 vols. Oxford, Clarendon, 1923.
- Clubb, Louise George. *Italian Drama in Shakespeare's Time*. New Haven, Connecticut, 1989.
- Cox, John D. and Kastan, David Scott, eds. *A New History of Early English Drama*. New York, Columbia UP.
- Duchartre, Pierre-Louis. *The Italian Comedy*. Trans. by R T Weaver. London, Harrap, 1966.
- Lamb, Mary Ellen and Wayne, Valery, eds. *Staging Early Modern Romance: Prose Fiction, Dramatic Romance and Shakespeare*. New York: Routledge, 2009.
- Lea, Kathleen M. *Italian Popular Comedy: A Study in the commedia dell'arte 1560-1620 with Special Reference to the English Stage*. 2 vols. Oxford: Russell & Russell, 1934.
- Marrapodi, Michele, A. J. Hoenselaars, M. Capuzzo et al., eds. *Shakespeare's Italy: Functions of Italian locations in Renaissance drama*. Manchester: Manchester University Press, 1993.

Mulryne, James Ronald and Shewring, Margaret. *Theatre of the Italian and English Renaissance*. Basingstoke, Palgrave MacMillan, 1991.

Nicoll, Allardyce. *The World of Harlequin*. Cambridge: Cambridge University Press, 1963.

Parrott, Thomas Marc. *Shakespearean Comedy*. New York, Russell & Russell, 1949.

Rudlin, John. *Commedia dell'Arte: An Actor's Handbook*. London: Routledge, 1994.

Rudlin, John and Crick, Olly. *Commedia dell'Arte: A Handbook for Tropes*. London: Routledge, 2001.

Salingar, Leo G. *Shakespeare and the Traditions of Comedy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1974.

Wiles, David. *Shakespeare's Clown: Actor and Text in the Elizabethan Playhouse*. Cambridge, Cambridge University Press, 1987.

Biografije

Akrigg, George Philip Vernon. *Shakespeare and the Third Earl of Southampton*. London, Hamish Hamilton, 1968.

Grillo, Ernesto. *Shakespeare and Italy*. Glasgow, Glasgow University Press, 1949.

Holden, Anthony. *William Shakespeare: His Life and Work*. London, Little, Brown & Company, 1999.

Honan, Park. *Shakespeare: A Life*. Oxford: Oxford University Press, 1998.

Honigman, Ernst Anselm Joachim. *Shakespeare, the Lost Years*. Manchester: Manchester University Press, 1985.

Kay, Dennis. *Shakespeare: His Life, Work and Era*. London, Sidgwick and Jackson, 1991.

Levi, Peter. *The Life and Times of William Shakespeare*. London: Basingstoke, 1988.

Praz, Mario. 'Shakespeare's Italy', *Shakespeare Survey* No 7 (1954), pp. 54-106.

Schoenbaum, Samuel. *Shakespeare. A Compact Documentary Life*. Oxford: Oxford University Press, 1977.

Rowse, Alfred Leslie *Shakespeare's Southampton: Patron of Virginia*. London: Macmillan, 1965.

Stopes, Charlotte Carmichael. *The Life of Henry, Third Earl of Southampton, Shakespeare's Patron*. Cambridge: Cambridge University Press, 1922.

Vigano, Paolo. *Shakespeare Genio Italiano*. Treviso, 1948.

Yates, Frances A. *John Florio: The Life of an Italian in Shakespeare's England*. Cambridge University Press, 1934.

OSTALI RADOVI

Watson, Foster. *English Grammar Schools to 1660: Their Curriculum and Practice*. London: Frank Cass & Co Ltd, 1908. Rpt. at Cambridge: Cambridge University Press, 1968.

Tamara Bakran

Komparacija filozofske i pjesničke *žudnje* za *jednim* (Plotin, Vesna Krmpotić)

1. Uvod

Plotin svoj koncept *žudnje* temelji na *žudnji za Jednim*, a *žudnja za Jednotom* je osnovni motiv poezije Vesne Krmpotić. S obzirom da je Ti u poeziji Vesne Krmpotić metonimija Jednog¹ i s obzirom da je njezina lirika obilježena mističkom *žudnjom za stapanjem s Jednim* (obogotvorenjem), a Plotin je filozof mističizma koji se trudio dokazati da je bog izvor svega te je kao čovjekov krajnji cilj postavio obogotvorenje čovjeka, smatramo da je zanimljivo provesti kratku poredbenu analizu Plotinovog koncepta Jednog i pjesnikinjinog koncepta Jednog, kako bismo stekli potpuniji uvid u prirodu takve *žudnje* i njezine veze s poezijom. Pri tom treba imati u vidu da uspoređujemo dva različita diskursa; filozofski i pjesnički, koji se ovdje nadopunjuju pridonoseći tako svaki na svoj osebujni način razumijevanju ove teme.

Moguće je da se u lirici autorice prije da iščitati nasljeđe hinduističkog mističizma² nego neoplatonizma, mada su analogije između shvaćanja

¹U uvodnoj riječi autorice, u pjesničkoj zbirci *Sedam koraka oko vatre*, nailazimo na sljedeće pojmove kojima se imenuje objekt *žudnje*; Jedno (1999 :15), Cilj (Ibid), Kralj (Ibid : 38), Božanska Osoba (Ibid), Božanski Glas (Ibid : 39). U samoj poeziji najčešće je korištena zamjenica Ti, ali pojavljuje se i pojam Jedno ili aluzija na Jedno/ stapanje s Jednim (i dvokrilna se vrata tajnom otvore/usred Jednog čela (Krmpotić, 1997 : 56), (Kakva će biti ta ljubav u dvoje/kada naraste do jednoga? (Ibid : 102)), (kad si Ti Jedan, Isti i Jedini? (Ibid : 105)), (kad ćeš kraj sebe otkriti vječito Jednog (Ibid : 33)).

²Drugi (Ti) – objekt *žudnje* u poeziji Vesne Krmpotić je Jedno. Naime, nesumnjivo je da je među ostalim, na poetiku autorice utjecao i filozofski sistem upanišada pjesničko – glazbeno – filozofske kompozicije koje predstavljaju završni dio veda, a čiji su ključni pojmovi „atman (najdublja suština pojedinca“ i „brahman“ (najviša suština univerzuma). „Pojedina su djela književnosti upa-

ustrojstva zbilje i objekta žudnje ovih dviju struja brojne. No predmet ova- ga rada nije ulaženje u trag koji su sve misticizmi utjecali na sadržaj poezije autorice, tim više što držimo da je taj utjecaj eklektičke naravi (u sebi obje- dinjuje zasigurno i kršćanstvo i hinduizam³, a moguće je da ima i drugih utjecaja) jer bismo time otišli u nepotrebnu širinu. Dakle, fokus ostaje na promišljanju nekih aspekata veze *žudnje za Jednim* i poezije u kontekstu lirike Krmpotić. Pri tom koristimo misao Plotina – zapadnjačkog oca kon- cepta žudnje za Jednim, s obzirom da i Krmpotić svojim stvaralaštvom pripada zapadnom književnom krugu.

Poveznice između Plotina i Krmpotić su sljedeće;

- žudnja za Jednim (Ti) koje je onkraj riječi i onkraj misli, onkraj svake mnoštvenosti, onkraj svijeta
- svijet je prepreka na putu do Jednog(Ti)
- nema većeg dobra od Jednog(Ti)
- Jedno je jedini poželjni objekt žudnje (Ti)
- žudi se biti Jedno (Ti)

No dok kod Plotina, vidjet ćemo, treba napustiti jezik da bi se došlo do Onostranog, autoričine pjesme kao jezične tvorevine već jesu *prostor susreta*. U ovom tekstu pažnju ćemo posvetiti baš toj temeljnoj razlici, a koja jest, i u Plotina i u Krmpotić, posljedica iste žudnje za istim objektom žudnje.

Uzorak na kojem ćemo raditi ovu analizu neke su pjesme iz zbirki au- torice *Unus ad unam* (1997) i *Sedam koraka oko vatre* (1999). U svojem čitanju poslušit ćemo se Plotinovim tekstom *O ljubavi* i Bertozzijevom disertacijom *On Eros in Plotinus*.

2. Kratki prikaz Plotinovog koncepta erosa

Eros je, prema Plotinu, uzrok trpnje (čuvstva/osjećaja) koja *postoji u dušama koje žude da se pomešaju s nečim lepim* (Plotin, 1984 : 57). Plotin, kao i Platon, ljepotu dijeli na ovozemaljsku ljepotu i na njen pralik. Na temelju ovozemaljske ljepote *čisti se prisjećaju*⁴ njezinog pralika pa ovo- zemaljsku ljepotu vole kao sliku (igračku one druge), ali je ne smatraju istinskom i ne vežu se za nju. No bez obzira radi li se o „onima koji su se *sjetili*“ (Ibid : 58) ili ne, ako je ljubav prema lijepom *čista*, nema potrebe za miješanjem s materijom.

Čovjek a priori teži za ljepotom, *ali ako njegova težnja za ljepotom biva*

nišada tvrdila da je atman brahman, a brahman atman („tat vam asi“ – „to si ti“)“ (Enciklopedija živih religija, 1990 : 240)

³U zbirci *Unus ad unam* istovremeno se spominje rodni grad Sai Babe dok dio zbirke pod na- zivom *Molitvice* sadrži pjesme naslova poput *Oče naš nebeski*, *Oče naš brižni*, *Oče naš darežljivi id*, koje neodoljivo podsjećaju na kršćansku molitvu „Oče naš“.

⁴Kod Plotina spoznaja je tako, isto kao i kod Platona, poistovjećena s *prisjećanjem*.

pomiješana i sa žudnjom da, bude besmrtn koliko je to u moći smrtnika (Ibid) bit će natjeran da oplođuje i rađa u lijepom/vječnom. Taj poriv za rađanjem/stvaranjem tj. besmrtnošću, upućuje na nedostatak u čovjeku. Drugim riječima, čovjeku koji ima potrebu stvarati, inherentan je nedostatak, i kao takav čovjek nije samodovoljan. Stvaratelj kompenzira taj nedostatak stvaralaštvom (ili prokreacijom) koji mu pružaju osjećaj samodovoljnosti.

Glavna funkcija Plotinovog erosa jest *pokretanje duše ka tamošnjoj lepoti, ili osnaživanje težnje ka onome tamo kad (težnja) već postoji (Ibid:59).*

Hijerahija Plotinovog sistema podrazumijeva dvije vrste gibanja, kako kaže Barbarić: „silaženje odnosno kozmičko gibanje od jedinstva prema rastućem mnoštvu i penjanje odnosno gibanje spiritualnoga života odnosno mišljenja od mnoštva prema sve većem jedinstvu,„. (1995 : 323) Također, imamo i dva puta; put od osjetilnog ka nadosjetilnom, i od nadosjetilnog ka vrhovnom načelu.

Osnovne dakle karakteriste Plotinove filozofije prema Barbariću bile bi; a) striktno razdvajanje osjetilnog i umskog, tjelesnog i bestjelesnog, b) određenje nadosjetilnog prema obrascu Jedno/Um/Duša (tri hipostaze), c) Jedno emanacijom proizvodi Um koji emanacijom prizvodi Dušu, a da pri tom ni jedna od ovih triju hipostaza ne gubi svoju moć. Duša pak emanacijom proizvodi osjetilni svijet. Dva svijeta (nadosjetilni i osjetilni) povezuju se preko duše (tek tijelo i duša uopće mogu proizvesti osjetilnu zamjedbu), zatim mišljenje treba postati čisto da bi bilo istovjetno s Umom, i nakon toga treba uslijediti ekstaza u kojoj nestaje svaka misaona množnost, a duša postaje jedno sa samom sobom, odnosno s onostranim Jednim. Time ona ne dospijeva u nešto drugo nego u samu sebe. Jedno je već sadržano u duši. Taj će se proces još nazivati, nalazimo u tekstu Banić-Pajnić, „henosis“, tj. sjedinjenje, a „adekvatni će termin u okviru kršćanske mistike biti ‘unio mystica’ (Prilozi 51-52, 2000 : 120) Ono što Barbarić ne spominje, a nalazimo dalje u tekstu Banić-Pajnić, da duša dosiže Jedno postajući svjetlom. Duša VIDI. Cilj gledanja Jednog znači s njim su-bitu. Duša boravi tada izvan tijela u području božanskog. Uvjet dokučivanja Najvišeg je postati mu sličnim. To iskustvo je neiskazivo, o njemu se može tek naknadno reflektirati pa onda i govoriti. „Sjediniti se s Bogom ujedno je realizirati ljubavni poriv spram Boga koji je od Boga uliven u duši.“ (Ibid : 121) No nije dovoljno samo zaljubiti se u Lijepo, duša mora biti spremna i na transformaciju. Znači „eros nije postignuti cilj već zadaća, jer samo žudjeti za Lijepim nas ne čini automatski lijepima“ (Bertozzi, 2012 : 149⁵) Važno je dakle napomenuti, boga se ne spoznaje, nego ga se doživljava postupnim usavršavanjem duše, te u konačnici zapadanjem u ekstazu, tom neposrednom gledanju. „Prema Plotinu, vrhunac svega jest stanje neznanja, nesvijesti, neživota, tj. nečega, što nije ništa, jer treba da bude sve“ (Bošnjak, 1983 : 62)

⁵http://ecommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1294&context=luc_diss

Iz ovoga vidimo da Plotin, kao i njegov prethodnik Platon, dovodi eros u čvrstu vezu s nedostatkom, težnjom i sjećanjem te razdvaja eros na čisti (božanski) i vulgarni (pomiješani) koji djeluju po istom principu, samo što potonji nije samodostatan. Stvaralaštvo (prokreacija) je, prema Plotinu, svjedok nedostatka i potrebe i ono umanjuje čistoću erosa sileći pojedinca na miješnje s materijom. Stvaralaštvo, drugim riječima, ukazuje na potrebu za osnaživanjem i pročišćivanjem erosa. Stvaralački eros još nije dovoljno moćan da bi uzdigao pojedinca prema Jednom jer je odveć u znaku nedostatka i nedostatnosti. Umjetnik nije onaj koji proizvodi, nego onaj koji restaurira djelo koje nije njegovo. *Individualna duša oduševljena ljepotom svoga djela je u stalnom riziku da smatra svoje djelo stvarnošću, baš poput Narcisa.* (Bertozzi, 2012 : 273). Jedno koje je uzor svemu i cilj svega, ne stvara, „jer sam akt stvaranja označuje neku potrebu, želju, volju i slično“ (Bošnjak, 1983 : 57), a time bi savršenstvo Jednog bilo umanjeno. Svijet ne nastaje stvaranjem, nego „presipanjem“ obilja. Eros je biljeg, biljeg je putokaz k izvoru, eros je mješavina obilja i nedostatka. Cilj erosa kod Platona umske su ideje Dobrog i Lijepog, a cilj erosa kod Plotina je Jedno koje nadilazi sâm Um.

3. Žudnja za jednim u pjesničkom i filozofskom diskurzu

Jedno u Plotina je vrhovno načelo koje je transcendentno u odnosu na sve ostalo. Jedno sve nadilazi, ali je uzrok svega. „Jedno je istovremeno ljubavnik, ljubav, ljubav prema sebi“ (Bertozzi, 2012 : 152) Očigledne analogije autoričinog poimanja Jednog i Plotinovog Jednog kao snage koja isijava i koja je *amor sui* daju se iščitati iz pjesme *Tko zaslužuje takvu ljubav?*⁶

Tko zaslužuje takvu ljubav kakva je Moja?

Ja, njezin isijavač.

A mi?

Da vi niste Ja, ne bih vam to govorio.

S druge strane, Jedno u Plotina nije u neposrednoj vezi s materijom kao onim najnižim. Najbolji prikaz Jednog bi bio centar kružnice o kojem ovisi svaki dio kružnice. Ono je apsolutno jednostavno i nadilazi svaku mnoštvenost. Jedno u ovoj pjesmi stupa kroz *dijalog* u neposredni odnos s mnoštvenošću. Jedno je mnoštvo (razlika u odnosu na Plotinovo shvaćanje) i Jedno to zna. Mnoštvo pak ne zna da je Jedno. Osnovna razlika između Ja i mi leži, drugim riječima, u znanju. *Znati=biti* dok je kod Plotina *voljeti=biti*. U ovoj pjesmi javlja se i pitanje zasluge. Ja tj. mi zaslužuje ljubav. Tu je i opet vidljiva razlika u odnosu na Plotina, gdje Jedno jest ljubav. Zaslužiti ljubav implicira izvanjskost ljubavi u odnosu na subjekt – pri-

⁶ Krmpotić, Vesna. Sedam koraka oko vatre. Zagreb : V. B. Z., 1999, str. 335

matelja ljubavi. S jedne strane isijavač podrazumijeva obilno posjedovanje ljubavi koju od obilnosti isijava (Plotin, Krmpotić), a s druge strane ona mu postaje izvanjska te ju prima po zaslugi (Krmpotić). Mistična teologija pak kaže da se „...ta ljubav ne može steći ljudskim naporom niti je rezultat asketskih praksi ili dobro razrađenih tehnika. Ona se ne zaslužuje...To je stalno učenje tradicionalne mistične teologije“ (Johnston, 2007:73)

U poeziji autorice je zastupljena ideja da je Jedno iznad riječi i iznad misli („Iza riječi, iza misli/ o Sve moje, kakvo li si?“⁷). Plotin dokazuje da Jedno ne pripada umskoj kategoriji. Naime um misli i samim time pretpostavlja drugost, a time i mnoštvenost, tj. dijeli se na mislitelja i mišljeno. Um koji misli samoga sebe jest mišljenje u najvišem smislu no i dalje postoji pukotina između mišljenja i mišljenog. Kada bi Jedno mislilo sebe, onda bi ono bilo drugo u odnosu na sebe i time bi njegova jednost bila narušena. Upravo *obraćanjem* Jednom, um postaje mnoštven, tj. ograničen. Um dakle ne može biti prvi princip jer „mišljenjem predmeta mišljenja postaje drugost sebe“ (Barbarić, 1995 : 327). I ovu ideju pronalazimo u pjesmi autorice (Misao koja o sebi mnije / glođe korijen / iluzije⁸). U konačnici dakle treba napustiti samo mišljenje da bi se stopilo s Jednim ili metaforički (Misao koja o sebi mnije / glođe korijen / iluzije./ Kad proglođe ga / istrgnut će / uzica se iz naše šake, / i zmaj-svemir poletjet će / u oblake⁹).

No kako onda upoće slutimo da Jedno postoji? Slutimo to zahvaljujući *žudnji*¹⁰ čija je priroda takva da se nikada ne može zasititi objektom iz osjetilnog svijeta i koja uvijek žudi za nečim boljim / višim od onog što trenutno posjeduje. Materijalni svijet ne može zasititi žudnju. Lirika autorice kao da svjedoči upravo ovu ideju. Tek je Ti taj koji može zadovoljiti ja¹¹. Znati Jedno pak možemo tek na temelju iskustva, tvrdi Plotin.

Iako je nedostatan, um je u Plotinovom sustavu visoko vrednovan, on je 2. po redu i značaju hipostaza. Um je bitak. Um je Jednom najbliži. Duša pak obitava u blizini Uma, erotski je usmjerena prema njemu i tako se rađa *čisti eros*. Kod Krmpotić, um je u službi onih koji ne razumiju, um je publika koja osuđuje, sabotira, izruguje se. Um je izvanjsko u odnosu na lirski subjekt. Um je neprijateljsko, tuđe. Um je Svijet. Um su drugi, a drugi su uzurpatori. Drugi žele, koristeći Um, narušiti odnos ja i Ti. Primjer za to je pjesma „ Ne dopusti da svakodnevni, džepnog formata um...“¹²

*Ne dopusti da svakodnevni, džepnog formata um,
Posrami tvoj pjesnički um,
Koji je jedini pozvan da Me čuje i kazuje.*

⁷ Krmpotić, Vesna. Unus ad unam. Zagreb : V. B. Z., 1997, str. 75

⁸ Ibid, 81

⁹ Ibid.

¹⁰ U pjesmi *Podsjećam te na ljubav* spominje se *duhovna žudnja* (Krmpotić, 1999 : 346)

¹¹ Cilj je osvajanje milosti, spoznaje, mira, ljubavi, proširenja svijesti – što sve vodi u još jedan, najviši cilj – u samoostvarenje, u jednotu s božanskim bitkom. (Krmpotić, 1999 : 18)

¹² Krmpotić, Vesna. *Sedam koraka oko vatre*. Zagreb: V. B. Z., 1999, str. 254.

*Ne dopusti nadmetačkomu umu,
Da zauzme zakoniti, prvostolni položaj pjesničkog uma,
U velikom vijeću svojega roda i koljena.*

*Ne uzmakni kada nasrtljivci izvana
Zaprijete tvojemu dogovoru s vrhovnim Pjesnikom.
Znaj s kim si, i čija si –
Znaj tko će pobrinuti da ti ne posrnu puti –
Ne daj pristupa bukačima ulice u dvorane,
Gdje traje koncert tišine...*

Kod Krmpotić *pjesnički um* postaje medij Onostranosti. Pjesma tako postaje jedino mjesto u kojem Onostranost prebiva na taj način da samu sebe iskazuje. Pjesma je produkt razgovora dvaju pjesnika, pjesnika i Pjesnika. Pjesnički um je preduvjet, u ovom kontekstu, prisnosti s Onostranošću. Za razliku od ideje o „prvostolnosti“ pjesničkog uma u spoznajnom smislu koju sadržava ova pjesma, stvaralaštvo je u Plotina, svjedok nedostatka i potrebe te prijeti zarobljavanjem pojedinca u odrazu Ljepote.

Pjesnički um je i dalje um. U pjesmi pod naslovom „Ne želim tvoju ravnodušnost“ Ti kaže „ne želim tvoju ravnodušnost, želim tvoju praznoumnost“¹³ Um se dakle treba isprazniti što bi zapravo značilo da se jastvo treba isprazniti od uma. No pjesma je, vidjeli smo, produkt pjesničkog uma, ona je dakle umna tvorevina. Um (iako pjesnički) tako postaje ipak i usprkos *željama* ja i Ti, glavno sredstvo komunikacije s Onostranošću. Susret je u lirici Krmpotić nedvojbeno umskog karaktera, što je protivno ideji koju naučava i Plotin, ali i sama lirika Krmpotić (Moja priča o Tebi, to je/cvil riječi koje te ne mogu slijediti¹⁴).

Da bi se susrelo s Jednim, prema Plotinu, međutim, ne smije se pri usponu preskočiti niti jedna stepenica-hipostaza, a kada se pojedinac *popne* do zadnje (umske), mora se s nje *baciti* u Jedno. U lirici autorice pak često upravo to Jedno kao da očekuje/nalaže/naređuje spoznaju; (*Kada ćeš već jednom biti takav golač/da ti svaka milostinja bude presitna/pa da zaišteš Mene, darovateljali već jednom prestaneš prosjačiti?*¹⁵), (*Hajde, zaišti, što čekaš?*¹⁶), (*Ako misliš da si Me s Njim iznevjerilal, onda me i dalje iznevjeravaš, Meni na oči*¹⁷), time premještajući spoznaju izvan ekstatičnog u razumsko (što impliciraju i glagoli *zaiskati*, *misliti*), a što bi prema ideji koju naučava autoričina poezija kao i prema Plotinovoj tezi, bio *nemoguć* zadatak, s obzirom, da se spoznaja odvija van razuma i iskustvene je prirode, a ne diskurzivne. Nemoguće očekivanje koje ovo Ti ima od ovo ja kao da potvrđuje i jedan autoričin stih (Divno je što od mene tražiš/ nemogu-

¹³ Ibid, 255.

¹⁴ Krmpotić, Vesna. Unus ad unam. Zagreb : V. B. Z., 1997, str. 21.

¹⁵ Krmpotić, Vesna. Sedam koraka oko vatre. Zagreb : V. B. Z., 1999, str. 56

¹⁶ Ibid, 34

¹⁷ Ibid, 105

će¹⁸). No ne samo da se susret u autoričinoj lirici zbiva izvan ekstaze, tj. u razumskom, nego se *zbio* i u osjetilnom (Kako to da tada nisam umrla?/ Dok sam Te očima gledala i rukama dirala,¹⁹) čime se događa drastično odstupanje o ustaljenih mističkih nauka i kontradiktornost u samoj poeziji. U sljedećoj pjesmi, transcendentno Drugo čak *naređuje* osjetilnu spoznaju samoga sebe što je *contradictio in adiecto*

Ne možeš vidjeti, čuti, opipati...²⁰

*Ne možeš vidjeti, čuti, opipati
baš svaku zemljinu tajnu.
Nudim ti Sebe: u Meni su sve, baš sve.*

*Dodirni ih, čuj, i vidi jednom zauvijek.
I nasmij se: kako jednostavno.*

Ti koji doista jest u lirici Krmpotić metonimija Jednog (čemu svjedoči naslov i čitave jedne zbirke *Jednina i dvojina*. Beograd : Prosveta, 1981), rekli smo, i samo *koristi* pjesmu da bi se *obrati*o lirskom ja. Jedno kao tješitelj, bodritelj, koritelj, ljubavnik, prijatelj itd., *dolazi* u pjesmu čija je tematika uglavnom žalovanje nad nemogućnošću stapanja s Ti ili ljutnja/očajanje/tuga/razočaranje radi spoznajnog neuspjeha ja.

Autoričine pjesme se dijele, naročito u zbirci *Unus ad unam* i u zbirka koje slijede, na one u kojima se ja obraća *Jednom (Ti)*, Ti (Jedno) se *obraća* jastvu te na one u kojima se odvija dijalog između Ti i ja. Pjesme u kojima se javlja *glas Drugoga* pisane su kurzivom. No, ako bismo slijedili Plotinovo shvaćanje Jednoga, onda ovo Ti u lirici Krmpotić ne bi moglo biti Jedno jer bi se tim obraćanjem lirskom subjektu udvojilo pa poezija Vesne Krmpotić zapravo ne bi predstavljala razgovor Jednine s dvojinom nego razgovor dvojine s dvojinom. „...nezamjetno, jer Božanska Osoba nam govori, govori, i danju i noću nam govori...“ (Krmpotić, 1999 : 38)

Jedno je u Plotina beskonačno i svemoćno, i samo ono postoji na beskonačan način, a sve drugo na konačan. Jednom ne pristaje ni jedno ime, ni jedna ga riječ ne može opisati. O njemu nema ni zamjedbe ni spoznaje ni samospoznaje. Jedno ne skrbi oko mnoštvenoga i uopće ga ne treba. Jedno, pak, u lirici Krmpotić poprima osobine osobe što je još jedna temeljna razlika između ova dva koncepta Jednog. U poeziji Vesne Krmpotić Jedno je muškog roda koji s lirskim subjektom uspostavlja prisan odnos pun očekivanja i njemu treba ovo ja, ali treba mu i svijet jer je osamljen. „I On me tada upita: ‘Jesi li sada naslutila Moju samoću? Ja sam Onaj kojemu treba svijet da ne bi bio sam. Hoćeš li mi uskratiti tu želju za druženjem?’“

¹⁸ Ibid, 45

¹⁹ Ibid, 52

²⁰ Ibid, 403

(Krpmotić, 1999 : 37) Doduše, time nastaje i paradoks. Svijet je naime uglavnom u pjesmama Vesne Krmpotić predstavljen kao prepreka između ja i Ti (Ja neću taj dvostruki život ljubavni/ sa svijetom i s Tobom²¹). Svijet je iluzija, ili Plotinovom terminologijom, materija koja odražava formu, ali sama nije forma. Time materija zavarava dušu i okreće njezinu pažnju prema ontološki inferiornijoj sferi od nje same i odvraća joj pažnju od istinskog Cilja. Lirsko ja se uzaludno želi odreći svijeta kako bi se moglo stopiti s Ti. I Plotin u svojem spisu uvjetuje čistotom, tj. nepomiješanošću s materijalnim svijetom, uspješnost „uspona“ k Jednom. S druge strane, Jedno u poeziji Vesne Krmpotić i samo treba svijet. Time sve manja, mi bismo rekli, biva razlika između adresata i adresanta. Drugim riječima, mi tvrdimo da se ja i Ti zrcale.

– Ja se obraća Ti kao onom drugom i Ti se obraća ja kao onom drugom.

– Ja je pjesnik i Ti je pjesnik.

– Ja treba / želi / traži Ti i Ti treba / želi / traži Ja.

– Ja se ne može odreći svijeta/jezika/želje ni Ti se ne može odreći svijeta/ jezika / želje.

Treću temeljnu razliku (ali i prve dvije) možemo pokazati na primjeru pjesme *Što ima taj drugi...*²²

*Što ima taj drugi, što ima to drugo
da Mene zaboravljaš?
Zar ti nisam dovoljan, Ja,
koji sam i taj drugi, i to drugo?*

*Ja ću te u igri, pjesmi i plesu
provesti kroz veliki dan svijeta.
Što još tražiš a što već nemaš?
Što to nemaš pa da ga poželiš?*

Jedno u Plotina, za razliku od Krmpotićinog poimanja Jednog, nije ništa drugo jer bi se time umnožilo i izgubilo svoju jednost. U Plotinovom Jednom nema drugosti, drugost je u drugome. Jedno je izdvojeno iz svega drugoga, ali sve drugo ovisi o Jednom i njime je obuhvaćeno. „Nije Jedno drukčije od drugoga, nego je drugo drukčije od Jednoga“ (Barbarić, 1995 : 324) Drugo je nebiće u odnosu prema Jednom, koje je biće. Dakle, dok kod Krmpotić nailazimo na svojevrsnu ideju panteizma (Ja sam i ti, Ja sam i svijet, Ja sam sve), u Plotina Jedno tek ostavlja biljeg (žudnju) u drugome. Taj biljeg nije intencija, već naprosto nužda i taj biljeg je tek početak puta.

Znači, u lirici V. Krmpotić Jedno se, za razliku od Plotinovog poimanja Jednog;

²¹ Krmpotić, Vesna. Unus ad unam. Zagreb : V. B. Z., 1997, str. 24

²² Ibid, 27

- obraća (sve pjesme pisane kurzivom)
- ima namjeru (*Od mene ti je lutanje i blud. / Da bi znala Meni se vratiti.*²³)
- je potrebito (*Golemo je Moje carstvo. / Ali što će mi ono, pusto, ako Mi voljena kći / u tuđini prosi?*²⁴)
- želi (*Kad Tvoja želja ljudski za mnom posegne...*²⁵)
- pati (*Zar ne znaš za muku vodel koja umire od žeđi da poji žedne?*²⁶)
- muškog je roda
- Jednom treba svijet koji je čas predstavljen kao ono drugo u odnosu na Jedno, čas je Jedno=i svijet
- Jedno je i ono drugo (*Ja, / koji sam i taj drugi i to drugo...*²⁷)

Ovo je sve u kontradikciji s Plotinovim Jednim jer bi, prema njegovom shvaćanju, sve to impliciralo nedostatnost Jednog i narušavalo njegovu jednost i savršenost .

Eros je žudnja. Eros je istovremeno znak prisutnosti i odsutnosti. Eros je osnovni pokretač. Bez njega ne bi bilo života, ni uspona. Žudnja/želja je pak ono čega se lirski subjekt pokušava riješiti (Sve ti želje dajem, pa i posljednju: želju za Tobom²⁸). Žudnja za Jednim prema Plotinu prestaje posve tek u stanju ekstaze. S druge strane, Jedno sâmo je *amor sui*. U lirici Krmpotić, međutim, Jedno žudi drugo i time se, rekli bismo, više primiče kršćanskom poimanju božanske osobe, ali i opet uz tu bitnu razliku, što u kršćanstvu pojedinac nikada, pa čak niti kada je najdublje u duši, nije jednak bogu.

Sličnosti Jednog u lirici V. Krmpotić i Plotinovog Jednog su;

- izvan riječi je i misli,
- u svemu je
- izvor je
- krajnji je cilj
- u čovjeku je i izvan čovjeka je
- dolazak k sebi (poniranjem u sebe) je dolazak k Jednom
- treba se odreći svijeta (materijalnog) da bi se stopilo s Jednim

²³Ibid, 35

²⁴Ibid, 23

²⁵Ibid, 44

²⁶Ibid, 34

²⁷Krmpotić, Vesna. Unus ad unam. Zagreb : V. B. Z., 1997, str. 27

²⁸Ibid, 64

Zaključak

Sve topose koje zatječemo u Plotinovoj filozofiji uglavnom zatječemo i u poeziji Krmpotić; Jedno, svijet, um, žudnja žarišta su kako filozofskog tako i analiziranog pjesničkog diskursa. Žudnja za primicanjem k Jednom preplavljuje poeziju autorice. Primaknuti se Jednom (Ti) imperativ je lirskog subjekta koji se kao motiv provlači iz pjesme u pjesmu jer *U Mojoj blizini cvijeće slade miriše*²⁹.

Prema Plotinu, međutim, ne dolazi Onostrano k nama, nego nas Onostrano vuče k sebi, pomoću biljega kojeg je kao putokaz ostavilo u našoj duši. Ne dolazi Onostrano u misao/riječ/pjesmu nego se misao/riječ/pjesma treba napustiti da bi se došlo u Onostrano. Kada kažemo misao/riječ/pjesma mi ih pri tom, po uzoru na Pejovićev tekst *Jezik kao iskustvo svijeta*, stavljamo u međusobnu neraskidivu vezu. Mišljenje, jezik i zbiljnost su u svojoj biti isto i upravo ta istost omogućuje boravak čovjeka u svijetu.

Jezik se i zbiljnost mogu podudarati i doprijeti jedan do drugoga, sastati se u istini samo zato što su u svojoj biti istovjetni ili isti u toj neraskidivoj povezanosti u „trokutu“ s mišljenjem: mišljenje i govorenje istine zbiljnosti – istinita spoznaja, zapravo ne znači drugo no da zbiljnost istinito progovara u njima... Jezik je postojano zahvaćanje u stvari i mijenjanje zbiljnosti (Ibid, 25)

Nadalje, bez drugoga (sugovornika) ne bi moglo biti jezika, kao što se ni veza između sugovornika ne bi mogla uspostaviti govorom kada se ne bi govorilo o stvarima, odnosno kada ne bi postojala trijada ja-ti-ono. Zbiljnost dolazi do riječi kao to, ovo, ono. Zajedništvo ljudi u istome svijetu uvijek je zajedništvo i sa stvarima. Tako se uspostavlja tročlani odnos; spram stvari, spram drugih, spram smisla. Jezik je pak dvojake prirode; tjelesne i duhovne, jezik ne može biti čista duhovnost. Biti jezičan znači biti i tjelesan.

Ideje koje utjelovljuju mnoge pjesme autorice su; *iluzornost svijeta, otuđenje u jeziku, izvanjezična istina, svijet kao smetnja, susret u šutnji, žudnja za šutnjom, žudnja za stapanjem s Ti koje je onkraj riječi i misli, zatočenje u materiji*. Imajući u vidu Pejovićevu tvrdnju, mi dakle u nerazdvojno jedinstvo većemo misao-riječ-jezik-pjesmu-zbilju-svijet-duhovno-tjelesno-ja-ti-ono. Da bismo uopće mogli govoriti o čovjeku, iz tog jedinstva ne smije izostajati niti jedan član, niti jedan član ne može prethoditi bilo kojem drugom članu niti biti nezavisan od bilo kojeg drugog člana. Da bi dakle bilo razgovora/obraćanja/pjesme/susreta/istine mora biti jezika, tijela, svijeta, čovjeka.

U poeziji Vesne Krmpotić Ti se otjelovljuje riječju. *Kada ne bi bilo riječi/svijeta/misli/tijela, ne bi bilo ni Ti*. Odreći se želje za Ti (*Sve ti želje dajem, pa i posljednju:! želju za Tobom*), značilo bi odreći se prije svega pjesme, odreći se pjesme značilo bi odreći se *susretanja/odnosa* s Ti na što

²⁹ Krmpotić, Vesna. Sedam koraka oko vatre. Zagreb : V. B. Z., 1999, str. 255

aludiraju i autoričini stihovi „Vesna Tebe voli pjevajući“³⁰. Tamo gdje ima želje ima i pjesme. Pjesma je svjedok želje. Pjesme autorice tako paradoksalno svjedoče žudnju za šutnjom³¹, produkt su te nemoguće žudnje, a istovremeno, postaju jedini mogući prostor u kojem *prebiva Onostrano*, omogućujući mu to upravo jezikom i svijetom kao predmetom razgovora ja i Ti. Iza žudnje za šutnjom zapravo se, naša je teza, skriva žudnja za Ti *otjelovljenim* riječju, *žudnja za sâmom pjesmom kao „prostorom“ susreta ja i Ti*. Jedino se na taj način može objasniti paradoksalnost gomilanja riječi iz „žudnje za šutnjom“.

Jezik u pjesmi doista napušta ustaljene jezične konvencije svakodnevnog izričaja te svojim napuštanjem zadanih okvira, svojim začudnim metaforama može proizvesti efekt *približavanja tajni*, koja bi se, naša je tvrdnja, dala opisati kao *ono nedokučivo i neopisivo, a prisno*³², pri čemu se mi u ovom radu odbijamo opredijeliti označujemo li pojmom *tajna* imanenciju ili transcendenciju. No bez obzira na to što jezik pjesme može proizvesti takav efekt (efekt Drugosti³³), pjesma je nesumnjivo jezična, tj. misaona tvorevina, i kao takva, prema Plotinu, ne može biti nastanjena Jednim niti se s Jednim može susresti u pjesmi. I mističko je uvjerenje da je susret s Bogom moguć tek u šutnji.³⁴

Drugo u pjesmi, mi tvrdimo, manifestira se neproničnošću djela, njegovom nedokučivom dubinom, neiscrpnom slojevitošću, nerazrješivom nepoznanicom, nedočitljivošću. To *Drugo* – prisnu nepoznanicu, mi mislimo, nije dovoljno imenovati. Ona nije svodiva na jednu riječ. Ona je efekt igre riječima/pjesničkog jezika, slobode riječi lišene utabanih puteva svakodnevnog izričaja. Prisna nepoznanica dakle nije opisiva zamjenicom, ona je produkt finog tkanja pjesničkog jezika i treba postojati da bi *produbila* tekst te uvijek iznova nastajati iz interakcije čitatelja i teksta. Ona postaje vidljiva zahvaljujući riječima, da, ali se njima ne razotkriva, i dalje ostaje *tajnom*. Tome u prilog ide činjenica da se metafora ne može parafrazirati. Svesti *Drugo* na Ti ne osigurava beskonačnost djela već ga, upravo suprotno, naše je mišljenje, omeđuje i zapečaćuje.

Ako i postoji, izvanjezična zbilja doista implicira samoću, ona je time što je neizreciva, zapravo nedjeljiva. Ako ju pak želimo dijeliti s drugim/a, mi ju moramo dovesti u jezik. Ti/sugovornik se uspostavlja upravo obraća-

³⁰ Krmpotić, Vesna. Unus ad unam. Zagreb : V. B. Z., 1997 str. 64

³¹ Napiši još tih pedesetak knjiga,/a onda ćemo ti i Ja proslaviti događaj nasamo,/bez riječi./Jr svaki istinski pjesnik čezne za takvom svečanošću... (1999: 298)

³² Ovo je mistički opis boga. „Boga se zna kao neznanog“ (Johnston, 2007: 55) pa mi tvrdimo to je ujedno razlog zašto se često poezija i dovodi u vezu s Onostranošću.

³³ Autorica je svoju zbirku *Sedam koraka oko vatre* posvetila autoru, onom *Drugom*. „O pojavi pjesmenih poruka reći ću samo to, da su one počele u svibnju 1990, i da su otada u prosjeku zapisivane po deset zbirki (od 108 pjesama) godišnje. (...) O karakteru njihovu smijem reći da su one samostalan, nezaustavljiv, bespogovoran dogovor Jednine s Dvojinom, i da 'mojim' smatram samo jezik i stil autorice Vesne Krmpotić, dok autoritet kazanog doživljavam nadosobnim“. (1999; 15).

³⁴ No odlika je mistične tradicije je da se napuštaju ne samo materijalne stvari, nego i svaka vrst misli i svi intelektualni zahtjevi i utočišta. ...napušta se sva osjetilna i duhovna, sva viđenja i glasove, svako hvatanje za bilo što, prirodno ili natprirodno (Johnston, 2007: 39). Riječ *misterij* vjerojatno dolazi od grč riječi *muein* što znači *zatvoriti usta*. (Ibid: 35)

njem/jezikom te kad ne bi bilo jezika/obraćanja ne bi bilo ni ovoga Ti. Kad ne bi bilo Ti ne bi bilo ni potrebe za jezikom.

Drugim riječima, pjesma / obraćanje osigurava Ti, a time i dvojину. Dvojina, a ne Jednina, osigurava pjesmu.

POPIS LITERATURE:

1. Banić-Pajnić, E. Plotin-Petrić: *Može li se govoriti o misticizmu u Petrića? // Prilozi* 51-52 (2000), str. 119-131
2. Barbarić, Damir. *Grčka filozofija*. Zagreb : Školska knjiga, 1995.
3. Bertozzi, A. *On eros in Plotinus*
4. http://ecommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1294&context=luc_diss
5. Branko Bošnjak. *Filozofija od Aristotela do renesanse i odabrani tekstovi filozofa*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1983
6. *Enciklopedija živih religija*. Beograd:Nolit, 1990.
7. Johnston, William. *Mistična teologija: Znanost ljubavi*. Zagreb : 6. Demetra, 2007.
8. Krmpotić, Vesna. *Unus ad unam: zbirke poezije*. Zagreb : V.B.Z, 1997.
9. Krmpotić, Vesna. *Sedam koraka oko vatre*. Zagreb : V.B.Z, 1999.
10. Milanja, Cvjetko. *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000*. Zagreb : Zagrebgrafo, 2000.
11. Danilo, Pejović. *Hermeneutika, znanost i praktična filozofija*. Sarajevo : “Veselin Masleša”, 1984
12. Plotin. *Eneada III*. Beograd: Grafos, 1984.

Guido Quien

Večernji ulomci

PRIČA O PRIČI

Neku noć, onako prije sna, rodila mi se priča. Već je bilo kasno i rekao sam priči: *Sutra ću te dopričati*. Prošlo je nekoliko dana i sjetio sam se da sam priču zapostavio. Sjeo sam za stol da je zapišem, ali ništa. Zaboravio sam je. To mi se inače ne događa. Kako sam mogao zaboraviti priču?! No važnijim mi se čini pitanje: *Zašto?* Ni usput zamišljene bilješke ne zaboravljam danima, a kamo li priče. I kakva je to bila priča da sam je zaboravio? Ostao je samo njen prostor, odnosno samo bjelina. Kao da je svratila kompjuterska ikona sa škaricama uz koju piše „izreži“. Vjerojatno se nešto dogodilo zabunom. Kliknem „povijest“, dakako uzaludno. Memorija mi postaje tiha mora.

Od gore zabilježеноg prošlo je već neko vrijeme, priču o priči nisam zaboravio, no vraćam se ovoj bilješci s vedrog razloga. Ne zato što sam se ipak sjetio odbjegle priče, nego stoga što mi se ukazuje razlog njenog bijega. Naime, na bjelinu, na taj brisani prostor koji je skrivena priča za sobom ostavila, dok gonetam njen obris, pojavi se neka druga priča, pa onda treća, pa tako i kad ne mislim na priču, vjerojatno kod nekog odstupa u hodu, pomaka u tramvaju, pred televizorom ili pak dok sjedim opušteno na klupi Cvjetnog trga, kao kod nesvjesnog treptaja kaleidoskopa, dakle u taj određen, a nemušti bijeli prostor, smjesti se neka druga, treća i tako redom. I zadovoljno umišljam da sam našao odgovor: ona zamišljena priča, koju sam namjeravao sutradan zabilježiti, povukla se, da bi osigurala slobodno mjesto ovima koje stižu, ne znam ni ja otkuda. Ipak, nakon početnog veselja, pitam se: nije li možda među svim tim sretno stečenim pričama i ona prava, koja je od njih ona koja je osigurala prostor za nadolazeće priče? I kako odgovor ne stiže, ja željno očekujem sljedeću, pa sljedeću...

DRŽI KORAK

Moje prezime često kojekako izgovaraju. Najčešće kao Kvin. Najrazličitije očitavanje, sjećam se, dobio sam u vojsci. Umjesto Quien spuknuli su Kvogen, a identično su i nastavili prozivati me. Dok bismo stupali u stroju začuo bih povik desetara: *Kvogen ne izdvajaj se, drži korak, leva desna, jedan dva, leva!* I stupao sam kao Kvogen. Nakon vojske pričao sam to prijateljima, pa su me i oni neko vrijeme u šali zvali Kvogen. Još i sad me ponetko od starih prijatelja tako zazuje. Gotovo da mi je ta iskrivljenica, taj Kvogen nadjačao pravo ime, odnosno postao nadimak. Međutim, počeo sam se pitati koliko je Kvogen nestvaran, a koliko stvaran. Naime, čini mi se da Kvogen stalno klipsa za Quienom. Stalno za njim stupa želeći ga dostići. A kada se prigodi da mu dođe nadomak, zacijelo bi mogao dostići ga, ako bi se izdvojio iz stroja i krenuo zasebnom korakom. No netom Kvogen zakorači prema Quienu, začuje se glas: *Drži korak, jedan dva...*

NAJDRAŽA KNJIGA

Jednom, danas već davno, prijatelj mi je darovao knjigu. Format primjeren ruci, tvrde korice, crvene, poput krvi zagasite boje, bez utisnutog naslova, slova ili pak znaka. Odolio sam toj neobičnosti, novu knjigu nisam odmah otvorio, čekao sam povoljan trenutak da je upoznam. Uskoro je stigao taj trenutak i knjigu sam počeo listati. Najprije prvi list, no bio je prazan, kao što je to uobičajeno. Zatim drugi, no i taj je bio prazan. Pa tako redom: svi listovi bili su prazni, naime bijeli. Odložio sam knjigu, pa je privremeno zaboravio, a kada bi mi došla pod ruku opet bih je prelistao. Potiho je postala dio moje knjižnice. Pa da me netko upitao koja mi je najdraža knjiga, zasigurno bih, ne znam zašto, zajedljivo odgovorio: knjiga s tvrdim koricama crvene boje i bijelim listovima. Bijeli žedni listovi godinama su čekali. Sada, u dozrelom vremenu, ruka mi sve češće poseže za tom knjigom. I evo, ispisujem u nju nevidljivom tintom svoj neostvoreni život.

AUTOBIOGRAFIJA

Top s Griča pukne, golubovi prhnu, ja se prenem i shvatim da nemam krila. Neki prolaznici zastanu načas te dotjeruju točno vrijeme na svojim ručnim satovima. Moje vrijeme ide natrag, ali ne dotjerujem ga. Ja gledam gore kako jato golubova kruži nad banovim trgom. Ljeskanje njihovih lepetavih krila podsjeća me na treperenje šarenog krova zagrebačke katedrale. Bila je to slika koju sam ponio, kao dijete, iz Zagreba kada su me otpremili u Split. Bana ni sablje mu nije bilo. Majka je ostala u Zagrebu. Dohodao sam do dna trga te nakanim prema Kaptolu. Podižem pogled

na krov katedrale. Krov je jednoličan, više nema treperenja, nema majke. Osvrnem se, golubovi su sletjeli, ključaju mrvice.

STIPE

Stipe je bio domar Muzeja. Bio je sijed već od mojih prvih kustoskih dana. Nisam zapamtio nijednu njegovu riječ, ali mi je u sjećanju ostao dobroćudan mu osmijeh. I to sjećanje s vremenom je zgasnulo. Nedavno me u nevezanom razgovoru muzejska kolegica upitala: *A sjećaš se ti Stipe?* U trenu mi iskrsne na klupi lik sijede glave. Naime, po umirovljenju Stipe je znao sjediti na klupi nasuprot muzeja i, preko tramvajskih tračnica, gledati Muzej. Tako je, uz poneki podsmijeh, taj tihi čovjek, i po mom sudu, zadobio barem neku, makar priprostu svojstvenost.

Lani, u maloj uvali na Braču, posjetio me rođak iz Buenos Airesa sa svojima. Bio je to veseli susret uz mnogo priče. Rekao sam mu da ima krasnu djecu, a on meni da sam uvijek isti, samo što sam dobio malo *la plata*. U jednom trenutku rođak me zapitao: *Koliko ćeš još vremena biti ovdje?* Ja: *Još dva mjeseca.* Rođak: *Dva mjeseca?! Pa šta radiš toliko en este desierto?* Ja: *Idem na drugu stranu i sjednem na kamen.* Rođak: *Guido siempre la alegría.* A ja odista predvečer prošetam, neizostavno, do druge strane i sjednem na kamen. Gledam preko uvale i ponekad mi se učini da vidim maloga Guida, za vrijeme dok kuća još nije došla do krova, dok smo svi još bili u konobi, u improviziranom prostoru, ali živom razgovoru. Sada čujem samo šapat sjena. A i to uzmakne kad mi netko u prolazu srdačno dobaci: *Ko to more platit?!*

KLUPA

Svake nedjelje u pet sati poslijepodne, kada je vrijeme to dopuštalo, uglavnom od proljeća do jeseni, u onaj mali park uz vrlo prometnu ulicu koja vodi u centar grada služavka je dovodila jednoga staroga gospodina i posjedala ga na klupu. Zatim bi otišla u nedaleku kuću obavljati svoje, a predvečer bi došla po štice i odvela bi ga kući. Moj praujak, inače neženja i ostarjeli bonvivan, u odsluženom panama odijelu i bijelom šeširu, znao se nedjeljom pridružiti prijatelju, sjeo bi uz njega na klupu u tom malom parku uz prometnu ulicu. I tako bi sjedili bez riječi, jer onaj stari gospodin više nije mogao govoriti. To je bila posljednja veza moga barbe s njegovim nekadašnjim mnogo življim danima. Često sam viđao ta dva šutljiva prijatelja na klupi kada sam ulicom uz park, tom gradskom arterijom, žurio prema pjaci, gdje me je čekalo društvo.

I danas, kad navratim u grad moje mladosti i krenem u đir ne bih li sreo nekog mi znanog, prolazeći istom onom ulicom uz mali park, osvrnem se

i vidim praznu klupu, a ponekad mi se na njoj pričine dva šutljiva lika. Ne žurim mimo njih kao nekad, pače usporim korak, zastanem, gotovo da im mahnem, a sve češće i ne htijući pomišljam da jednog dana sjednem uz njih bez riječi.

OBRIŠI MI BROJEVE

Kada je moj praujak ostario pa zalegao u krevet, njegova nećakinja, a moja teta, dolazila je prirediti mu jelo i urediti sobu. Uz ostalo, brisala je krpom prašinu s namještaja. Ponekad bi joj rekao: *Nisi dobro*. Ona bi, da mu udovolji, opet tu i tamo povukla po namještaju, a on: *Ne tu, ne*. Ona: *Nego gdje?* – *Na vratima ormara*, odgovorio bi odlučno. Sve je češće morala brisati vrata ormara, tu veliku glatku plohu, pogledavajući pritom gleda li on. No to nije bilo dovoljno, barba bi, kako to često rade djeca i stari ljudi, zanovijetao: *Nije dobro, još je ostalo, još, e sad je dobro*. I tako je redovito brisala krpom glatku plohu ormara, no jednom se usudila i pitala: *Ma je li, šta ja to brišem?* On: *Brojeve*. Ona: *Koje brojeve?!* On: *Bome brojeve, račune, vidiš koliko ih ima, po cijelom ormaru, zar ne vidiš razlomke, postotke...* Ona: *E sad vidim*, reče i nastavi brisati. Kada mi je o tome pričala, meni to nije bilo čudno. Barba je radni vijek proveo kao bankovni činovnik. Pri kraju života pričinjali su mu se, razložno, brojevi. No do danas nisam dešifrirao završetak priče. Naime, ispričala mi je kako je ona bila već navikla brisati s ormara brojeve, kadli jednom, nenadano je zaustavi: *Ne!* Ona: *Molim?* On: *Ne*. Zapitala ga je s nevjericom: *Zar nećeš da obrišem brojeve?* Nato joj je pojasnio: *Brojeve smo obrisali, pobijedili smo, vidiš, došla je*. Ona: *Ne vidim, tko je došao?* On: *Slika*. Ona: *Koja slika?* Mirno je odgovorio: *Prava*. Otada nije smjela krpom po vratima ormara. Barba nas je napustio gledajući vrata ormara.

SOVA

Moj otac bio je sklon razne stvari iskoristiti za svoje verbalne vinjete. Tako sam jednom, kao dijete, bio prisutan kad je nekom poznaniku govorio: *Guido drži golubove. On nema brata ni sestru, sam je, pa je eto s golubovima*. Baš se pravi javio, pomislio sam. On ima brata i sestru, pa je, kad je bio u mojoj dobi, u Trogiru na šufitu držao pticu i to ne bilo koju. Držao je sovu. Štoviše, bio je infisan u sovu na šufitu. Pričao mi je, sniženim glasom, da sova u sumrak izađe iz svoje buže, pa najprije stane na krnji zub kule Kamerlengo, a onda dugo stojeći netremice gleda, pa odjednom bešumno poleti i točno zna kamo ide. Ta me priča iz sumraka privlačila u djetinjstvu, no nešto mi se nije slagalo. Nisam znao kako sova može izaći, kad mi je više puta opisao sovu na šufitu: stajala je na štapu privezana za nogu. I pitao

sam se: koji je to sumrak kad sova, naime kukmiža, kako je on govorio, bez obzira na to što je privezana, odleti?!

TOTA

U vrijeme prije Drugog svjetskog rata, u Trogiru, staloženi Trogirani Mile Petrić zaljubio se u mladu, punašnu i živahnu Anitu. Šjora Karmela, Milina majka, nije bila zadovoljna sinovim izborom, dapače bila je vrlo uznemirena. Anita je bila Bečanka pa je često odlazila frizeru, a Trogirani bi govorili da nosi frizuru *na kat*. Šjori Karmeli nije ni palo na pamet da je možda ljubomorna na dragog joj sina, pa je te (blago rečeno) čudne navike friziranja isticala kao značajan argument protiv buduće (*nedaj Bože*) nevjeste. Uostalom, sva tri svoja sina šjora Karmela je oslovljavala jednim izrazom: *Moja šunca*. I za vrijeme dok bi vedra Bečanka bila kod frizera, mladi Mile Petrić, već tada uvijek uređen od glave do pete, sa štapom i šeširom, šetao bi po pjaci odmjerenim korakom. Tako jednom dotrči neki momak i uzbuđeno kaže Mili: *Šjor Mile, u frizera je šušvita, ajte brzo tamo!* Mile: *Oštija, a šta se dogodilo?* Momak: *Šjora Karmela i šinjorina Anita jedna drugoj potezedu kosu! Najprije je uletila šjora Karmela....* Mile: *A donne, donne*, reče i nastavi pačifiko šetati po pjaci.

Mnogo kasnije, znao sam Milu, prijatelja mojih roditelja, često viđati kako istim korakom s trogirске pjace i uvijek uspravan, sa štapom i šeširom, šeta Zrinjecom. Izgledao mi je kao reliktni uništenoga građanskog Zagreba. S njegovom figurom Zrinjevac bi, na trenutak, dobio svoje puno dostojanstvo. Jednom smo se i izravno susreli. Mile: *E Tota, come va?* Naime, kada sam bio sasvim mali, tek prohodao, imali smo na velikoj terasi jednu koku, koju sam ja, dok bih za njom trčkarao, zvao *tota*. Barba Mili, koji je često bio kod nas, to je bilo simpatično, pa je mene prozvao Tota. Tako me i kasnije oslovljavao. To moje ime vraćalo mi je slike najranijeg djetinjstva. Kada bi došli Mile i Anita, pape je s prijateljem poneseno pričao o njihovim trogirskim danima, sve intonirano kao *tempi passati*, a znali bi pridjenuti i ono *La vida es sueño*. Za to bi vrijeme mama i Anita iz taloga crne kave (često jedinom luksuzu tih dana) čitale značenja i pri tome se znale od srca nasmijati. Toga smo puta, dakle, susrevši se, nastavili zajedno Zrinjecom čavrljajući (*Kako mama? A šta Kruno radi? – Kako teta Anita?...*), kadli se Mile, pa tako i ja, zaustavi pred izlogom u kojemu su bile postavljene crno-bijele fotografije totalno budnih i uvjerljivo ozbiljnih čuvara naše sreće. U sredini najveća fotografija, a sa strana, u piramidalnom spustu, one najbližih saradnika. Mile ih pogleda pa reče: *Che coccoli. Altroche Tota.*

Na kraju, kao već zaista star, Mile je pao s kreveta. Više nije mogao sam ustati. Kada su ga tako našli, dok su ga dizali, rekao je: *La commedia e finita.*

PARTIZAN

Postavljam izložbu u prizemnoj dvorani galerije u Samoboru. Vedar je jesenski dan i vrata galerije širom su otvorena. Sučelice galeriji lijepi je park s bazenčićem nepravilnog, ljupkog oblika. Da predahnem, prošetao sam do tog bazenčića i prenuo se. Za grmom dočeka me partizan, zastao u kontrapostu, s puškom ležerno ovješenoj o rame. Bosim nogama stoji na kamenoj gromadi, na kapi mu zvijezda, a pogled je svrnio prema bazenčiću u kojemu iz nekoliko cjevčica štrcka voda. Vratim se u dvoranu i radeći povremeno pogledavam prema bazenčiću i grmu iza kojega je brončani partizan. S druge strane bazenčića na klupi sjedi mlada majka s čedom u naručju i do nje kolica s razgrnutom bijelom posteljinom. Nad tim prizorom treperi zlačano lišće. Tehničkom pomoćniku pri postavljanju izložbe spominjem da sam za grmom vidio partizana. On me spremno ispravi da u parku nije partizan, nego neznani junak. Usklađujem raspored slika i usput mjerkam park i partizanov grm. Klupa uz bazenčić prazna je, nad njom i dalje treperi zlačano lišće. Krećem prema samoborskom trgu i na cesti vidim crvenu mrlju. Auto je pregazio mačku koja se nije domogla pločnika. Idem dalje prema trgu kamo sam pozvan na kremšnite.

DRVENA SJEDALA

Vozio sam se vlakom prema Splitu, u kupeu drugog razreda. Sjedala su bila drvena, no u kupeu sam bio sâm i u miru čitao. Na nekoj postaji vrata kupea počela su se otvarati i odmah sam pomislio da je gotovo s mojim mirom. Jedna mlada dama je ušla, pitala je li slobodno i nakon moga *Kako ne* sjela meni sučelice. Polako se zapodjeo razgovor. Premda joj je izgled bio pomalo konvencionalan, svježije je razgovarala, pa sam i ja živnuo. Pitao sam je, usput, je li bila na Braču. Odgovorila je da je bila i, ništa manje, u meni (i Nazoru) bliskoj Viča luci. Tako, u ugodnom brbljanju, brzo smo se primakli Splitu. Uto su u kupe nahrupili policajci, zgrabili i odveli mladu damu, a mene legitimirali.

Sutradan sam u *Slobodnoj Dalmaciji* pročitao, pod fet-naslovom, a zatim učestalo čuo udarnu vijest na TV-u: *Na zemlju su stigli Marsijanci!* Kažu, ovaj put izvjesno su razotkriveni. U vlaku Zagreb – Split, malo poslije Knina, ulovljena je Marsijanka. Zelene je boje, na glavi joj ticala, dakle antene. U kuferu joj je nađen inkriminirani materijal: zeleni mobitel, kontaktne leće, vrećica sjemenki, a posebno nekoliko tek naoko običnih knjiga. Te knjige su poslone na vještačenje, jer pretpostavlja se da sadrže skrivene šifre. K tome, nakon ovih vijesti, zaredala su javljanja građana iz različitih dijelova naše zemlje o viđenju letjelice. Neki su, pak, dojavili havariju, primjerice nedaleko njihove njive, gore, na nešto teže dostupnom brijegu. Novinari su revno nastavili izvještavati. Hvale organe vlasti, osim

što zamjeraju jedan propust: nije trebalo pustiti svjedoka iz vlaka. No, svjedok je za nekoliko dana pronađen na Braču. Odveli su me na ispitivanje. Rekli su da neće dugo, ali odužilo se. Naime, moj iskaz priman je s uvažavanjem do trenutka kad sam usput rekao da je kupe bio s drvenim sjedalima. Upozorili su me da ne lažem, jer da takvi kupei odavno ne voze na toj liniji. I morao sam ponoviti priču, pa ponovno i ponovno, sve do dana kad su novine zacrnili neki drugi naslovi.

LUBIN

Jednom mi je djed rekao: *Ako želiš uhvatiti lubina, kreni na Brač oko Božića, pa kada dohvatiš puntu spusti panulu s lijeve strane, vozi polako i što bliže kraju prateći sike i kod prvoga kamenog križa uloviti ćeš lubina. Kad stigneš u luku daruj ga nekome.* Ja: *Ali nono, oko Božića u luci nema nikoga.* Nono: *Onda ga daruj sebi. Pripremi ga, postavi stol i jedi kako Bog zapovijeda.* Mislim da sam razumio ovo o darovanju ulova, ribolov je tako bio čist, otprilike ono što se u umjetničkom svijetu kaže: *L'art pour l'art.*

Evo, nakon puno godina sjetio sam se što mi je djed, sada već pokojni, rekao o lubinu i odlučio. Krenuo sam o Božiću iz Zagreba autom, u Splitu sam prešao na brod i zaplovio prema Braču. Kada sam dohvatio puntu, usporio sam, spustio panulu i vozio uz kraj, prateći sike. Kod prvoga kamenog križa potegao je i u tom trenutku opet sam bio s djedom. Lubina sam pažljivo vukao i uspješno izvukao. Stigavši kući u luku, odmah sam pristavio kuhati lubina te uskoro, onako već umoran od puta, pohlepno prionuo večerati. I zastala mi je drača u grlu. Ni kruh ni voda ni vino nisu pomogli. Prošao sam mučnu noć do zore kada me je rođak, kojega sam jedva dozvao mobitelom, prebacio do trajekta pa do Hitne u Splitu. Tako s lubinom nisam stigao do Božića, nego do bolnice.

Više dana bio sam u sobi na intenzivnoj njezi. Soba je gledala na jug, na nedohvatan mi prizor: najprije niz čempresa, zatim more, pa otok, a gore bijeli oblaci. Ja zatočen u neizvjesnoj situaciji, prikovan za krevet, a vani modri san. U kutu te idilične slike bila je punta Brača. Noću isti kadar bio je ozareno snoviđenje, mjesečina, more se srebrno ljeska i uglavnom bio je to također okrutni podsjetnik na moju izdvojenost u toj prigušenoj sobi. Međutim, u toj sobi i nije sve bilo tako crno. Noću bi me čuvala bolničarka. Sjedila je uz prozor osvijetljena mjesečinom na kojoj se isticao njen bijeli ovratnik i bijelo oglavlje. Izgledala mi je kao anđeo. Kada bih se ja pomaknuo, znala se osvrnuti i blago nasmiješiti. Shvatio sam to kao profesionalnu pažnju. No, jednom u prolazu tiho mi je rekla: *Šteta što ste pacijent.* Ja sam uživljeno, premda u podređenom položaju, odgovorio: *Šteta što ste u službi.* Potom je stigla vizita i obaviješten sam da je moje izlječenje uspješno i uskoro sam otpušten iz bolnice.

Kada sam ponekad nekome pričao o toj mojoj nezgodi, običavao sam priču začiniti izrekom koju sam više puta čuo od starijih: *Chi mangia solo*

crepa solo. I tako bi to moje pričanje završilo uz smijeh. U sebi, pak, pojašnio sam razumniji razlog. Zaključio sam, kad neka nakana predugo čeka ostvarenje, bolje je odustati, jer prošao je rok. Sve u svoje vrijeme.

Sljedećeg ljeta po izlasku iz bolnice šetao sam gradom te zastao pred jednim izlogom. Za leđima sam začuo tihi glas: *Sada nisam u službi*. Okrenuo sam se i odmah je prepoznao. Nisam gubio vrijeme, predložio sam sastanak. Našli smo se navečer i otišli na večeru. Jeli smo kako Bog zapovijeda. I bilo je bog bogova.

DJED

U Splitu sam kao dječak imao par kanarinaca, pa sam ih uspio privoliti gnijezdu i dobili su ptice. Tog su ljeta to ponovili još dva puta. Bilo je i uginuća, no više ptica uspio sam podići. Zatim sam ih darivao. To se pročulo, pa su tako teta Ester (nonina prijateljica) i teta Rita (nonina rodica) zaželjale kanarinca da im pjeva. No, nisam ih mogao razveseliti, jer sam ih sve već bio podijelio, a dalje uzgoj nije išao. Bio je već kraj ljeta. Na proljeće mi je nono, na moje veliko iznenađenje, rekao da će on kanarinca *staviti u racu*, pa tako osigurati dar za tetu Ester i tetu Ritu. Nisam mogao vjerovati, no sve sam mu prepustio. Sa sve više pažnje promatrao sam što radi. Naime, rezao je krpice za gnijezdo tako ujednačeno da ni šarturica ne bi bolje. Osobito je pazio da ptice nahrani svaki dan i to u isti sat. Nije im davao salatu kao ja, išao je brati radič, oprao bi ga, osušio, pa onda utaknuo u rešetke čibe. Kuhano jaje davao im je u malim količinama i to ne svaki dan. Malo žumanjka i skoro ništa bjelanjka. I kanarinca je počela čupkati, a za njom i kanarinac, one krpice na tanko izrezane. I, da ne duljim, sve je uspjelo. Izlegli su se ptići, svi su preživjeli i kad su poodrasli počeli su žvrgoljiti. Teta Ester i teta Rita dobile su pjevače, a bilo je i viška. Nono se više nije time bavio, kao da je odradio što je trebao i ptice je nadalje prepustio meni. Inače je bio pažljiv čovjek, pa je eto, zaključio sam, i ovom za mene neočekivanom zauzetošću pokazao pažnju.

Moj djed o svom životu nije puno pričao. Njegov mlađi brat, pak, volio je pričati i potezati sjećanja. Ja sam ga tim radije posjećivao, premda mi se koji put činilo da priču hrani svojom maštom. I jednom mi barba Toni, ne onako veselim tonom kao inače, kaže: *Znaš Guido, kad smo bili mali, umro nam je otac. Tvoj djed je otada, kao najstariji, postao odgovoran prema familiji. Vidiš da je takav i danas. Naravno, tada je još i sam bio dijete, pa još nije mogao misliti na sve. A onda, kada se situacija donekle smirila, nekoliko dana nakon sprovoda, netko se sjetio: Ajme šta je u kućici?! Naime, u dvoru smo imali jednu kućicu, u kojoj je naš otac uzgajao kanarinca. Uzgajao pa darivao. U situaciji koja nas je zatekla, nitko ih nije ni pogledao, nahranio niti im dao vodu. Pa dok smo se mi sjetili, svi kanarinci su već bili gotovi, nisu preživjeli. Znaš, ja i brat nismo nikad o tome pričali, a tebi to govorim jer voliš*

ptice. Moraš ih uvijek paziti kako treba, biti redovan. Eto, to ti je ta storija.

Jednom sam putovao trajektom od Rijeke prema Splitu. Dug put, pa sam kratio vrijeme pričajući s putnicima. Tako sam upoznao i jednu gospođu. Ja sam spomenuo Brač, a ona je rekla da je s Pašmana. Kad sam to čuo, rekao sam: *Baš mi je drago, i moji su živjeli na Pašmanu.* Gospođa: *A kako su se zvali?* Ja: *Ma pustite.* Gospođa: *Ma pustite Vi, vidite tamo, ona stara u crnom, to je moja baba. Dodite.* Došli smo do stare i unuka joj kaže: *Baba, Oni su s Pašmana.* Stara: *A kako se sinko zoveš?* Ja: *Quien.* Baba: *A ti si.* Unuka: *Baba šta govorite.* Stara meni: *A je li tvoj dida bija učitelj?* Ja: *Nije dida nego pradida.* Stara: *Je, bija je moj učitelj, umra je.* Unuka: *Fala Bogu da je umra, kad je to bilo!* Stara: *Bilo je kad san ja bila mala. Stala san iza ograde bosa i gledala sprovod. Za njen je išla žena mu i bidna dičica. Sićan se. Odonda u mistu tići više nisu pivali.* Unuka: *Ma koji tići baba, pusti se tega.* I onda meni: *Škužajte, partila je.*

SLAVUJ

Na nedavnom takmičenju ptica dobio sam dakako, kao iskusan uzgajivač, zlatnu medalju. Novinar radija zamolio me za razgovor. Uključili smo se u emisiju uživo i razgovor je tekao očekivanim redosljedom, uz odobravanje novinara kimanjem glave. Tako smo došli i do uobičajenog pitanja. Novinar: *A otkada uzgajate ptice?* Ja: *Od prije rođenja.* Novinar je prekinuo razgovor i dao znak za muziku. Okrene se meni: *Zaletjeli ste se, rekli ste od prije rođenja, a to je nemoguće. Idemo ponoviti taj dio.* Ja: *Opet ću isto reći, jer tako je, od prije rođenja.* Kad me začuđeno pogledao, pojasnio sam: *Moj otac je uzgajao ptice, moj djed, pa i moj pradjed.* Novinar, još u nevjerici: *Zaista?!* Ja: *Zaista.* Novinar se nasmije s olakšanjem i reče: *A, u tom je štos, sad razumijem – i ponovno se uključi u emisiju pa raspali po temi: Ptice od prije rođenja, dragi slušaoci, to je, evo, obiteljska tradicija našeg šampiona! Pokušajte i vi, pa možda uspijete, četiri generacije puta do medalje!* Eto, na koncu, jako mu se svidjelo, dobio je nešto slikovitiji tekst od uobičajenog obrasca. No, nisam mu sve rekao. I moj prapradjed ima veze s pticama. Doduše, znam samo za jednu njegovu pticu. Dok je bio dijete, u Kremsu na Dunavu, imao je slavuja. Slavuj je bio u krletki koja je imala tapecirani svod. Zapravo, slavuj i njegova krletka jedino su preostalo sjećanje na tog čovjeka. Sve ostalo pojelo je vrijeme. Istina, mogao sam od starijih čuti još poneku vijest o toj postaji obiteljskog vremeplova. Međutim, ja sam u zaigranoj dobi jamačno čuo samo slavuja iz magične krletke. No, s vremenom, pomišljao sam i bio gotovo uvjeren da je krletka s tapeciranim svodom, ta neobičnost, kao što biva, plod mijena sjećanja, pa je tako došao u pitanje i slavuj, zadnja izvjesna veza s mojim odmaklim prethodnikom.

Već odrastao, učlanio sam se u *Društvo za zaštitu i uzgoj ptica*. Na jednom od prvih takmičenja na kojem sam sudjelovao zamijetio sam, među

mnogobrojnim pticama, krletkama te ostalom opremom čudnu krletku, izdvojenu na sučevom stolu. Približio sam se i ogledao je. Bila je to krletka s tapeciranim svodom. Zapitao sam suca: *Tko je domaćin ove krletke?* Sudac: *Slavuj*. I pojavio se dječak uz rijeku, gleda me.

PRIČAJ MI PRIČE

U slobodno vrijeme pišem priče. No sve češće pomišljam kako to nije u redu, jer unuka malo vidam i bilo bi puno bolje da se ostavim priča i njemu posvetim to vrijeme. Jer on bi se sa mnomo utrkivao, brao voće i jeo sladoled. Ručali bismo zajedno, odmorili se pa onda pregledavali njegovu igračke ili listali obiteljski album. I ostavio sam se priča, unuk se veseli kad vidi da dolazim, trči mi u susret, skače u naručje. Pitam ga: *Hoćemo li se utrkivati?* On: *Ne*. Ja: *Hoćemo li brati voće?* On: *Ne*. Ja: *Hoćemo li na sladoled?* On: *Ne*. Ja: *No, pa što bi ti?!* On: *Pričaj mi priče*.

SPUŽVICA

Usnio sam noćas ovaj san: Idem ja đak u školu, na leđima mi školska torba, iz torbe visi špag i na njemu bezbrižno pleše spužvica. To je spužvica kojom sam brisao moju ploču. Naime, bila je u razredu ona glavna ploča, ali svaki je učenik imao i svoju malu ploču i kredu. Ja bih kod kuće črčkao po ploči, ali u školi bih, po zahtjevu učiteljice, morao spužvicom izbrisati svoje črčkarije i prepisivati ono što je ona pisala na glavnoj ploči. Znala mi je prigovoriti da nisam dobro obrisao, da je po rubovima moje ploče ostalo još črčkarija i da mi je spužvica nemarna. Kad sam odrastao, otvorio sam prašnjavi sanduk. U njemu su bile pohranjene stare stvari. Prekopavao sam po sanduku i naišao na moju đačku ploču. Po sredini je i dalje bila obrisana, a po rubovima je naraslo cvijeće.

ĐIRAN

Kad sam bio dijete moj ljubimac bio je điran. Često sam s njime dijelio svoje djetinje samoće. Zalijevao sam ga predvečer, pažljivo podrezivao, a s lišća mu nježno skidao prašinu mokrom krpicom. Kako život ide, tako se osipaju stvari iz djetinjstva. Međutim, điran sam zadržao u sjećanju, pa povremeno i priželjkivao opet ga imati. Kada bih to i pokušao, nisam nalazio onakav, uvijek su mi nudili neku drugu vrstu, ni s onako širokim listovima, niti s onako crvenim cvijetom. Mnogo kasnije, na otočkoj tržnici, i ne htijući, zapazio sam điran, baš onakav. Rekao sam piljarici da ima lipi cvit, a ona odmah meni: *Znate šta, dođite sutra i donit ću vam jedan*. Sutra

mi je stvarno darovala pitar s crvenim cvitom i širokim listovima. Na putu kući, s tim darom u ruci, pratilo me tiho zadovoljstvo i osjećaj ponosa kao da nosim pobjednički pokal s nekog nametnutog nadmetanja. Do kraja ljeta ustrajno sam ga zalijevao i lijepo je napredovao. Kada je došlo vrijeme da otputujem, điran sam ostavio na teraci, na mjestu zaštićenom od vjetra, ali ne natkritom, taman od dohvatu kiše. Vrativši se na ljetu, pohrlio sam na teracu, no iz pitara su, poput rogova, stršale dvije suhe peteljke. Ipak, ja sam nastavio zalijevati điran, znajući da od toga nema ništa. Zalijevam još uvijek i povremeno pogledavam nije li se pojavio koji blijedi izbojak.

Mog malog unuka još ne puštaju sa mnom na more. Prije polaska pozdravili smo se u Maloj Gorici te krećem sâm na veliki put. Za leđima čujem: *Čekaj!* Okrenem se, a on: *Znaš, ja vježbam.* Ja: *Šta vježbaš?* On: *Pecanje.* Ja: *Pa gdje vježbaš?* On: *U laboru.* Ja: *Samo vježbaj!* – spremno mu potvrdim.

STINIVA

Čitam u *Večernjem listu* (Zagreb, 2. 4. 2016.) da je Stiniva na otoku Visu proglašena najljepšom plažom cijele Europe. Ponosan sam, to je zaista prekrasno mjesto za predah, intimno u svom završetku, zaštićenom zagrljajem vremenitih stijena, pravi tirkizni biser. Navečer sam istu vijest vidio na televiziji, uz idiličan kadar prozirnog mora po kojem nečujno klizi nekoliko žutih kanua. Komentar je jednako afirmativan kao i u novinama: *... proglašenje Stinive najljepšom europskom plažom predstavlja dodatno veliko priznanje hrvatskom turizmu.* To su dobre vijesti, naprid naši! Jedino, tu destinaciju nisam nikad shvaćao kao plažu, nego kao uvalu, zavjetrinu u kojoj mogu sigurno usidriti brod i eventualno u miru prenoćiti.

Ipak, kad čujem ime Stiniva, misli mi smjeraju u jednu drugu Stinivu, onu na otoku Braču. Nekada, još u dječjačkoj dobi, tražio sam zakutke savršene i slikovite prirode, upravo takve kao što je viška ljepotica. Danas, kad smo već kod Stinive, opredjeljujem se, sasvim izvjesno, za onu bračku. To je široka i otvorena uvala, obrasla borovinom i makijom, pusta i, rekli bismo, negostoljubiva. Jedva je se sjetim dok je sunce visoko, dok je ljetu u usponu, uglavnom ne prije Velike Gospe i njene nevere. Zaokupljen ribanjem u zoru ili jedrenjem na popodnevnom maštralu, tek iz daljine primijetim u njoj poneki visoki jarbol. Žutih kanua ni blizu. No, ta me zabačena uvala već godinama privlači krajem ljeta, posebno posljednjih dana ljetovanja, prije neradog odlaska. Dođem brodom, bezvjetrica je, pa se usidrim po sredini i stojim. Stiniva šuti. Smjenjuju se trenutci mukle utihe kad se more bezazleno zrcali i nenadanog povjetarca koji zastruže površinu. Na brodu zatrepere konopčići i opet se smire. Škuri gnjurac u niskom letu prelijeće s jedne na drugu stranu. Nešto po brodu radim, prigrizem koru starog kruha, okupam se uz brod i sjedim. Ništa osobito. No, polako, sve

se pojavljuje. Prisjećam se, na južnoj mi je punti više puta potegao gof, na sjevernoj lubin. Ta dva gospodina djeluju mi kao čuvari tajnovite uvale. U njenom dnu usko je žalo s kvrgavim kamenjem i kojekakvim naplavinama. Nakon te stanke slijedi duboki dolac što pojačava osjećaj melankolije tog jednoličnog prostora. Iz dolca kao da čujem neku daleku jeku, možda prigušen jecaj još pripekoma sapete jeseni. Cvrčci povremeno začekičaju po napuklim strunama. Pitam se jesam li ostvario ljeto i kako krenuti u ono što me čeka. Javljaju mi se obrisi intenzivnim svjetlom izbljedjelih stvari. Pomišljam ovo i ono, evo brine me zašto nikad puni krug, zašto uvijek ujed nedovršenog. Vrpoljim se, naime dolazim k sebi. Moram poći na kopno i povezati konce. Ne ostaje mi se ovdje prespavati jer Stiniva je u riparu od juga i bure, a širom otvorena na tramuntanu. No znam, upravo tim pogledom samotna uvala, poglavito onih dana kad nebo najavljuje promjenu vremena, raskošno uzvrati povjerenje očaravajućim zalazom sunca. Ti zalazi nisu više onako žarki, ali često su gotovo nestvarni u širini spektra nordijski zamućenih rumenila, žara hladnog do plavičastih i zelenkastih odsjaja. Na toj sjajnoj pozornici čitam slutnje i strepnje. Spreman sam, dižem sidro i napuštam otok.

GALEB

Još dok sam bio dijete otac mi je kazao Nazorovu pjesmu *Galeb* i otada u toj riječi vidim raskriljeni mir između dviju modrina. Malo zatim u školi naslikao sam akvarel i naslovio ga *Andel*. Samo bijeli lik na modrom. Nazorov galeb bio je za mene bez krika boli. Samo sretni anđel koji ne mora učiti. Moj galeb pak lebdi među oblacima. Razapet je između strmoglavoga kopna i nedosegnutog otoka. Nikad ga nisam naslikao.

POVRATAK

Gdje god bio, u meni tinja želja za povratkom na otok, u luku djetinjstva. Nakon podosta godina ostvarilo mi se, u luku mogu češće dolaziti i dulje ostajati. Međutim, što dulje ostajem, to stvarnije osjećam neki nemir, začudo nisam potpun. Ne znam, možda me izjeda to što novi graditelji glasno kazuju sebe, ili što današnji sjajni brodovi u luci režeći puštaju sidra. Ili, zapažam, za Veliku Gospu nema više prave nevere da raspolovi žarko od snenog razdoblja ljeta. Ili ipak, prisebno zaključujem, ja nisam što sam bio. I tako osviješten krenem na kopno, u uhodanu svakodnevicu, u sigurnost grada. Međutim, u gradu se često zateknem na isturenom dijelu obale okrenut prema otoku. Gledam kako otok titra u izmaglici, a nad njime bijeli mi se oblak smiješi. I kažem oblaku: *Doći ću*.

Ruža Zubac-Ištuk

Nove i stare pjesme

HARFA U NOĆI

Slušala sam harfu u noći –
svirali su mjesečevi prsti,
i nije mi bilo lako ne zaljubiti se
u vrijeme što prolazi kradom
nevidljivo noseći sve moje trenutke
složene na slikarevoj paleti
među bojama od proljeća do jeseni.

Sramežljivo mi je prilazio pjesnik
s kažiprstom na usnama
čudno grleći glatkoću noći
u nesigurnom naručju
i ponudio mi da pjevam tišinu pustinji
u koju se slijevala osobnost jaganjca božjega
slabog na vino s nebeskoga oltara.

Bojala sam se da me ne obljubi
među riječima kristalne rose.

Pomicala sam kazaljke mladosti
snagom pogleda slijepog putnika
i molila porođajni plač balade
da zabrani životu otkucati vrijeme
u očima procvale Evine jabuke.

Prije dolaska Noine korablje,
tamo na raskrižju istoka i zapada,
spotaknuo se vjetar
o istrpane mjesečeve zvuke –
prazne su ostale umorne pjesnikove
i moje ruke.

NOĆNI NOKTURNO

Nigdje nikoga. Nijema nepomičnost.
Netragom nestaju noćne nemani.
Nagorjelo nebo nalik nedozrelim narančama
na nisku niže neželjene nesanice.

Nirvana namamila naivne noćne neimare
na natočeni nektar.

Nage nimfe – nezadovoljene nevjeste
nadziru neposluh nehajnih netopira
nadomak neljubljenim noćobdijama.

Najednom, nijemu nepomičnost
naglo naruši nevinost novorođenčeta
najavljujući nebu novog namjernika.

Nestade nirvana.
Nebo nadviše neposlušni netopiri.
Nage nimfe nadmudriše nabožne noćobdije
nadomak neiskustva.

Nenaviknut na nesklad noći
nijemo nestade noćni nokturno.

Narcisi niču nove nade.

MOJA JE DUŠA LIRA

Moja je duša lira bez iskustva
umotana u nježnost čiste lirike.
Rado prebire psalme na rubu vječnosti.
Kad ju pitam hoćemo li oprostiti sebi
i zaboraviti ono što je riječ otuđila u nama
dok su nas usvajala nečija sirotišta uma,

ona bespomoćno šuti neiskustvom
jer ne zna govoriti jezikom
koji razumiju stablo, livada, vjetar i ptica.
Kažem joj: rad, glad, život – sve je to pod ključem postojanja,
zato mi šapući pogledom kao što šapuće prepelica
snazi zreloga zrna dok ga otima klasu
i nosi u kljunu iznad kućeraka punih dječje cike.
A gdje je molitva? – pita me.
Onda ja šutim i poput pijavice nečujno ulazim
u prizore djetinjstva na razmeđu duše i smisla.
Polako povlačim nit između sebe i sutra –
ne želim se vratiti kući.
Iz daljine dugo slušam mramorne zvuke
pa zapjevam s Mjesečevim mijenama
jer lira prstima prolaznosti
za moju dušu svira.

10. travnja 2007.

NISAM SAMO SVOJA

Ja i moja soba otrgnuta smo šačica prostranstva.
U šačici prostranstva ganutljiva samoća.
Soba je, očito, naučila samovati samoću.
Zidovi ne dišu, ukočeno podrhtavaju u meni.
Pod optičkom varkom zatočen je pogled.
U desnom kutu pauk večera prevarenu muhu.
Ubijen je jedan život. Rodit će se drugi.
Pijem pregršti razočaranja. Žeđ ne jenjava.
Naporna ustrajnost ugasit će nagon prirode.
Otključavam vrata zabravljena otuđenjem.
Sjedam u samoću – neudobna je.
Pokušavam na ognjište donijeti malo topline:
izreći stih.
Više nisam samo svoja.

NENAPISANA PJESMA

Po papiru klizi nenapisana pjesma,
kapljica htijenja jeca u susjedstvu.
Riječi rječitosti izmiču,
Kriju se od maštovitosti.
Ruka kuša vrhom jezika

gorak okus grafita.
Ljube se želja i mogućnost
u kristalnoj ćeliji pjesnika.
Mnogi ne znaju sanjati,
kome pročitati nenapisanu pjesmu?

MOJE MORE MIRUJE

Miruje moje more mirom mudrosti.
Morske munje muče
među mirisima masline,
mente, marcipana.
Maestral modrinu miluje
milosrđem majke.

Muklo mrmori mjesečina
modrookim muzama
molitvu mladosti.
Maina mislima mudraca
mornarima mreže mrsi.

Moje more miruje
među metaforama madrigala,
mrmorom muklo mjeri
moje melankolične mijene.

PRIŽELJKUJUĆI PJESMU

Pod prpošnim prstima predvečerja
propupala pitoma pustoš.
Poljem ponire pjev prepelice.

Polumjesec pije prozirnpu pučinu
pletući plašt puteni proljeću.
Prokrustovom posteljom pršte poljupci.

Polako prilazim ponoru poroka
pa prizivam pospanog pjesnika
podsvjesno priželjkjujući pomilovanje.

Prekasno.
Pod plaštem poniznog pera
plave perunike pritajeno plaču pjesmu.

KLJUČ ŽIVOTA

Kad su mi u djetinjstvu dali ključ
i rekli da uz čarobnu riječ otvara svaki um,
osjetila sam težinu čovjeka u sebi.
Bio je poput ljepljive naplavine riječi
koje su ostale sjediti u krilu kućnoga praga
dok je snaga moga djetinjstva gladovala
za plodovima svojih ruku.
Poput kruha pod prstima pastira
razlomila mi se mladost na četvorine
na Oca, Sina i Duha Svetoga
i moje trpljenje postade grijeh
jer posumnjah u vjerodostojnost
da su tri osobe u jednoj i ja s njima.

O, kako sam bila gladna kruha mudrosti
dok su se u njemu kupale stope onih koji su vjerovali
da su bespuća prepune žlice melema
zaključane samo za izgubljene među nađenima.

30. kolovoza 2007.

NA RUBU UTJELOVLJENJA I RASTJELOVLJENJA

Izgubila sam sebe na rubu utjelovljenja i rastjelovljenja čovjeka,
pukotina u vremenu Judinim poljupcima pije snagu mjesečine iz
nedosanjanih očiju i prezrele zvijezde u njedrima odbrojava.

Osjećam kratkoću postojanja u svakoj stopi dana i žeđ života na
usnama poput ružine latice usnule u dječjem herbaru.

Uzalud sokovi uma još kroz mene teku.

Ruke krijem pod pokrivač otpaloga lišća i posrebrene kose,
branim nagonu vremena da vrhom jezika opipa sve što
mimo naše volje prolazi u korist vječnosti,
ali iznjedreni dodiri zrcala i zjenice ne znaju progutati krik.

Stidim se prolaznosti ljudskoga tijela mimo slobodne volje.

Sve se u meni raspuklo poput prezrele lubenice na dlanu
poodmakloga ljeta.

Jesen me ispraznila unatoč izobilju iskustva, neznanja i znanja
u iščekivanju rivalstva s ljubavlju.

Ravna sam vrećici na koju je ponosno skočilo dijete na ulici
nakon posljednjega progutanog slatkiša.

U procijep sam s munjama nebeskim stisnuta do bola bez utjehe,
do odlaska bez povratka,
a ja ne želim k Bogu ljudima na pokoj vječni.

Da je barem Zemlja moja vječita odrednica.

NE ŽELIM SE SUŽIVJETI S VREMENOM

Tko je taj što je otvorio zjenice
i u njih upisao anni tempora
ispod moga prozora u mene
molim neka izbriše
onoga tko je oplodio moje smaknuće
među luđacima sa zalogajom vremena u zubima,
nebeska usta nisu ni u ponoć
za trule jabuke i grožđe
s pladnja realnosti ili magije, svejedno,
razlika je samo u utisku koji ostavlja iluzija
ili u niti između stvari i njezine sjene
u zatvorenoj zjenici.

Dakle, neka briše!

Tko je taj što prodire u mene
i traži da rađam Hiperborejce
i njima naselim novi Jerihon
zar mu nije dosta što je zavjetovao mene
umjesto stoljeća na bespuća
bez svijeca u tunelima modernog vremena?

Tko je taj neka se javi i dopiše:
ne želi se suživjeti s vremenom.

ODLAZIM POTPUNO SVJESNA

Umorna sam
Od kamenčića među truležom misli,
od vjetra što lista otpisane knjige
na gradskom smetlištu
ispod krila omamljenih leptira
zanosom ljubavnoga života
i djevičanskim obrisima bez nevinosti.

Tvrđ mi je jastuk pod obrazom
i preteško korijenje bršljana
kojim mi omotavaju vidokrug
da ne vidim dok osjećam
kako bih osjećala bolnije svakodnevna
začecća rođenih bez duša.

Tabane mi zasijeca hod po žici
do vječnosti koja ne postoji
u raspletima spaljenih knjiga.

Odlazim potpuno svjesna među mitove
sa željom da pružim ruku
Sizifu i Tantalu
i utješim ih (ako nije prekasno)
suvremenim mukama
nedužne ovčice Doli.

ŽIVOT

Na prozoru
iza staklenih zavjesa
više nitko ne proviruje.

Na trgu
igru s djetinjstvom prekida žena
obučena u sjene dubokih podočnjaka.

Prostor vodi vrijeme
u mirisnu tišinu ispod kamena
među san tijela oprostjenog od duše.

Tješimo se zahvaljujući
na drugoj prilici bez ledenih suza

u jutarnjem svjetlu na kraju puta.

Oko nas bojažljivi lahor
zlostavlja vlati trave
i pjeva o malom lijesu u koji je stao
veliki čovjek.

PILA SAM VRIJEME S ANĐELIMA

Prošle noći
pila sam vrijeme s anđelima.
Mirisala raj.

Trajalo je sve
dok ceste u očima nisu počele srastati
s buđenjem nedorečenoga sutra od kojega
jezici bride i zvijezdama na hodočašću
po Zemlji.

Kriknula sam
za sobom izvan materije kao novorođenče
u trenutku rađanja za smrt
i zaplakala s istočnim grijehom.

Žedne oči
ranoga sunca u jutarnjem raju
ne popiše me s krvavom rosom
među kontejnerima svemirskoga smeća.
U sjeme me začahuriše
da produžim smrtno postojanje.

BOGOVI SE ODAVNO NE ŽENE LJUDSKIM KĆERIMA

„Što tražiš na proplancima Olimpa?“
pitale su me moje neizbrisive godine
svezane satenskim vrpcama
među pletenice čarobnice Kirke.

– Bogovi su me pretvorili u dušu
da bacim u vatru lepeze bjelokosne
umjesto riječi i tišine koja liječi;

da bisere lažne raznižem nimfama
dok panterinim prstima dodiruju
dah puteni Zeusovim srdžbama.

Došla sam kao sretni slučaj
nevine zakopčanosti
da blagoslovim golotinju ljudskih mana,
jer ljubav bez požude vječito je uzmicanje
krivokletstva i uzimanja;
teret sam sebi
veći što ga više pokušavamo
sakriti pod pokrivalo pustinje duha.

Došla sam nemarno ukrasti bogovima mir,
Sodomi i Gomori grijeha,
ljudima privilegiju nad drugim bićima,
životu karikaturu, svijetu starost,
i skočiti u hladnu vodu krštenja,
a da prije ne umočim palac
jer sam spoznala:
bogovi se odavno ne žene
ljudskim kćerima.

SLAVUJI SU NAJLJEPŠE DITIRAMBE ISPJEVALI IZA REŠETAKA

Vjetar mi puše kroz prolaznost sve do korijenja
i sunce postaje ponizno u zjenicama na obzorju uma.
Naočigled uzmicanju pretvaram se u brezu podložnu
mijenama života.

Dozivam ptice i vukove da pjesmom ugriju noći
u kojima beščutnost traži oko za oko, zub za zub.
Odabrani ne žele plesati uz usporeni ritam
ljudskoga krvotoka.

Ćutim miris paljevine u sebi i snagu istočnoga grijeha
dok mi cvjetovi beru poglede i slažu rukoveti u čast
proljetne kiše koja je godinama obećavala zaliti
presahnule vrtove u ljudskome tijelu.
Potop mi se ruga jer nisam uspjela razbiti
Noinu arku.

Mračno je između odlaska i onoga što je ostalo od čovjeka
nakon galopiranja od mladosti do zrelosti kroz vrtove Božje
i kasa od zrelosti do berbe za nebeske stolove.

Sjaj s oreole mladoga anđela nudi mi bivstvovanje
među iskricama vječnoga ognja.

Zavlačim se u brdo knjiga i ponizno molim od prolaznika
žlicu vremena za izgladnjele među koricama.
Zarasli su putovi kojima je stizalo blago od Boga darovano.

Pokušavam uvjeriti bilo da nisu prošla vremena
kada su slavuji najljepše ditirambe pjevali iza rešetaka.
Kristalna hladnoća uze me s vrata otvorenoga neba.

LJEPOTA RIJEČI NA MILOSTI BOŽJOJ SNIVA

Listaju me od izdanka do ocvalosti.
Svatko po uzoru na svoje moralne vrijednosti
tražeći sličnost s grebenom na zlogukoj kiši
koji će postati glatka stijena, nevina i čista
ili razbiti kada se na njega obruše teški, srditi vali.

Uzimaju me i dodaju, pljuju i psuju
jer nisam uspjela svoj život – zakašnjeloga trubadura
oblikovati u kalupu gdje sudbina pase ljudske mane
dok ljepota duše na milosti Božjoj sniva.

A meni je potrebno samo malo kruha
i mnogo, mnogo riječi kako bih mogla piti
čisti mlaz materinjega jezika iz pregršti vjetra
dok silazim s planina u srce djetinjstva među
sjene Kamešnice i trudna polja rane mladosti.

Potrebno mi je samo malo rajске тишине
da dovijeka tkam ljubav u stihove
i pjesmu rastačem po usnama vremena,
a da mi ruke ne zadrhte i osmijeh ne ugasne
dok klečim pred oltarom iskušenja i tjeskobe.

Bože, skrušeno te molim
utрни munje zlopatne u zločutnim naravima
da mi se riječi koje me majka učila vezući uspavanke
sa zlatne niske ne pootkidaju

i prokapaju ljepotu duše u suze što će u bolu
umirati ljubeći ružno lice demona – vječnoga
zavodnika ljudskih slabosti.

KORACI BUDUĆNOSTI

Čujem korake budućnosti.
Raspoznajem ih među hrzanjem nebeskih vranaca
griva razasutih po jastucima mjesečine.
Krhki su i neodlučni, stisnuti u svojoj nesigurnosti kao djevice zore
dok oklijevaju proliti ljubav po stisnutim šakama cvjetova
na grudima moćne dojilje.

Da im opipam miris u vremenu sadašnjem,
mamim ih bliže šapatom trave na usnama napuklih bradavica
i tjeskobom noći vreloom kao čežnja među bedrima udovica.
Za tajnu zapisanu među zvijezdama
nudim im jecaj koji smo voljeli nakon oplodene oranice
u seljačkim sobičcima punim mirisa kruha i voća.

Čini mi se da im nije do šalice očaja sa mnom
niti do prozirnih riječi na nogostupima sličnim šutnji krika;
oni se osvrću za izgubljenim ljudskim bitkama
prije nego su počele između prstiju
i krepkog zvuka struna međuzviježđa.

Možda mi se samo učinilo da se boje onih što su tražili,
a nisu našli put do utočišta u pjesmi baruta.
Možda su skrenuli s putanje
i više ne prepoznaju trave za meleme ljudskoj naravi.
Možda bi malo usnuli u dubokoj hladnoći glamura
pod svilenim pokrovima
ako im dopuste tempirane bombe oko samoubojica;
možda bi legli sa mnom u prostor
u kojemu naizgled vlada primirje i tišina.

Kažem možda bi, a ako ne bi, dopustite mi da zaspim
jer ne želim gledati kako u bilu Zemlje ne kuca budućnost.

OTKIDAM DANE

Zbrojena na niski vremena
otkidam dane životu
izgubljenom na kolodvorima.

Uzalud sam čekala mjesečinu
među prstima ogoljelih stabala
i bacala prašinu vjetru u oči.

Nije mi žao što nisam pokušala
podići zastore između bogatih prosaca
i ružnih djevica da mi se smiluje budućnost
široka od misli u milosti Božjoj.

Možda će Gospodin i danas drijemati
uz glazbu Apokalipse?

Upućeni mi rekoše da neće.
Pisat će memoare o svojoj besmrtnosti
i čudnoj nježnosti Čovjeka i Boga.
A potom će, kao i svaki pravi gospodin,
dobro oprati ruke.

DA SE NE RODE POLITIČKA NAHOČAD

Ako je ovo priroda vremena,
dižem ruku protiv prirode.

Moram biti beskrajno sama,
zbrojiti se s onim što mi je ostalo,
odgurnuti utvare oko sebe, grubo bez milosti,
među one koji bez rumenila na obrazima
kupuju prvo mjesto u legendi
za ugašena svjetla u pothodnicima napretka
i žvaču obećanja dok lualice naviru iz tvornica
i žive od kruha iz Očenaša,
piju u slapovima prodanu maglu,
spavaju u krevetima rezerviranim za umiranje žohara
i vode ljubav na razmeđu jave i sna za opće blagostanje
sa skupim rubljem na dotrajalim političarkama.

Ako je ovo priroda vremena,
moram se uvući u igru

i dići ruke protiv ljubavi
da se ne rode politička nahočad.

MIRNO PASI SVOJ TERET

Odavno je nebo nad vodama prozirno.
Vatra sipi s visina među one što putuju,
a nikamo ne odlaze s pronevjerenih prijestolja
bez krika *Car je gol* i zagrljaja koji guta
svaki logički slijed.

Valja osmisлити dan i provesti ga loveći prokockane
ljudske sudbine za pouzdane mamce
trulim anakondama daleko od procijepa.

„Ne sprežati od čistilišta, gubilišta, stratišta,
samo neka sve bude po protokolu
uz blagoslov nedorečenoga slova zakona“,
osvanuo je proslov između stisnutih usana.

Zar to nije olakotna okolnost da čovjek (živo)tinja
i mirno pase svoj teret?

„Čuje se plač iz ludnice“, netko pronese vijest.
Neka! Ionako samo tjera na smijeh glinene golubove
nadomak pucnja u razbaštinjenu budućnost.

11. 4. 2009.

TEBE JE MORE U ŠUMOVE UVUKLO

Tebe je more u šumove uvuklo.
Šumorite li istu igru života
dok pjevate baladu o ljubavi?

Ti lagan kao poljubac na vjetru,
krhak kao uspomena,
nedostižan kao noć u svitanje;
ono plaho s pjennom na usnama,
neispjevanom pjesmom u grlu,
tihom prijetnjom među prstima.
Ja zaljubljena u tebe i ljubav,
prolazna kao sve ljubavi

pod uzavrelim palminim liščem
oslušujem vrijeme u čekanju.

Otići ću s ljepotom,
ne dam se opiti,
imati pa izgubiti.

Kroz tebe će more vječno
samo mjesečinu ljubiti.

LJUBIM GLAZBU MORA

Stvarala sam te od vjetra i hridi,
metafore morske pjene,
dok su u priobalju života
čudaci skladali serenadu od iluzija
i vjerovali kušnji.

Sakrila sam te u uskršnju pogaču
između poezije i smrti;
slatko te blagovala uz glazbu ljubavi
i šaku zvijezda za novi život.

Postao si ponoćna rosa
koja zanosno ljubeći obzorja meka
jutru njedra smiruje,
ni more te čežnjom umilo nije
na mome procvatom licu.

Danas si samo ruka prekratka
što liježe među jastuke meke
da sluša mandolinu.

Ja umjesto tvojih riječi
ljubim glazbu mora.

VRAĆAM TI ČISTO REBRO

Mučno mi je
iz zaključane bademove ljuske
izazivati valove da napune
prazne Pandorine kutijice
dok ljeto bez žetve sanja

bjelinu glinenih golubova
na ugasloj mjesecini.

Zato otpuhujem zrnca pijeska
s Adamovog rebra
i vraćam Bogu milodar
da od njega uskrsne čovjeka
koji u vremenu sa mnom
neće graditi ljubav od prašine i suza.

A ti,
pričekaj trenutak dok obrišem tragove
svoga postojanja među tvojim prstima.

Izvoli.
Čisto rebro ti vraćam
da ne iznevjerim ostatak života.

OČI MOJIH PRADJEDOVA

Iz plamena žita
rumenkasti obrisi
oči mojih pradjedova
istinu kroz vrijeme traže.
Ne vjeruju urliku gromova
s Troglava, Korićine, Cincara
što proturječe željeznim kuglama
dok nakaze Bistrički grad
davno nam postojanje.

Iz plamena žita
rumenkasti obrisi svoje ozemlje traže,
pokoj vječni u sahranku.

U predvečerje sam pretvorena.
Rađam mjesec mlad
da vino opije
za kosti nam svijetom razasute,
oči neugasle,
za uskršli krik bez jecaja

DOMOVINA!

Za blagoslov pluga,
vodu i kruh u Očenašu
zahvaljujem Gospodinu.
Livanjskim je poljem
otpuhala jugovina.

POVRATAK

Pridrži mi torbu
da odgurnem krhotine u sebi
umjesto vrata pet godina ranije
prtvorena rukom moje majke.

Zrak miriše na tamjan
i slike pritajene oživljavaju.

Mama nosi u bijeloj krpici
posvećenu sol,
grančicu jele *voščanicom* užiče
i baca pred kuću u oluju
pred noge gromovima.

Križa se i moli Vjeronanje,
križ na očenašima ljubi.

Kroz prozor djetinjstva gledam:
munje se križaju
iznad zvonika u groblju,
vrh mu pogane oblake dotiče
i umiljatim odjecima rastapa
u srcima kuglice ledene.

Za starog zvonara pitam
gdje se od gromova skrio.
Tišina mi s razrušenog zvonika
odgovor nudi.

Mama,
na našem oskvrnutom postojanju
Vjeronanje molim za hrvatska ognjišta,
srušene zvonike i drage pokojnike.

RUKE GODINA PUNE

Pred seoskom kućom
stasala mlada lipa.
Grane joj osule krune
moga djetinjstva pune.

Pod lipom sjedi moj otac.
Pred njim čaša mlijeka,
pogača rumena, meka
i brižan pogled moje majke.

Nečujno srce mu kuca
za mjesecinom na licu mladosti
u zrelih voćnjacima,
za zorama na njivi dočekanim,
ambarima punim plodnosti,
blagoslova i žita.

Šuti,
a riječi mu kao život duboke,
ruke godina pune.

U igri svjetla i sjene u srebro se
pretvara njegova kosa sijeda.
Dlanom ju kao poljupcem dotiče
pa dugo, dugo u zemlju gleda.

U život ga vraća moje djece cika.
Osmjeh mu usne trusi,
jače kuca bilo, a ruke trepere
dok ih prima u krilo.

Pred seoskom kućom
i ovoga ljeta stasala lipa cvjeta.
Grane joj osule krune
truda moga oca pune.

Iz krošnje zlatne pločice
s jutarnjim cvrkutom zanosno se
po mojoj kosi prosipaju

Zar ne znaju da za stolom
ne sjedi moj otac.

VODA BLAGOSOVLJENA

S njezinog umornog lica
kao s kvrgavih prstiju stare masline
kapale su uspomene.

Spominjala je svoje odbjeglo djetinjstvo
(kao da je bilo jučer)
za kojim su visoki snjegovi zameli
stare ceste bez putokaza iskricama
iz staroga kamina.

Spominjala je božićna slavlja
preminula na plamenu ugašenih svijeća
i počinak moga oca na rukama anđela
zbog kojega plače pustoš
seoskog dvorišta.

I vodu blagoslovljenu
s mojega i sestrina krštenja
i krštenja moje braće
prstima je zaustavljala među borama na licu,
a rijeka je nečujno tekla prema nebeskom predvorju
kao prezrele radosti dječjih igara u predvečerje
ispod osušenih ruku stare masline.

NI U SAMOĆI NISAM SAMA

U moj se život uselila samoća,
nešto najljepše što mi se moglo dogoditi,
nakon buke koja mjeri čovjekovu izdržljivost.

Imam vremena razgovarati s Tobom
o vjetru što donosi trenutke svjetlosti
u prepunim vrčevima ljubavi i vjere
za kap istine
u pogledima britkim poput sječiva
nad krvlju nevine dječice.

Razgovarat ću s Tobom očima širom otvorenim
da vidim izlazak sunca kroz tamu što prebiva u meni
na nesreću nevjere što potapa obale spasenja
u srcima punim uzvišenosti sebe
dok blaguju na Zemlji ne zazivajući

Tvoje sveto ime.

Nudim Ti svoju slobodnu volju
jer me prožima osjećajem svemoćnosti
nad klasjem pšenice u gladnom polju,
i od mene čini čovjeka praznim dovijeka.

Pokaži mi izvore svoje milosti
da ne zakasnim ljubiti i one koji ne ljube mene,
jer samo u ljubavi vječnoj
ni u samoći nisam sama.

Marko Gregur

Kapetan dugog plutanja

Spustio je slušalicu i pogledao Margaretu. Mijesila je tijesto okrenuta leđima, ali znao je da je već i po njegovim odgovorima, iako se trudio odgovarati šturo i neodređeno, znala o čemu se radi i da joj izraz lica ne odaje zadovoljstvo.

„Tko je bio?“

Laktovi joj se dižu, a zatim tijesto snažnije nego je uobičajeno tresne na pult. Jednom pa drugi put.

„Davor“, kaže ona i Antoniju je nekako lakše što se riješio tog pitanja.

Uvijek sve zna. Možda zato i ima toliko bijesa za tijesto – mora biti frustrirajuće tako lako čitati muškarce. Znati unaprijed deset njihovih koraka. Matirati u tri poteza.

Ovo nije bilo ni teško. Uz njega, samo su trojica i čim je shvatila o čemu se radi imala je 33 posto šanse pogoditi. Zapravo, bilo tko bi imao 33 posto; ona je uz sve svoje pretpostavke imala 99.

„Znala sam da će biti tako“, razočarano konstatira.

To u njemu izazove tihu ljutnju koja se počne komešati u želucu. Od prvog dana joj taj dječak nije sjeo i zbog toga mu je žao. Da barem nekad kaže Rikardo. Ali neće, baš u inat, kad zna da mu on nije toliko drag. Nikad nije on u pitanju, to je također činjenica. Rikardo je četrdeset i nešto godišnjak. Nesretna supruga, troje djece koja ne znaju što bi, i s procedurom otvaranja novog kredita kojim će refinancirati postojeće, ali uz puno povoljnije uvjete. Davor, s druge strane, ima trideset godina i kredit za auto koji otplaćuje bez greške. Ovaj treći, Barbarić, je introvertiran tip, pravi mornar koji ti ne bi pričao o sebi prije treće boce ruma. A ne pije.

„Što je htio?“

On je čekao, ali nije davala odgovor. To posebno nije volio – kad bi znala odgovor, a ipak tjerala njega da odgovori. Kao Poirot.

„Nešto sam te pitala“, okrene mu poluprofil.

„Pitao me mogu li ga zamijeniti.“

Lagano, bez riječi, poluprofil se pretvori u potiljak.

Visoko podignuti laktovi, kao kranovi u luci koji dižu kontejnere iz brodskih utroba, i tijesto se uz tresak zalijepi za pult.

„Kad ćeš više shvatiti da te iskorištava?“ svom je snagom mijesila tijesto.

Očekivao je još jedan tresak, ali ne – posipala ga je brašnom i nastavila mijesiti.

Gleda kako joj se napinju mišići. Ruke su joj još uvijek čvrste. Skoro kao i kad su se upoznali. Bilo joj je dvadeset, a njemu dvadeset i pet. Većina njenih prijateljica, više ili manje istih godina, još su bile djevojčice, a ona je bila žena. One su se hihotala, ona se smiješila. One su se ruku pod ruku vrtjele prostorijom, oko nje se vrtjela prostorija. One su pokazivale na njega prstom, ona mu je svakim udahom pokazivala sebe. One su bile rastresene, ona usredotočena. Najljepša djevojka koju je ikad vidio.

Na toj prvoj zabavi u društvenom domu, gore u brdima, na granici dviju država, gdje je brza melodija koju je stvarala harmonika bila jednako slovenska koliko i hrvatska, ona je bila u crvenoj haljini, a on u bijeloj uniformi, ravno s posla.

Kad joj je prilikom upoznavanja stisnuo ruku, a njezin osmijeh postao čitav njegov obzor, iza kojeg se nazirala zora, znao je da će je oženiti, i to brzo. Ljudi poput njega uglavnom nemaju vremena za sve one fine, dobro uhodane faze udvaranje.

„Što je to toliko posebno između muškaraca i brodova?“

Odgovorio je da ne zna, kao i svaki put, samo što se ovaj put osjećao kao još veći junak nego obično.

„Meni se čini da se radi o ukroćivanju“, rekla je kimajući glavom. „O zauzdavanju prirode, kad stojiš za kormilom i boriš se protiv desetmetarskih valova, a pred tobom je samo čeličnosiva pučina.“

Rekao je da bi se to teško moglo zvati pučinom, ta njegova redovna linija između otoka nasukanih praktično pred gradom i da se više bavi mulcima koji se sunčaju na pristaništu i onda drže za pramac kad brod počne unatrag izlaziti iz male otočne luke i Česima koji ispolovljavaju na luftićima, nego valovima.

Nasmijala se i pitala ga jesu li svi mornari toliko duhoviti, a on je odgovorio da još nijednog takvog nije upoznao, što znači da je imala opaku sreću.

Plesali su kao da sutra ne postoji. Kad mu se društvo s kojim je došlo pristojno došla javiti da odlazi, samo je odmahnuo rukom. Plesali su i razgovarali do jutra. Na kraju su sami sjedili za stolom, dok ih domar nije pristojno zamolio da odu jer su mu počele naticati noge.

Pješice su se spuštali prema gradu. Išli su kao da će već sljedećim korakom biti pred kućnim vratima i činili su sve da taj korak traje što duže. Antonio u košulji, a Margareta zaogrnutu njegovim sakoom na dvoredno kopčanje i sa štiklama u ruci. Sunce je bilo umočeno u more kao čajni kolačić i nebo ga je izvlačilo usporenim, pospanim pokretom. Kad su je

od asfalta počeli boljeti tabani, nosio ju je na leđima. Dlanovima mu je prekrila oči i usmjeravala ga. Rekla mu je da slabo vozi i da ne zna kako mu daju upravljati brodom.

„Ti si ta koja upravlja, a osim toga more je jedno, a cesta u šest ujutro drugo. U svoju obranu mogu još i dodati da nemam vozačku dozvolu, a sumnjam i da ću je ikad imati.“

„Molim?“

„Imam neki strah od automobila.“

Čitava je šuma odzvanjala njezinim osmijehom.

„Ja sam položila još prije osanaestog rođendana i mogu te voziti kamo god poželiš.“

Njegov joj se osmijeh ucrtao u dlanove.

Usmjerila ga je udesno, oponašajući zvuk žmigavca i rekla da će nakratko parkirati sa strane jer mora nešto obaviti.

„Nemoj otvarati oči.“

Sišla mu je s leđa, udaljila se nekoliko koraka, a onda mu prišla što je tiše mogla.

„Sad možeš“, rekla je.

Stajala je pred njim i obzor je opet bio sav od nje. Svojim je usnama dotaknuo njene, i opet zažmirio. U njemu je odjekivao cvrkut ptica i dozrijevale su šumske jagode.

Jasno je da je gotovo i da se samo zbog frustracije ne želi odvojiti od tijesta. Kao ona loptica za stres, ili još bolje boksačka vreća.

Pljas, tijesto opet tresne na pult i njene ga ruke opet skupljaju prema unutra.

„Za kad te je tražio?“

„Večeras.“

Pljas. Pljas. Pljas. Onda se digne samo jedan lakat. Zna da briše suzu. Zna da bi se raspala da ostavi to tijesto, baš kao i onaj brod da ga odvežu od gata.

„Nije se ranije mogao sjetiti?“

„Što ja znam. Valjda mu je nešto iskrsnulo.“

Ona procijedi posprdno *joj*, s coktanjem jezika, i siguran je da to čini da ga razljuti.

„Jedva čekam da potope taj glupi brod!“

Ponekad bi to izgovorila kad bi ga htjela povrijediti. Ni tridesetdevet godina nakon one zabave nije joj bilo nimalo jasnije što je to toliko posebno između muškarca i broda. Pogotovo takvog broda.

„Nemoj se ljutiti, molim te.“

„Ne ljutim se.“

Ruka je opet gore i prsti brišu suzu. Priđe joj i zagrlj je s leđa.

„Previše si dobar prema njemu.“

„Znam“, odgovori.

Oboje znaju da se to nikad neće promijeniti. Od prvog mu se dana zavukao pod kožu, unatoč svim pričama koje su ga gonile kao razularena rulja s bakljama i toljagama.

Da je alkoholičar. Da je narkoman. Da je žigolo. Ta je riječ, još uvijek nekako mistična, najčešće bila uhvaćena među zupalima. Kad ga je Anonio pitao je li to istina, rekao je da nije. Odgovorio mu je da ga je i sam vidio sa starijom ženom u baru jednog hotela.

„Nekad se napijem, pušio sam travu i progutao nekoliko tableta, a možda si me vidio i s jednom starijom ženom, koja mi se sviđa. Je li to takav problem? Jesam li nekome nešto našao učinio?“

„Nisi.“

„Jesam li nekog ubio ili opljačkao?“

„Ne.“

„Pa u čemu je onda problem?“

„Znaš u čemu.“

Davor je samo ljutito otpuhnuo.

„Je li to istina?“

„Što?“

„Ono što pričaju da se događa.“

„Vi ste kapetan ovog broda“, rekao je gledajući ga u oči.

To ga je zaboljelo. Ne te riječi, nego što je to bila istina. Sve. Bio je kapetan koji ne zna što mu se na brodu događa.

„Pazi što radiš“, rekao mu je očinski. „Pred tobom je život.“

„Nemam se čega bojati.“

Antonio je pomislio kako je to na jedan način lijepo. Ta neustrašiva mladost. Kad se bojiš samo gluposti i najveći ti je strah da bi mogao dobiti poziv na prezentaciju Tupperwarea. I on je nekad bio takav. Imao je starog kapetana koji ga je volio, usmjeravao, stajao iza njega i svemu ga naučio. Ali čemu je on mogao podučiti Davora, na tom brodu koji nikuda ne plovi? Tisuću je puta sanjao kako izdaje zapovijedi za isplavlavanje, kako se pale dva dizelska motora od 2.500 konja i kako brod nestaje u daljini. Kad bi ga maknuo od kopna imao bi mu prilike puno toga pokazati. Maknuo bi ga od svih gluposti i lošeg utjecaja. Napravio bi od njega muškaraca. Tada više ne bi bilo važno je li mu posao sredila supruga ravnatelj Lučke kapetanije.

Margareta postavi stol i upali svijeću kao što je još jutros zamislila. Neka osjeti grižnju savjesti. Uvijek su imali svijeću. Svaki put kad bi ga dočekivala da se vrati s broda ili kad bi bio neki poseban datum.

Zapravo joj više nije bilo ni do čega. Ni do dagnji, ni do kruha s maslinama koji je ispekla, a koji on toliko voli. Najradije bi odmah izvadila pjenušac iz hladnjaka i odnijela ga u podrum za iduću godinu.

Nije Davor taj zbog kojeg se loše osjeća – najviše je muči pomisao da on želi ići. Da mu taj brod čiji vez i struja godišnje koštaju koliko i tri

plaće njenih kolegica u proizvodnji i ti besposleni ljudi na njemu, znače više od nje. Davor mu je samo zamjena za dvojicu njihovim sinova koji žive u Hamburgu, odnosno Antwerpenu, a koje nikad nije uspio zagrijati za more, ali što ako i za nju ima zamjenu? Svašta se priča o tom brodu, ali nema ga smisla bilo što pitati.

„Dobar tek“, kaže joj kad je sjeo za stol, kao da se ništa nije dogodilo, a ona mu preko volje zahvali.

„Hoćemo malo vina?“

„Ne bih, hvala.“

„Kupili smo vino posebno za večeras.“

Bijeli sauvignon, kako su preporučivali na internetu.

Bez odgovora nastavi umakati kruh u umak. Pozna je taj pogled i pokrete, prije nego krenu suze.

„Daj da otvorim, da nam bude lijepo“, već ustaje od stola, kad ona pukne.

„Rekla sam ti da neću! Prestani me siliti!“

„Daj, nemoj sad... Samo sam htio da uživamo.“

„O tome si trebao prije misliti! Opet me ostavljaš samu! Već mi je dosta toga! Dosta, razumiješ?!“ u njoj su se dizali valovi s kojima se najteže nosio.

„Osim toga, ako ideš na posao onda ne smiješ piti.“

„Ti stvarno nisi normalna.“

Protestno je otvorio bocu, napunio čašu do vrha i ispio je.

„Sreća da tamo možeš mrtav pijan prospavati čitavu smjenu. Ako nemate goste.“

Ustao je od stola i otišao u sobu, odlučan da danas više s njome ne razgovara. Neće je nazvati ni da joj poželi Novu godinu.

Kad je konačno izašao, sjedila je na fotelji, s laptopom na nogama. Ili je pisala dnevnik ili višjela na facebooku. On je teško podnosio taj napredak tehnologije, sad kad mu više nije trebao. Diljem svijeta jurcao je u potrazi za poštanskim uredima i sad se ljutio i na Viber i na WhatsApp. Njemu je izum daljinskog bilo zadnje potrebno tehnološko dostignuće. Ali on mu je zato trebao stalno i često. I sad je tražio baterije za njega. Otvarao je redom sve ladice. Otvorio bi jednu, malo meditirao nad njom pa je zatvorio.

„Što tražiš?“ pitala ga je preko ekrana.

Ignorirao ju je smatrajući da ima pravo duriti se. Uskoro je ipak odustao i rekao: „Baterije.“

„Treća ladica desno“, rekla je bez da nije prestala tipkati.

Na kraju je morala ustati i sama ih izvaditi jer je tvrdio da ih nema.

„Što će ti uopće baterije?“

„Za daljinski.“

„Zar ih nemate na poslu?“

„Uštede.“

Nije znala govori li ozbiljno ili je samo provocira.

Ali bio je zabrinut. Već se neko vrijeme činilo da priča ide kraju. Počelo

se pričati o koncesiji. Ljudi su sve više bili protiv broda i gradonačelnik je imao sve više problema s opravdavanjem te investicije i nemale godišnje proračunske stavke koliko je koštalo to što je, prema njegovim riječima, trebalo biti turističko čudo. Margareta je pak sumnjala da će brod otići u koncesiju jer je politika u ovoj zemlji svemoćna, a narod naučen na patnju i tiho prigovaranje. Isto tako nije mogla ni zamisliti da bi se novac koji se morao uložiti ikad mogao vratiti, odnosno da bi itko mogao htjeti uzeti brod. Jedina joj je nada bila gradonačelnica susjednog gradića, koji se iz industrijskog nikako nije uspio razviti u turistički i koji je sad osim vlastitog starog željeza morao preko zaljeva gledati i u tuđe, a koja je rekla da bi ga trebalo potopiti pa neka bude ronilačka atrakcija. Nakon takvih izjava u novinama žestoko bi odgovarao gradonačelnik i nekoliko dana kao da ne bi postojalo ništa osim tog broda. Samo bi se o tome bruhalo. Posebno o njenom Antoniju i drugim uhljebima koji su dobili posao na brodu i dobre plaće, a ne rade ništa. Susjede bi je ogovarale u trgovini, a u parku pred zgradom prekidao bi se razgovor čim bi je vidjeli kako dolazi. Kao da je ona kriva što Lučka kapetanija ima takve sulude propise. Sve što je željela bilo je da taj brod nestane na dno mora, svejedno čiji bio, makar i od Noe, samo da prestane ruganje.

„Želiš da te odvezem?“

„Hvala, prošetat ću.“

Izašla je na balkon i gledala ga kako odlazi. Na nebu se rasprskavalo stotine raketa. Sad se mogla rasplakati.

Žmireći može doći do broda. Luku poznaje bolje od ikoga, a u četiri godine koliko ide do veza gdje je privezan Galeb, svaki je kamen ušao u njegovu memoriju. Zavolio je taj brod, iako je pomiješanih osjećaja. Bio je kapetan broda koji ne plovi i koji nikad neće ploviti. Ljudi su se bunili zbog njegove plaće. Ali bio mu je utočište. Mjesto na kojem je mogao biti povezan sa svime. To je ipak bilo more, a ne stan. Mogao je misliti na prijašnje dane. Na estonskog kuhara kojem kao da je glavni cilj bio uštedjeti plin. Na Giuseppea koji nije htio priznati da boluje od agorafobije. Najviše na Vijetnamca koji se zvao Trong Tri. Njemu bi se dopao ovaj brod. Proveo bi ga svim sobama i salonima 117 metara dugačkog broda, s kojim je Josip Broz Tito išao na četrnaest putovanja, ukupno dugih 85.000 nautičkih milja. Poludio bi od sreće kad bi mu rekao da su tom istom palubom hodali Winston Churchill, Gamal Abdel Naser, Jawaharlal Nehru, Nikita Hruščov i drugi. Sigurno ne bi mogao povjerovati da je to istina kad bi ga vidio ovakva hrđava. Ponekad se i Antoniju čini da ga samo konopi kojima je vezan sprečavaju da ne potone. Hropće i jauče i od najmanjeg vala ili vjetrova. Nije ni čudo, što je sve prošao od 1938. do danas. Prvo je bio talijanski trgovački brod pa je vozio meso za talijansku vojsku u Libiju sve dok ga nije torpedirao brod britanske mornarice. Poslije su ga preuzeli Nijemci, dali mu ime Kiebitz i preuredili ga u minopolagača. Do 1944., prije nego

su ga potopili saveznički zrakoplovi, u kvarnerskom je zaljevu postavio više od 5.000 mina. Tri je godine hrđao na dnu mora prije nego su ga izvadili i pretvorili u brod Jugoslavenske ratne mornarice, odnosno opremili za komforna krstarenja druga Tita.

Trong Tri bi volio tu priču, pomisli Antonio. Nedostajao mu je taj šašavi tip. Ali dok su plovili često mu je došlo da ga gurne preko palube. Znalo bi mu nešto doći i postavke bi mu se pokvarile. Jednom su kretali iz Singapura gdje se posebno opustio. Prvo je zakasnio, da bi zatim, kad su odmaknuli od obale, iz ruksaka koji je imao na leđima izvadio minobacački projektil. Mahao je njime dok su oni uplašeni stajali okolo i nagovarali ga da ga vrati u more. Nije popuštao. Vikao je da se okrene brod, da moraju otploviti do Vijetnama, sad kad su tako blizu, do Da Nanga, gdje će nabaviti minobacač.

„Dobro, ali što će ti?“ pitao ga je kapetan.

„Da srušim kapitalizam!“ vrištao je.

„Daj...“ rekao je netko i odmahnuo rukom.

„Koga točno?“ pitao je Antonio, a Trong Tri se zagledao u njega i pitao zašto ga provocira.

„Ameriku, kako koga! Znaš ti što su napravili mojem narodu? Ali sredit će njih naša partija!“

„Ako ih ti ne središ prvi“, dobacio je estonski kuhar i svi su se nasmijali.

Dva sata su ga nagovarali da baci projektil u more, a on nije trzao sve dok se netko pametan nije sjetio i pitao ga što će mu uopće minobacač kad je to torpedo i da bi bilo najbolje da ih odmah torpediraju. Svi su počeli skandirati i nagovarati ga i konačno je prišao ogradi, naciljao i zavitlao projektil u more. Kad se ni nakon dvanaest sati ništa nije dogodilo maknuo se od ograde i počeo ludovati.

„Potonula je! A lijepo sam rekao da nam treba minobacač!“ plakao je i derao se.

Morali su ga pritvoriti. Plovili su prema Brisbaneu, a Trong je danima neumorno vrištao i tražio da ga puste. Taj njegov bijesni vijetnamski zvučao je kao noć u veljači. Tek kad su pristali, a potres upravo srećom pogodio Japan rekli su mu da ga je bacio s krive strane broda, ali bolje išta nego ništa. Izgleda da ga je i to djelomično zadovoljilo, jer se smirio i rekao da svima plaća piće.

Da, on bi volio biti na ovom brodu. Od tada je prošlo dvadeset i osam godina, izračuna Antonio i osjeti tugu.

Nikad neće zaboraviti tu sliku. Došla je u luku dočekati ga, nije ga bilo 6 mjeseci, puna ljubavi i žudnje i vidjela ga kako stoji na palubi. Nije se mogla dočekati da ga izljubi i nestane u njegovu zagrljaju. Da mu pokaže kako je obojila stan i nove svjetiljke u spavaćoj sobi. Svi su muškarci mahali onima koji su ih čekali, još iz daljine, a on je bio okrenut bočno, kao da je što duže htio izbjeći njen pogled. Odmah je znala. Spustila je ruku i osmi-

jeh joj je nestao s lica. Kad se konačno okrenuo nije bilo sumnje. Poželjela je da joj mahne kao i uvijek, dvaput dlanom dotakne srce pa ga stavi na usne, da siđe s broda i zagrlji je i da laže. Da šuti. Da joj ne spominje São Tomé e Príncipe i kako nije znao što radi. Mrzila je to egzotično ime koje joj je ušetalo u život i odjednom joj počelo nešto značiti. Stajala je gotovo na istom mjestu na kojemu će za malo više od trideset godina biti privezan Galeb, razočarana i slomljena, svjesna da mu to nikad neće moći oprostiti, ali i da ga nikad ne bi mogla ostaviti.

Sjetila se, prvi ga je put ispraćala, mahala je kad su svi već otišli misleći kako će možda pogledati na kopno kroz dalekozor i sačuvati tu zadnju sliku, kako odano stoji i maše mu iako ga više ne može vidjeti, kad su prošle dvije žene. Jedna je već bila starica i govorila je drugoj, mlađoj: „Vjeruj mi, ne postoji mornar koji negdje nije zaronio.“ Prstom je pokazala prema dolje i obje su se hihotala. Mislila je da to govori zbog nje, da joj se ruga, a onda je dodala: „Govorim ti iz vlastitog iskustva.“ Margareti je bilo nevjerovatno s koliko je lakoće to govorila. Tad je pomislila da žena to i jest govorila zbog nje.

Zato je uvijek bila najmirnija kad je bio na moru, između dviju luka. Samo onda je spavala kako treba, a i zbog toga ju je pekla savjest. Znala je da je to paradoks i da mora biti grozna osoba jer joj je lakše kad njemu prijeti nevrijeme i valovi koji ga mogu dovesti u smrtnu opasnost, ali nije si mogla pomoći. Pogotovo prvih godina. S druge strane, željno je iščekivala njegova pisma.

Kaže se da se obitelji kojima je suprug i otac dugo i stalno odsutan organiziraju živjeti bez njega i da njegov povratak nakon nekoliko dana postane uzrokom napetosti jer je narušen uvježban sklad. Svi se počnu osjećati loše i jedno im je zajedničko – da gastarbajter ode na vlak ili da mornar ode na brod. Kod nje nije bilo tako. Bila je potpuna samo kad je on bio doma. Kad bi ga ugledala na brodu, a on bi se okrenuo i odmah bi joj bilo jasno da je i dalje samo njen. Samo tada je u potpunosti postojala. Sve drugo bilo je čekanje. Pravilno raspoređeno vrijeme da se ubije dan. Ustajanje i spremanje, buđenje djece, odlazak na posao u tvornicu ribljih konzervi (više od dvadeset), dolazak kući i podgrijavanje ručka, dočekivanje djece, čišćenje, pranje i peglanje, provjeravanje zadaća, kuhanje ručka za sutradan, spremanje večere, zajedničko gledanje televizije, spremanje djece na spavanje i onda lijeganje u prazan krevet. Sve dok djeca nisu odrasla – onda je televiziju gledala sama. I čekala. A kad je on bio doma, ništa joj nije teško padalo. Moglo je sve biti isto, osim toga zadnjeg trenutka, da legne pokraj njega i zaspi.

U 22:30 Rikardo je spreman stajao uz brodsku ogradu jer je Antonio uvijek dolazio ranije. Na to je bio ponosan, i znao je ponekad zagnjaviti s time, ali upravo su zato smjenu najviše voljeli predavati njemu.

Antonio ga je pitao kakva je bila smjena i ima li kakvih novosti, a ovaj

je automatski odgovarao *ništa*, već jednom nogom na mostu.

Nikad se ništa nije događalo i u brodski dnevnik upisivali su samo početak i kraj smjene i dolazak gospođe Nadine, koja je u određene dane, kao zaposlenik jedne privatne tvrtke dolazila čistiti brod.

Kad je prvi put ugledao njen krezubi osmijeh, priznao si je da je Margareta u pravu i da taj brod služi privatnim interesima.

„Nama za tu palubu trebaju varilac i pilana, a ne spremačica!“ vrištao je za večerom i prijetio da će zvati gradsku upravu.

Osim toga, mislio je da bi momcima održavanje pomoglo da se zbliže s brodom, ali s druge strane, bilo je tužno gledati kako Nadina u kontejner odnosi pune kante hrđe, nakon što joj je zabranio da ih istresa u more.

„Jednog ću dana krpom prodrijeti do mora i sva će ova hrđava krama potonuti na dno“, primijetila je ne jednom.

„Onda ćemo rupu začepiti tvojom jezičinom. A do tada čuvaj posao i nosi hrđu u kontejner.“

„Čuvala bih ga da je kao tvoj“, odbrusila mu je.

Obišao je brod, navirio se u sobe da vidi ima li gdje kakvih tragova sumnjivih aktivnosti, a onda u dnevnik zapisao da je sve u redu i otišao u dnevni boravak. Promijenio je baterije na daljinskom, a potrošene je stavio u džep. Zavalio se u narančastu fotelju iz 50-ih godina i počeo strpljivo mijenjati programe. Uglavnom stari filmovi ili dočeci. Usiljena duhovitost, jeftine koreografije, starlete koje pjevaju na playback i podočnjaci. Sve je odavalo da je program sniman jednog usranog, blatnog jutra u listopadu. Lokalne su televizije išle uživo. Na

žalost. Više su puta razgovarali i svaki put zaključili da ne bi bilo u redu da traže internet televiziju. Drugi su donosili laptope, ali on baš nije htio. Margareta je govorila da mu je to blesava i uzaludna borba kad će jednom ionako popustiti.

Ostavio je neispavanog voditelja da se bori s dosjetkom koju je šaptala režija i izašao na zrak. Bilo je pola sata do ponoći i eksplozije su bile sve učestalije. Raketne su šištale zrakom i praskale narančaste, ljubičaste, žute i zelene na nebu i moru. Učinilo mu se da je usred svog tog šarenila vidio kako je pala zvijezda. To ga je dirnulo. Taj trenutak istinske i stvarne, prirodne ljepote, neprimijećen usred sve te umjetne drangulije i kiča. Osjetio je toplinu, ali i tugu. Mislio je na Margaretu. Na večeru koju je spremala, vino koje je kupila i kruh s maslinama koji je pekla samo za njega. Uvijek je sve prilagođavala njemu. Gledala kako da njemu bude dobro.

Kad je onda sišao s broda, i bio nijem unatoč svemu što joj se se danima spremao reći, ona je bila ta koja je rekla, stojeći nekoliko koraka od njega, sa suzama u očima: „Morat ćeš me ostaviti, jer ja tebe neću nikada.“

Davorov poziv doživio je kao mogućnost uzmaka. Nije podnosio Staru godinu i odlazak u centar, a ona je to toliko voljela. Stegne ga u prsima i žao mu je što je pobjegao. Mogao mu je reći da ne može. Barem je toliko

mogao učiniti za nju. Ući u gužvu, slušati glazbu koja mu ne odgovara i ne prigovarati stalno jer ga guraju i polijevaju. Ne govoriti da je vatromet glupost i da bi taj novac trebalo dati beskućnicima. Ne gnjaviti je opet pričom kako bi on da je gradonačelnik svima podijelio prskalice i u ponoć bi ih zapalili, a onda bi sve pozvao da sa zborom beskućnika otpjevaju neku pjesmu koja govori o miru. Kako me uopće trpjela?, pomislio je i gorko se nasmijao.

Trebao je biti doma, spremati se u grad i blago protestirati protiv šala koji ga je tjerala nositi, a ne biti na ovoj olupini.

Dogovorili su se da će u mirovinu prvog dana kad steknu uvjete. On je dovoljno zaradio da ni o čemu ne moraju brinuti. Margareta je otišla prva. Prije nego se nadala i shvatila je kako joj to teško pada. Tvrtka se trebala reorganizirati i ona je otišla s malom otpremninom petnaest mjeseci prije nego je mogla u mirovinu. To je za nju bilo najgore razdoblje. Djeca su otišla od kuće, Antonio je plovio, prijateljice s posla imale su sve manje vremena, a ona je sjedila sama u stanu i čekala. U početku joj se nije dalo ni kuhati, a onda se trgnula iz letargije, svjesna da su najljepši dani uskoro pred njima i odlučila je da će svaki dan naučiti neko novo jelo, u kojem će uživati kad se on vrati kući. Čekala ga je cijeli život, ali taj put bilo je najduže. Bojala se da će se predomisliti, ali u svakom razgovoru i pismu uvjeravao ju je da neće. I nije. Umirovio se kako je i obećao. Sad su mogli nastaviti ondje gdje su vraćajući se pješice prema gradu one prve noći na neki način stali.

„Moram ti nešto reći“, progutao je knedlu. „Za nekoliko dana odlazim na strani brod“, rekao joj je tad.

„Za koliko?“

„Pet.“

Šutjela je i on se bojao te tišine.

„Na koliko dugo?“ pitala je konačno.

Znala je da će ga čekati čitav život.

„Razumjet ću ako me više ne želiš vidjeti.“

„Sad si me utopio.“

„Kako to misliš?“

„Kad taj tvoj brod bude odlazio, ja ću svakako biti tužna. Ali samo ako ćeš biti moj bit ću sretna kad se bude vraćao.“

Sve je bilo dobro – ujutro bi dugo pili kavu, šetali su se uz more, posjetili djecu u Hamburgu i Antwerpenu. Bili su na još nekoliko izleta i putovanja, a onda je jedno jutro došao iz trgovine sa sjajem u očima i rekao: Pogodi što?

Uzbuđeno je govorio o tom brodu, o Galebu, o tome kako će doći u luku, dovući će ga iz Grčke gdje je na kraju završio i ona je mislila da je uzbuđen što će vidjeti taj brod, a onda je rekao da ga je grad otkupio za 150.000 dolara. Što je ništa kad pogledaš o kakvom je brodu riječ, povijesnom brodu!, kad bi Trong Tri to vidio...

„Baš te ne razumijem“, rekla je, jer sve je to počelo vući na čudno, a kad je opet spomenuo Tronga, znala je da je infekcija tu i da je nešto loše.

„Grad je investirao u brod...“

„Gradovi ne bi trebali kupovati brodove, ako se mene pita.“

„...i taj će brod, tako se planira, biti turistička atrakcija.“

„Atrakcija?“ pitala je s podsmijehom. „Što, plovit će po zaljevu s Jovan-
kom u kupaćem?“

Rekao joj je da uvijek mora biti negativna i da ništa ne razumije.

„To se zove planiranje. Što ti misliš, da se stvari događaju same od sebe?
Da je Monte Carlo nastao slučajno?“

„Dobro, da čujem. Kud plovi ta atrakcija?“

„Još ne plovi. Nije u plovnom stanju. Za sad. Ali dok se uloži, bit će.“

Rekla mu je da ne želi dalje slušati, ali on se nije dao.

„Što je najvažnije, otvorit će se radna mjesta.“

Vadila je stvari iz vrećice ne obazirući se na njega.

„Čuješ, radna mjesta?“

„Što, turističkih vodiča po potpalublju?“

„Ne, nego pravih brodskih. Kapetan i još trojica.“

„Nešto si pogrešno shvatio.“

„Nisam, tako je.“

„Četvorica mornara za brod koji će stajati privezan u luci?“

„Da!“ uskliknuo je. Izgledao je kao da je dobio na lotu.

„Zašto bi, k vragu, brod koji ne plovi imao četvoricu zaposlenih mor-
nara?“ puknuo joj je film.

„Takav je zakon.“

„Zakon?“ došlo joj je da se rasplače. „Sad se netko odjednom drži za-
kona? Zakon je da do deset moraš isplatiti plaću. Idućeg mjeseca, ne za 10
mjeseci. To je zakon.“

„Znam, ali zakon kaže...“

„Kad postoji interes onda uvijek ima novaca i zakona, a što je s mojom
tvornicom?“ bila je na rubu suza.

Još da nisu bili situirani, kao mnogi drugi, bila bi na rubu balkona.

Odstupio je i čekao do malo prije ručka.

„Htio sam te pitati smijem li se javiti na natječaj?“

Gledao je u nju kao dijete koje čeka hoće li dobiti igračku.

„Dosadila sam ti.“

Taj odgovor nije očekivao.

„Daj, daj“, stavio joj je ruku na rame i uzeo kuhanu mrkvu s tanjura.

„Nikad mi nećeš dosaditi.“

„Dosadilo ti je po čitave dane biti sa mnom. Dosadio ti je ovaj stan.“

„Ne govori gluposti, molim te. Nikamo ne bih išao. Bio bih dolje u luci,
normalan posao kao i svaki drugi. Odradim smjenu i doma sam.“

„Ne vjerujem da je to istina. Nešto mora biti iza toga. I takav zakon ne
može postojati.“

„Vidjet ćeš da postoji. Za sve je nadležna Lučka kapetanija. Zamisli recimo da se brod zapali ili nešto. To ti sigurno nije palo na pamet.“

„Kamo sreće.“

„Daj nemoj biti takva.“

„Kuhara ne moraju zaposliti? Ili kupiti čamce za spašavanje?“

Odgovorio je dobro, neće se zaposliti, ako je to takav problem, ne samo u ovoj zemlji, nego i u njenoj glavi, zalupio vratima i izašao.

Ona je nazvala Lučku kapetaniju. Bio je tako sretan kad mu je rekla da se može prijaviti na natječaj. Zavidjela mu je. Njemu su se uvijek otvarala vrata. I stalno mu se nešto događalo, a ona je iščekivala srijedu da se nađe s kolegicama s posla. Ni to joj više nije predstavljalo takvo veselje. Uvijek su razgovarale o tome kako im je nekad bilo, i to ju je počelo sve jače rastuživati.

Dobio je posao. Imao je previše iskustva i poznao dovoljno ljudi u tom malom gradu.

Odmah se digla bura za koju je mislila da će potopiti čitav projekt. Svatko je imao mišljenje o tome – od oporbe u skupštini, vlasnika kafića na rivi do beskućnika. Kako je vrijeme odmicalo, zajedno s utrošenim milijunima ta su mišljenja postajala sve kompaktnija. Nekoliko je puta grupicama žena koje su je kromice gledale dobacila da se slaže s njima skoro u svemu, da i ona misli da je to bacanje novca i da jedva čeka da brod potone na što su se one počele cerekati sve dok nije završila da se ne slaže samo u tome da je lijepo kad su žene našminkane kao ocvjetale kurve.

Zatim su još krenule priče kako se na brodu svašta događa, najviše na ulici, ali svako toliko i u novinama, da se njime služi gradska elita, i htjela je u zemlju propasti od srama. Tako joj je ono što je bilo najbolje postalo najgore – što brod neće ploviti, nego će biti ovdje svima pred očima. Svaki put rekla bi suprugu što se priča, a on bi je uvjeravao da to nije istina.

Jedina dobra vijest u svemu tome jest da se za brod zainteresirao Vladimir Putin. Ona je čekala dan kad će doći predsjednik Ruske Federacije i osobno ga odvesti do Kamčatke.

Iznimno se događalo, ali kad bi poželio da dođe i iznenadi ga na brodu, bilo bi intenzivno.

Luka je bila pusta i kad je u daljini vidio siluetu, povjerovao je da je ona. Ustao je s hladnih, metalnih stepenica i zagledao se u tamu. Bila je to žena, nije bilo dvojbe, i mogao bi to biti njezin korak. Ispunio ga je dobar osjećaj. Zna on nju – uzela je večeru, vino i pjenušac za ponoć. Možda i prskalice. Večerati će u Titovu salonu. Možda manje dekadentno, ali bez straha od trovanja. Krene s krme prema mostu kako bi sišao s broda i dočekao je kad se silueta glasno, pijano nasmije. Pomisli kako je potpuno pijana pogriješila put, kad začuje šššš! Prvo čuje taj muški glas koji je ušutkava, a onda ga vidi kako joj prilazi. Zagrli je jednom rukom, a ona se previja od smijeha dok hodaju prema brodu. Zavuče mu ruku u džep hlača pa se i

on na trenutak previje. Antoniju se krv zapjeni kao valovi na australskom Cape Fearu. Opet ga je iznevjerio. Po stoti put. Svaki put Davor bi mu se ispričavao sve dok ne bi odnos vratio na staro. Antonio je mentor, a on njegov nasljednik. Četiri su godine već radili zajedno, a on mu je još uvijek uspješno obećavao da će se upisati na Pomorski fakultet. Ovo je ipak bio vrhunac. Osjetio je bijes i razočaranje. Znači da je bila istina sve što se govorilo. Samo su njega uspješno izbjegavali. Brod je bio kupleraj, a Davor organizator. Možda je i Rikardo bio upleten. O nekim je moćnim ljudima govorio kao o dobrim poznanicima. Počelo ga je probadati u prsima. Ostao je nepomično stajati na ulazu u brod s bijesom koji mu je grčio šake.

Kako su se približavali postajali su sve slobodniji. Njegove su ruke plazile po njoj i to ju je škakljalo. Bili su već sasvim blizu, ali još ga nisu primijetili. Tek kad je muškarac nogom stupio na most, Antonio je izašao iz sjene i agresivno rekao: „Što je, kuda?“

Muškarca je poznavao iz novina, jedan od onih koji je taman stigao malo naučiti u prošlom sistemu, a znanje nadograditi u četvrt stoljeća novog, a nju nikad nije vidio. On je bio u kasnim 40-im, a ona barem upola mlađa. Izgledali su kao da dolaze sa stranica nekog modnog časopisa. On u odijelu od sjajnog tamnosivog materijala i još sjajnijim cipelama, s raskopčanim kaputom, a ona u kratkoj crnoj haljini i štiklama u kojima bi mogla pregaziti La Manche.

„Tko ste vi?“ pitao je čovjek odlučno, ali iznenađeno.

„Ja sam kapetan ovog broda.“

„Vauuu“, rekla je klinka kreveljeći se.

Malo kad se osjetio toliko poniženo.

„Dolje noga.“

„Molim?“ nasmijao se čovjek.

„Kapetan Kuka se malo zanio“, rekla je mala, naslanjajući se tipu na leđa.

„Slušaj ti Palčice – vrati se u vrtić iz kojeg si doletjela jer sam siguran da te već traže“, odbrusio joj je Antonio. „A tebi sam rekao dolje noga.“

„Što ti misliš tko si?“ bahato je pitao muškarac. „Čuješ ti ovoga?“ okrenuo se prema djevojci s osmijehom, ali bilo je jasno da ne drži stvari pod kontrolom i da je ljut. „Gdje je Davor?“

„Nema ga.“

Tip je psujući izvadio mobitel iz džepa i nazvao ga.

„Ne javlja se glupan. Kad dođe sve će ti objasniti. Idemo“, povukao je djevojku za sobom i opet zakoračio na most.

Antonio je poludio. Sagnuo se i svom ga snagom podigao, na što se čovjek uplašio i jedva vratio na pristanište.

„Ti si lud! Mogli smo pasti u more! Znaš li tko sam ja? Ha?!“ vikao je izvan sebe jer mu je postalo jasno da na brod može zaboraviti.

Čulo se jedno teško *pljas*. Na trenutak je zašutio i gledao je drveni most s metalnom ogradom kako pluta po površini.

„Budalo stara! Ti si bivši, razumiješ! Govno staro! Davor također! Bivši!“

Vikao je bez prestanka sve dok nije osjetio kako ga je nešto snažno pogodilo ispod oka, a onda je jauknuo i uplašeno se povukao.

„Glupane! Razbit ću te, čuješ!“

Vidio je kako Antonio zavlaci ruku u džep i nastavio se povlačiti. Odlazili su, ali on se nije mogao suzdržati da ne izvadi i tu drugu bateriju i svom je snagom baci na tog jadnika. Zatim je iz drugog džepa izvadio mobitel.

26. siječnja 2016.

Jakša Fiamengo

Splav u vrijeme

ZID

Evo, sad sam već potpuno spreman izreći koju o zidu, ne onom što nas dijeli već pojačava potrebu da se bolje vidimo ili moguće još više udaljimo, svak u svome. O zidu mi se kazuje, baš onom u kojem su i travke i gušteri, slavna brnistra, zaboravljene rupe i skrivališta za ključeve, žbuka što je ponešto već pootpala od ikakve svrhe, kakav uparani grafit nerazgovjetna povoda i rukopisa. O zidu mi se govori, toplom od izlaganja suncu, o zidu koji dočekuje lastavice i čuva im gnijezda, tjera beskućnike i sabire se u dovršenu formu. I o samostanskom bih zidu još koju, onom što je u se upio toliko molitvi i blagoslova, toliko usta s kojih je prebrisan grijeh i jezik ispran od nečisti. Spreman sam, zaista spreman izreći još što god i o zidu uz koji redovito prolazim i s kojeg katkad uberem cvijet kapara, mirisan i tajnovit. Jest, katkad se i zapitam što je iza rešetaka. A katkad samo oslušujem zvona čiji zvuk dolazi s visine u čije se blistave niše, pretince vjere, često i s radošću volim zagledati.

SOL VICTIS

S vremena na vrijeme
vrijeme izbija poput mladica vjetra u vinogradima;
raste, udobno se smješta u našoj koži,
osmjehuje se na nas i čini nas vrednijima
u svim našim svjetlosnim prijemnicima,
prikupljamo sunčeve zrake kao školjke sa pijeska
i nadalje podliježemo utjecaju solarne teologije;
probuđeno vrijeme maše nam šarenim lepezama,
njegova se energija budi u našim utihlim venama,
vlada našim mislima, usmjeruje naše riječi,
preuzima najljepše pokrete cvjetnih balerina,
ključa i tjera nas da i sami ključamo.

UZ SV. SILVESTRA

Vratio sam se zatvoriti crkvena vrata.
Moji su već odšetali u izvjesnost otoka, odmakli se
i od kamena preuzeli oblik, od trava naviku prolazaka.
Utemeljitelj Ivan, neka to moguće i nije posve
pouzđano, uščuvan u kosturu, počiva u otvorenom grobu,
u kamenu pod golim daskama, sam u mjeri koja nas dijeli.
Nasred otoka smo, preplavljaju nas odjeci vremena
sa zamrle preslice, povremeno se čini da i nisam
nego zvono: koga dozivam, tko sluša, tko je odlučio prići?
Sjeo sam pod maslinu: pamtim kako su ono onda
izgorjeli borovi i cvrčci, pokazali se odbaćeni grobovi.
Maslinu zacijelo neće taknuti moje užareno bilo
niti u moguće vrijeme iznijeti navijek živi plodovi.
Jest, benediktinci prebrodili more, prostrli nauk,
riječi im ostale a kuće svejedno tako žalosno puste.
I ništa se više ne miče, ništa više ne čujem.
I neki mir kao da me pomalo okrepljuje.

Biševo, 16. rujna 2012.

PTIČJA SREĆA

Prolazi vrijeme. Evo, i sad sam ga vidio – nije ništa reklo, nije ni mahnulo, samo je prošlo.

Kao da me nije ni prepoznalo, kao da nije ni došlo a nekmoli ono poslije. Ono važnije.

Ne znam koje su mu namjere, meni to baš i nije nešto: prolaziti, samo prolaziti.

A nije ni na trenutak zastalo, nemam riječi kojima bih to nekako nazvao i nije mi znano odaziva li se na išta što već poznajem.

Ni za sebe nisam posve siguran koji sam, odakle i gdje. I dokle. A vrijeme prolazi, ne obazire se, ne vidi me i prešućuje.

Čini mi se da sam i sâm jedna velika zagonetka, i ovdje i tamo i posvud, sve na crno, gluho, nepoznato, ničim ovjereno.

I nisam nego ptica što odlazi, stalno odlazi. Svežanj i režanj neba, krilat i raspjevan.

KRONOSOVE NESUĐENE NEVJESTE

Već neko vrijeme, bar mi se tako čini, zaostajem za vlastitim vremenom; kao da mi se otelo pa napreduje po nekoj samo sebi znanoj progresiji, s pojačanim osjećajem za osobni doživljaj, naglašene pojedinosti, čiste mjere. I sve bi to bilo u redu kad bih znao na koji ga način dostići, kako nam izjednačiti svjetlosti, podići osjećaj jedinstvenog sjaja, preustrojiti i njega i sebe i, najposlije, štogod utješno reći, domoći se nečega iz škrinje cjelovitih očekivanja, pospremljenog pamćenja. Zaista, već dugo kao da baš i nemam samo svoje vrijeme a ni oblik kojim bih ga sveo na razumne protege, u sigurna korita. Neizvjesno je hoću li ikada imati prilike zauzdati ga i uvesti u stvarna svojstva, u narav vlastitu, hoću li uhvatiti njegov korak i poslušnuti zajedničke slutnje, glas koji me čuva i podiže

sa tla, prati ustroj znanih činjenica i više je od svih potreba. U međuvremenu, prema obzorju još uvijek se iskušava vrijeme koje je i samo iznad svih vremena i svih sustava pomoću kojih se oglašavaju, mjere i tumače.

SPLAV U VRIJEME

Kad zašute slike, kad odustanu od boja, od crta što su se stoljećima uvijek iznova svakoga jutra svijale oko oblika, točno po satu po kojem se moglo navijati i sve naše vrijeme, ono prošlo i ono buduće kojem već sada pripadamo i skupljamo snagu da ga upijemo u sve svoje pore, sve što lebdi ili je čvrsto na zemlji, prikucano na dasku kakvog splava u vrijeme što nas čeka, ono ispred nas ili ono unatrag, ovog trenutka i zauvijek; kad zašute i slike i svi koji su na njih polagali ruke, kad se umire sva stoljeća kojih smo puni gledajući ih naslikane da nas oslikaju, sve naše vrijeme, sav život; kad zašute slike, sav naš pogled i sve što ga napreže, kad i sami zašutimo, kad se svi glasovi otmu od nas, kad konačno i najposlije prebolno prestanemo govoriti... kad zašutimo kao što se šuti i šuteći govori.

VODENI TOP

Sanjam vodu.

Ti nikada nećeš tako sanjati vodu. Probija se između zidova, razmiče grebene, razgrče sve prepreke, natapa zemljane jastučnice tla, širi zavjese i naplavljuje sate, požljivo motri grbove, rodoslovlja. Gizdavo rastvara rebrenice, miriše na perfekt, vino i slanu ribu, posjećuje perivoje, šulja se oko grobova. Svuda ulazi nepozvana i mekana, nenapadna, gomila glagole, one zaobljene i one razorne, uporno razvaljuje nasipe, nalik na one lučke, obara svjetiljke, maše u prolazima i njiše mahovine, ulazi u sve reznjeve neba. Sanjam kako me sluša, nadire u padežima, kroji

plime, ljujuška usnulo brodovlje i prodire do iza sebe. Dodajem joj se, molim je da ponešto sustegne poteze vlažnih rečenica, da smanji beskorisne mlazove i čuti žeđ s raskošnih portala, kamenih sjedišta, s toplih raskršća i šetališta za pjesmoslovce, umilne podoknice i potihе uzdahe, napuštena suglasja. Sanjam kako stenje, ječi i prebire po ljuskama sna, prevaljuje naglaske, materijalizira vrijeme, ne odustaje. Ti nikad nećeš sanjati vodu kao ja, tebi kao da je strano to umijeće jednostavnih kretnji, blago blagosti, na znak dignuta prsta svedeni zemljovid – ajde, uzmi kičicu i bojom od srca učini je dvostruko vidljivom, proširi je u sve morsko, od prvog do posljednjeg vala. Nadolazi i čvrste sve što preostaje, ne mari za obale, nalazi nas na pola puta čijeg smo prvog dijela nespješni a drugog ni ne naslućujemo. Sanjam.

OBITELJSKI GROB

(nije li ono zalepršala golubica?)

Najteže je kad se ono otvara, kad nekoga od nas valja spustiti na dno, u kakav kameni pretinac i sve što se nakon toga ima dogoditi ići će samo od sebe, nekom nepouzdanom progresijom koja kao da više nikome nije važna budući je iscrpila sve razloge za neki osobiti trud; samo se u bijeli kamen prvoj godini doda ona zadnja, nešto malo uznemiri već zaboravljene počivajuće, oslobodi koju suzu i pusti kakvu dodatnu emociju, namjesti prvo cvijeće i otišlima prepusti da se na neki svoj tajni način dogovore o razmještanju po podzemlju, da se napnu uši i usklade svi zvuci koji će se odsad rabiti, uparani u vrijeme koje im je sada i sve i ništa, sve dok opet netko novi naš ne podigne ploču i hrabro zakorači među između.

NATRUHE

Večernje stanje riječi nipošto nije
jedno od onih koje smo tog dana prošli,
ono će možda sudjelovati u razgovoru
jedino kad se budu svodili dnevni
obračuni, kad na jedno mjesto
odložimo poteze koje smo tog dana
učinili i već ih počeli zaboravljati
svjesni da to neće na ništa osobito utjecati.
Baš me zanima na čije ćemo tu natruhe
naići, hoćemo li se i nadalje opijati
riječima koje inače rjeđe koristimo,
na koje ćemo se večernje pogodbe
obvezati, pomalo već vinetni i u falsetu,
puni probranih utisaka i unekoliko
zavješteni riječima koje će pripremiti
novi dan, sve ono o čemu ćemo
i sutra povesti večernje račune.

TIŠINA, GOLA TIŠINA

Neki ljudi odu tiho, niti ne zatvore vrata.
Za promjenu, kroz njih se probija svjetlost, sa nekih ni tada.
Ostavljaju nas u nedoumici, podsjećaju na zvonjavu.
Pejzaži iza njih njišu se poput rublja, rastrtog
po opustjelom dvorištu.
O, da, kroz pritvorena vrata svijet je i nadalje čudan:
I ovdje i tamo ljudi su samo zagonetke, nacrti bez oslonca!
I nije u procijepu samo prostor već i vrijeme, suština
vremena, sjeme daljina.
Sve što je dosad bilo pouzdano gubi temelje, čupa ih
iz meke zemlje, vlažne od sna.
Uvijek se tu nazire i neko stepenište ali kamo, ali kuda?
Pejzaži iza njih i nadalje bljeskaju u punom sjaju, moguće
tek u prividu, vladavini nejasnoće.
Neki ljudi odlaze tiho i iza njih, na nama, ostaje
tišina, gola tišina.

FINA ZRNATA NOĆ

Kao da te prvi put gledam, iz tebe istječe rijeka
i u tebe se (dobri nas čempresi čekaju) zacijelo vraća.
Kadšto i nisi nego sve moje protege i ne dam da se
ugasiš, čak i kad posve izbljediš u kakvoj zloj kobi.
I gdje god se našao sve me podsjeća na onu tvoju
finu zrnatu noć što zaustavlja slike, svjetlost bez počinka,
sve tvoje zapovjedi i molitve, morska suglasja s Biševa,
erotski srh valovlja i rive, tihe zvijezde nad Musterom
i Sv. Duhom, šapat u kojem su sažete sve naše tajne.
I prostiru se dani poput uznemirene crte na obzorju,
ribari skupljaju mreže istkane cjelonoćnim bdijenjem,
lanterne gore i govore - još su uz svoje moreplovce.
Sijeva sa juga, ovlažio nas vjetar, nadiru nepogode:
kako bi se inače probudile riječi, zaspale u vremenu?

LIŠAJEVI

*Kad se vrhunci našeg neba spoje
Moja će kuća imati dom*
Paul Eluard

Navečer, vrlo kasno, kad iz niša
izmile sjene za koje smo već pozaboravljali
da postoje i da nas smiju posjećivati, kad
otkucaju neki gusti sati i odbroje vrijeme za koje
nismo sigurni da je stvarno, kad se nepoznate
sile izvedu iz drveća, raskrižja i lučkih postaja,
iz plamena tek užeglih luči, iz kandila za Sve Svete
i ulja za siromahe i beskućnike, kad se raspale
dusi koji žive u nama i u svemu što dotičemo
molitvenim dahom, tamjanom i pokorom, kad nas
ima i onda kad nas nema, razgovjetnijima od zvona
u gluhoj tmini, kad iz spremnika vjere i sami
izjedrimo u plavet i kad se sve svede na spokoj, sve
što jest i što nije, kad se sve to napokon i za sva
vremena složi, budi moja zadnja kuća,
utvrda budi, lûk na kojem su sve zvijezde
a tebe ako bude dobro bude,
a ako ne, opet dobro.

Detektirana odsustnost

Slavko Jendričko: *Vozni red*,
Mala knjižnica DHK, Zagreb, 2016.

S. Jendričko marljivo objavljuje zbirke stihova od 1969. nadalje; dvadesetak zbirki pjesama govore o ozbiljnom autoru kojega jednom čeka zasluženo najuglednija domaća nagrada za doprinos u hrvatskoj modernoj poeziji. A valja reći i to – autor ponekad nedovoljno kritički objavljuje zbirku za zbirkom... Tako S. Jendričko šteti zapravo samom sebi, tj. vlastitom zavidnom renomeu hrvatskog modernističkog autora. Unutar raznolikih figura ludizma kao autorove pokrovne strategije pretežno se komponira poetski tekst u gotovo svim važnijim zbirkama

1. Smjenjivanje smisla kao gradbene provodne strukture tekstova u režiji gnozeološke mašte, te nasuprot organiziranju umjetničkog teksta strukturom provodnog smisla - 60-ih godina prošlog stoljeća uvodi se, prilično bučno, kao tema poetskog teksta osjećaj za jezik, njegovu materijalnost i iskidanu formu prezentacije... Javlja se osjetnije zanimanje za različito nazivano označiteljsko pjesništvo; banalno rečeno, u tim se godinama javlja prevlast jezika nad smislom, a evidentira se najčešće u figuri fragmentiranog smisla. Višegodišnja recentna recepcija francuske poststrukturalističke i dekonstrukcijske misli u zagrebačkom časopisu *Pitanja*, kao i prva pjesnička zbirka *Diktator* pok J. Severa – svakako su, svjesno ili ne, inicirali pojačan interes za sudbinu jezika (M. Stojević, I. Rogić Nehajev, Z. Maković, B. Bošnjak, Z. Mrkonjić, B. Čegec, G. Rem, D. Rešicki...).

U prvoj autorovoj zbirci *Nepotpune dimenzije* iz 1969. lirski subjekt još homogenizira informaciju “krpanjem” cjeline koje odavno nema; u *Ponoćnoj kneževini*, mitsko-povijesnoj evokaciji slobode i izdaje, dehijerahizira se struktura smisla, a usuprot uspostavlja se načelo fragmenta; u idućim knjigama: *Tataril Kopita* (1980.), *Naslov* (1983. te *Proroci novci bombe* (1986.) načima se do kraja Subjektov centrizam, tekst se fragmentarizira, figure ludizma u svojoj “neodgovornosti” dolaze svakom idućom knjigom još više do izražaja... Ludizam, okosnica autorova komponiranja zasniva se u načelu “namjerna neodgovornost” u aktualnom svijetu lažne normativnosti i svekolike licemjernosti. Stoga se u pjesnikovoj izvedbi odricanje kompetentnosti aktualnog svijeta zasniva na apsurd i inverziji, kao i napuštanju uobičajene ljestvice apriornih vrijednosti i povremenom izlazu u figuri crnog humora...

2. Hermetičko-ludistički sastavci u knjizi *Vozni red* često su na rubu mogućeg odgnetavanja pa neke od njih valja čitati kao fantazmagorični odblesak empirističkih tragova i hermetične krhotine tmaste i teško odgonetljive semantike. Poneki sastavak svojom atmosferom sadržanom u zagonetno-hermetičnim stihovima, namjerno skriva smisao kao inače tradicionalno provodno tkivo i njegovu izravnost, jer se pjesnikovom funkcionalnom zamagljenošću sugerira lažna jasnoća svijeta i njegova dvojbenu efikasnost.

Ukratko, Jendričko se svjesno ili ne bori protiv dobro stojećeg logocentrizma svijeta, i njegove upitne zavodljivosti.

*Svakih sat vremena
kazaljka pomakne
Trg bana Jelačića.*

*U nekom snu
doživio sam sebe
na praškom trgu.*

*Ne pokušavajući
shvatiti svoj
i identitet trgova.*

*Satima sam na istom mjestu
Tek povremeno idem na WC.*

*Kazaljka svladava
Pruge, znak, i oceane.*

*Na trgovima u ponoć
golubovi će zapljeskati
prema voznom redu sna.*

(Vozni red)

Uz brojne legitime postupke modernog pjesnika, Jendričko rabi dakako i ironijski pomak kao vlastitu sumnju u netom izrečeno. U aktualnom svijetu, taocu logocentrističke represije, teško je naime izreći neku tvrdnju u koju se automatski ne sumnja, i za koju ne postoje nažalost legitimi duplikati u dosad važećoj semantici svijeta. (*Tornado*, legitimna nepogoda, aktivna je "sve dok se on / ne zasi- ti / našeg straha"... Pa kaže autor: "nakon čega / ljudski zasp", gotovo kao ljudsko biće, a svakako antropomorfnu inscenacija.)

*Zaigrani glagol hodati
vрати me ponekad
natrag djetinjstvu
svježe obojena grada*

*na početku svake ulice
nedokučivom vještinom*

*umnožava mi identitete
kao i svim neznancima dolaznicima.*

Uz rijeku koju siječe sjeverac

*i na pročeljima
kuća vršnjakinja*

*emocije mi detektiraju
vlastito odsustvo koje*

*doživljam poput bezbolne
posjekotine.*

(Detektirano odsustvo)

3. U citiranoj pjesmi Jendričko izravno spominje identitet pa se to motivsko klupko nameće kao raznolika motivska naslaga u zbirci "Vozni red" problematizira kao najznačajniji sloj pitanja i odgovora; pjesnik se zapravo pita o osnovnoj nacionalnoj i osobnoj adresi, tj. identitetu u složenim uvjetima suvremenog svijeta. O identitetu se dakako ništa ne može sa sigurnošću izreći, pa se to očito krucijalno pitanje može samo pozicionirati, i tako prići bliže njegovoj definiciji. Jendričko to upravo radi. (Brojni autorovi sastavci pozicioniraju pitanje identiteta, premda izravno ne odgovaraju što bi to važno pitanje u okolnostima aktualnog svijeta zaista značilo. Kaže se stoga iz nevolje za jasnim odgovorom: "Na početku svake ulice / nedokučivom vještinom / umnožava mi identitete / kao i svim neznancima dolaznicima". Identitet naime može biti uvjerljiv i kao falsifikat, itd. U svijetu bez čvrste točke, da ne kažemo u rasutom i disperziranom svijetu. Istraga o identitetu, sastavak koji analiziramo, nosi indikativan naslov: "Detektirano odsustvo".

Središta naime nema. Nema dakle ni cjeline.

Brano MALEŠ

Nekim sasvim drukčijim tijekom

Ivana Sajko, *Ljubavni roman*,
MeandarMedia, Zagreb, 2015.

Nezaposlenost, podstanarstvo, oskudica, beskućništvo, neizvjesnost, riječi su kojima je moguće sažeti fabulu *Ljubavnog romana*. Život se u toj prozi događa mladom bračnom paru u trenutku „kada je preko oljuštenih zidova fikcije provalio ovaj usrani, usrani svijet. Bez poezije. Bez humora. Bez prihoda“ (Sajko, 2015: 106), razorio i najmanju naznaku drugačijih mogućnosti, realizaciju „ležernije“ predodžbe

svakodnevnice, i ostavio im tek misli i riječi, *goli život* kao još uvijek besplatni uvjet preživljavanja.

Već u prvoj rečenici autorica uvlači čitatelja u gromoglasnu i besmisleni bujicu „riječi, riječi, riječi“ između likova, u obrazac nerazumijevanja ili krivog tumačenja tuđih rečenica, često nepodnošljivo „kontradiktornih“, a varijacije te uvodne napetosti ponavljaju se i kroz ostalih jedanaest kratkih poglavlja. Radnja *Ljubavnog romana* uglavnom je koncentrirana oko neuspješnog koprcanja u „živom blatu“, gušenja „u još jednoj smrti po redu, tragičnom slučaju davljenja svinjarijama, u koje pak redovno ugaze poput pravih pasioniranih samoubojica“ (isto, 9). To stvaranje blatnjavih mjehurića „bez ikakva suvisla sadržaja“ označava neprestanu prisutnost „riječi u sobi“, intimnu jezičnu okrutnost spram drugoga kao posljedicu nemoći da *ovdje i sada* učine konkretne promjene. Nitko više ne zna tko je kriv za neuspjeh, „država i Isus“ (isto, 30), ona, on ili oboje, no ipak se međusobno optužuju i preziru „radi neispunjenih obećanja, radi slabosti, radi lijenosti, radi sebičnosti, radi glupih sitnica“ (isto, 38), kao da će ulrice i tutnjava riječi riješiti probleme. Ali riječi su nemoćne pred nadolazećim stanarinama, neplaćenim računima za struju, praznim hladnjakom, dječjim plaćem, korupcijom ili pred otkazom. Aktualni isječak života likova zauzima središnje mjesto *Ljubavnog romana*, međutim, iz minimalnog razvoja događaja na stotinjak stranica, od nezaposlenog bračnog para s djetetom u skućenom dvosobnom stančiću unajmljenom po previsokoj cijeni do beskućnika na rubu luđila, „u pomanjkanju svakog plana i odredišta“ (isto, 109), vidljivo je da Ivana Sajko gradi strukturu u kojoj je trenutna kriza *međuprostor*, omeđen bajkovitom prošlošću, „prije tisuću godina, a možda i više“ (isto, 35), te jednako fikcionalnom budućnošću, „jednom ćemo se ovome smijati“ (isto, 112).

Trudnoća je obilježila neplanirani prodor stvarnosti u svijet uživanja u nezvjesnosti, narušila osjećaj bezbrižnosti i držanja života u šaci, „kada ne misliš ništa i kad ti ne treba ništa, osim, eventualno, cigarete, jer si naprosto sretan i trudiš se to upamtiti“, dok su još vjerovali da „ljubav

spašava, da ljubav hrani, da ljubav spaja ono što razbije, da ljubav nudi prešutne odgovore na najteža pitanja i da je, hvala bogu, besplatna“ (isto, 38). Život ih je tada zatekao nespremnne i krenuo „nekim sasvim drugačijim tijekom“, prema razočaranju, „autodestruktivnim mašinama u glavi“, „čudovišnoj koži“ (isto, 64) i kašnjenju s otplatom stanarine. Sajko stvara svijet teksta u kojemu se „knjige što su u gustim stupovima nicalle iz parketa i rasle sve do stropova, s lakoćom rastvarale vrata, prozore i svemire u kojima je sve bilo moguće, bez ikakva pretjerivanja, gdje je za svako pitanje već postojao provjereni odgovor i gdje je za svaku potragu već čekala cesta, suputnik i mjesto pod suncem, i gdje su za svaki sat ljubavi mogli pronaći stih koji ubija, kao i bezbroj novih života za bezbroj takvih smrti“ (isto, 106) rasprodaju u besćenje, kako bi barem na tren utažili glad, gdje ih drugi zaobilaze kao da su „radioaktivni“, budući da „neuspjeh i mala djeca odbijaju“, gdje je naprosto neodgovorno i rizično „raditi djecu usred recesije“, kada su zavodi za zapošljavanje krcati visokobrazovanim ljudima koji su potrošili „pola života da napamet nauče Dantea, na izvorniku, uvjereni da se i to računa kao posao kojeg će naplatiti“ (isto, 32).

Gestom neobilježavanja likova imenom, autorica dodatno ističe njihovu suvišnost, odbačenost, neprimjetnost, nesvrhovitost, naposljetku i artificijelnost. To je kontekst u kojemu nezaposlena glumica i majka, sa simptomima „psihičke bolesti“, čija glava u rijetkim prilikama četvrtkom leži na „zahodskom podu izgažena otiscima potplata i uprljana toaletnim ubrusima“ (isto, 82), a tijelo za sitniš glumi budalu „po filmskim premijerama“, te depresivni, ogorčeni, umorni otac i pisac, bez izražene „nagona za preživljavanje“, na granici alkoholizma, sa spisateljskom blokadom koja neprestano prijete, budući da on „nema rentu, radnu sobu ni njezinu svesrdnu podršku, njemu uvijek netko mora biti kriv“ (isto, 64), pripadaju mnoštvu jednako neprilagođenih likova, bespomoćnih statističkih pokazatelja koji „kopaju po smeću“, međusobno bliskih upravo po preziru spram onih „punih duha i tradicije“. Ovdje naprosto nema mjesta za drugu vrstu umjetnosti osim komercijalnih i „spek-

takularnih ceremonija“, kritička svijest je rezignirana, umrtvljena, čak je i revolucija jalova u toj močvari političkih mitova i ideoloških obmana. Život među riječima, među metaforama i mogućim svjetovima, sada je u koliziji sa životom u unajmljenom stanu, među prljavim rubljem, neplaćenim računima i blatnjavima optužbama. U toj svakodnevici riječi bole više nego fizički šamar, a razočaranje zbog neispunjenih očekivanja pretvara ideale u beskorisnu fikciju, iluziju. Ljubav ovdje „slaže čim zine“ (isto, 39), krši obećanja, narušava ideju ljubavi stvorenu po uzoru na sliku ljubavi iz „nekog velikog romana“ gdje se zbog ljubavi umire. Ona otrežnjuje, suočava likove sa životom *preko* margina stranice, gdje su zbog nesnalaženja i nesklada između očekivanja i stvarnih mogućnosti, prisiljeni preobraziti se u čudovišta, postati nešto što ne žele. „Prije tisuću godina, a možda i više“ ljubav je bila garancija, sigurna točka iz koje se život mogao zamisliti drugačije, jednostavno kao što je jednostavno zatvoriti knjigu i „skrenuti u drugu priču“, ali sada je ljubav problematični podsjetnik na činjenicu da ipak ne treba vjerovati u sve što pročitaju u knjigama. Ako ih fikcija *poučava* da ne treba vjerovati u sve što pročitaju, roman u kojem su se našli ih istom logikom opominje da ne treba u potpunosti vjerovati u učinke stvarnosti različitih privida koje im život nameće, budući da su toj stvarnosti zaboravili na ljubav, otjerali je u prostor neizrečenog. *Ljubavni roman* stoga ne problematizira isključivo život mladog bračnog para uslijed ekonomske krize; naprotiv, ona, on i dijete su samo figure u kompleksnom odnosu između protagonista Život i Fikcija. Ivana Sajko zaplet gradi upravo oko pisanja i tumačenja stvarnosti.

Kulminacija neizvjesnosti ponovno se događa u trenutku kada je obitelj prisiljena iseliti iz unajmljenog stana i nađe se na cesti bez novaca, a život još jednom krene „nekim sasvim drugačijim tijekom“. Suočavanje s ponomorom sablasno neizvjesne budućnosti ne dolazi nenajavljeno, kao iznenadni šamar, već se to moglo i očekivati uslijed „prijeteće poruke najmodavca koji je izgubio strpljenje i kad su zbrojene cifre svih neplaćenih računa, otvorena nepodnošljiva hrpa koverti kao i treća opomena pred isključenje struje koju su trebali

platiti prekjučer“ (isto, 103). Neizvjesnost više ne simbolizira uzbuđenje i otvorenost, nego strah, neuspjeh, propast, zbog čega nije jednostavno sabrati se, racionalizirati i prihvatiti svoju priču kao još jednu priču u nizu, beznaadni slučaj, „i nikom ništa“. No, Ivana Sajko ovdje ne stavlja točku, rasplet apsurdnog „kruženja željeznicom po rubu ludila“ slijedi u dvanaestom poglavlju *Ljubavnog romana*. Budući da više nemaju što izgubiti, osim vlastitih života, bez svušenih riječi, i kada su doista nadomak mora, ali sada gladni, bez novaca, bez snage i bez benzina, za razliku od prije tisuću godina, oni ipak ne odustaju od fikcije. Knjige su možda rasprodane, ideali su možda napukli i razasuti, ali misli i riječi, jezik i pismo, još uvijek su tu, odupiru se očaju i *besplatni su*. Iz nužde, na tragu uvježbane koordinacije i uspješne interpretacije međusobnih pokreta, prihvaćaju igrati uloge pristojnih turista, te „poput ostalih obitelji na godišnjem odmoru“ (isto, 112) naizgled uživaju u doručku u restoranu uz benzinsku pumpu. Izvještačeni filmski osmijeh za ljubaznu konobaricu i publiku za stolovima osnovni je klišeji slike skladnog obiteljskog života, ali spoznaja tog privida i glume ionako nije važna, „bitno je samo da zvuči kao bajka“ (isto, 12). Bijeg s benzinske pumpe zbog neplaćenih računa za doručak i gorivo mogući je upravo iz razloga što su *još jednom* prepoznali rečenicu „jednom ćemo se ovdje smijati“ i natjerali se povjerovati u nastavak, zamisliti mogućnost bijega u neku drugu kožu, budućnost, priču. Cirkulacija fikcija koje nastanjuju stvarnost, kao što je konstrukt obiteljske idile na ljetovanju, politička obećanja ili pak simbolična vrijednost određene novčanice koja plaća režije, također izrasta iz logike potencijalnog, ponavljanja i prihvaćanja konvencija, jednako kao i djelovanje fikcionalnog teksta bajke. Ivana Sajko, drugim riječima, problematizira isprepletenost učinaka fikcije na život, barem predodžbu onoga što život jest ili što bi mogao biti, i obratno, te u formi autoreferencijalne proze *Ljubavnog romana* demonstrira kako tekst oblikuje život u metaforu, kako stvara priču i kako ih nije moguće izjednačiti, zamijeniti.

Naime, škripa kotača i naglo skretanje auta prema izlazu na cestu, uz komentar pripovjedača: „odlučno, kao da zna što

slijedi, kao da je sve ovo sam napisao, kao da je zbilja moguće stvarnost zamijeniti riječima, izvući fikciju na površinu svijeta i ukrasiti je čudima, izokrenuti poredak stvari“ (isto, 115), ostavlja nerazriješeno pitanje: strovaljuje li autorica neimenovanu obitelj u krajolik? Baš u trenutku kada će otac „napokon učiniti nešto veličanstveno; staviti točku, zaokrenuti volanom, dodati gas, a onda, njima za ljubav, poletjeti“ (isto), Sajko doista dolazi do krajnje točke pripovijedanja, međutim, kakav kraj implicira *Ljubavni roman*, tragičnu negaciju života u kojoj je beskorisnost postojanja likova u opisanom društvenom kontekstu dovedena do krajnjih granica apsurda, ili najavljuje *vrijeme smijeha*, mogući bijeg od neizdrživih uvjeta života prema nekom sasvim drugačijem tijeku?

Završna riječ o *neizvjesnoj budućnosti*, točnije stvaranju smisla teksta, prepuštena je čitatelju. Kraj je svojevrсна autoreferencijalna petlja, podsjetnik na sedmo poglavlje *Ljubavnog romana*, mjesto u prozi gdje mu ona „ponavlja da sjedne i piše, da čuva glavu i učini ono što svakodnevno propušta, ni više ni manje nego čudo, da napravi nešto lijepo i plemenito s riječima, umjesto da ih razmazuje po podu kao da su pljuvačka“ (isto, 66), a on „zamišlja roman koji bi lako mogao biti i ovaj roman jer bi ga također nazvao ljubavnim, i također bi ga smjestio u neku sličnu rasprodanu zabit... gdje je čovjek čovjeku postao medvjed, figurativno rečeno, pisao bi ga kao da mu ništa drugo nije preostalo, kao da će dobiti gastritis ili čir na želucu ako to ne učini“. Međutim, pripovjedač, nalik na člana kora grčke tragedije, odgovora „neugodno bi se iznenadio, jer bi ga riječi vrtjele u krug pobijajući jedna drugu po nekoj vlastitoj logici, odgađajući sretni svršetak i sileći ga da ide dalje i kad to ne bi htio, da piše onako kao što i živi, bez plana, od danas do sutra, ne znajući što će se dogoditi na sljedećoj stranici“ (isto, 67). Sajko, naime, odbija zaokružiti *Ljubavni roman* odabirom ustaljene konvencije istoimenog žanra, staviti točku nakon uspješnog svladavanja izazova pred ljubavnim parom i sretnog nastavka života u utopijskoj budućnosti, u nekoj drugoj priči, ili pak uništiti mogućnost doseganja idealne ljubavi zbog tragične smrti jednog ili oba ljubavnika. Tu mogućnost

ironično uskrađuje i likovima, ali to ne znači da autorica simbolično isključuje temu ljubavi iz suvremene proze, već upravo suprotno, traži pukotine, druge kodove, preobrazbe ili reprezentacije u kojima je njen opstanak moguć.

Neizvjesnost kraja neizvjesna je uostalom kao i tematizirani kontekst „bez poezije, bez humora i bez prihoda“, priča u kojoj dolazi do sugeriranog sukoba fikcije i stvarnosti, točnije, razočaranja zbog neostvarenih ideala i besmislene borbe s vjetrenjačama. Neizvjesna, naposljetku, kao i čin pisanja, rizik propitivanja mogućnosti jezika, te rizik čitanja, (ne)uspješne interpretacije. Ivana Sajko naprosto stvara roman sa spoznajom da riječi imaju „svoju logiku“ i da nisu podređene drugom cilju osim pisanju, ne „otkupljuju“, niti „spašavaju“ neku *izvanjsku* ideju ljubavi ili drugačijih mogućnosti života u nepodnošljivim uvjetima *suvremenog* društva. *Ljubavni roman* je stoga i roman o pisanju romana, metafikcionalna igra sa strukturom pripovjednog obrasca, ali i s idejom ljubavi u formi žanrovske konvencije. Suvremeni društveni trenutak oblikovan je u hrvatskom jezičnom kontekstu, no, usprkos sugestivnim, realističnim referencijama na taj isti *zbijski* društveno-kulturološki kontekst, gotovo u maniri brehtijanskog efekta začudnosti, autorica radi kritički odmak i izbjegava izravno imenovati državu ili grad, zbog čega ostaju tek nagađanja, tek roman i čitateljevo razumijevanje književnosti. *Ljubavni roman*, drugim riječima, izmiče formalnoj kategorizaciji, stoga mu nije jednostavno prilijepiti oznaku književne distopije, svrstati ga među romane psihološke, socijalne, ljubavne tematike po uzoru na realistički okvir, tražiti modernističke ili postmodernističke tendencije u oblikovanju strukture teksta. Likovi intelektualaca, umjetnika, siromaštvo i nezaposlenost, (ne)sretna ljubavna priča, ispolitizirana svakodnevnica, razočaranje i idealizam pojedina, nedostižni ideali naslijeđeni iz pročitanih knjiga, već su na različite načine zabilježeni, i ponavljaju se, u intertekstualnom tkivu konvencija u povijesti književnosti. Kada bismo *Ljubavni roman* ipak nastojali približiti određenoj tradiciji promišljanja i oblikovanja pripovjede proze, tada bi to sasvim sigurno bila tradicija problematiz-

cije odnosa stvarnosti i fikcije kroz stvaranje romana kao umjetničke jezične forme u kontekstu od *Bistrog viteza Don Quijotea od Manche* do danas. Međutim, Ivana Sajko naglašava artifičijelnost teksta baš iz razloga što se, prije svih teorijskih odrednica i uputa za daljnje čitanje, kao spisateljica hvata u klinč s jezikom, s izazovom pisanja.

Rečenice su dugačke, jezgrovite, građene od nabiranja i digresija, jedna često zauzima prostor čitave stranice, ali ih u ritmu dramske napetosti zatim slijede kraće, prodorne, kontrastne rečenice, ili pak upitne, te ironični komentari. Jezik je ogoljen, lišen stilističkih bravura i naglašene estetizacije, no gipkost sintakse nije učinak slobodnog kolanja misli, izravnog „izbacivanja elektriciteta iz glave“ (isto, 68), nego je proza koherentno strukturirana iz poglavlja u poglavlje. Kao što je već rečeno, radnja je minimalna, točnije, pripovijedanje je svedeno na aktualni isječak ili kulminaciju krize u životu likova. O kontekstu bajkovite prošlosti i neizvjesne budućnosti saznajemo iz miješanja subjektivnih perspektiva likova, i to u formi unutarnjeg monologa, budu-

ći da se izravna komunikacija među njima odvija u tonu nerazumijevanja i krivih interpretacija. Nepravni govor likova isprešijecan je britkim, racionalnim, čak katkada kritičkim glasom pripovjedača, što ističe njihovu fikcionalnu prisutnost u romanu o pisanju romana. *Ljubavni roman*, naime, u poetičkom smislu implicira pokušaj radikalnog prevrednovanja književnih konvencija i normi, međutim, još uvijek ne prelazi granicu prepoznatljivih tendencija u oblikovanju romana, a da bi najavio mogućnost nove avangardne prakse pisanja. Osim što dotična proza predstavlja prepoznatljiv autoričin rukopis u kontekstu suvremene hrvatske književnosti, istovremeno je i inovativni primjer promišljanja svrhe umjetnosti i stvaranja književnog teksta. Ivana Sajko možda ne propisuje naputak kako se oduprijeti u kontekstu neizdrživih uvjeta za život, ne nudi još jedno obećanje ili bajku, ali njeno pismo daje jasan odgovor na pitanje o *aktualnosti* pisanja, o snazi i istraživanju mogućnosti jezičnog događaja.

Barbara DOLENC

KRONIKA DHK – Lipanj, 2016.

– 2. – 4. lipnja

U Crikvenici su održani *XV. JADRANSKI KNJIŽEVNI SUSRETI*. Sudjelovali su: Ljerka Car Matutinović, Ivan Babić, Božica Brkan i Dubravko Jelačić Bužimski. Književnu nagradu *Crikveničko sunce* primio je književnik Dubravko Jelačić Bužimski. Organizatori: Gradska knjižnica Crikvenica.

– 3. lipnja

U Pulji, uokolo spomenika Marku Maruliću održano je 5. izdanje književne priredbe za mlade autore "KOD MARULA", 2016. Sudjelovali su Milan Zagorac (Rijeka), Mladen Blažević (Rijeka), Maja Klarić (Umag/Šibenik), Maja Sabljak (Požega/Pula), Sanja Knežević (Pula), Daniel Radočaj (Pula). Organizator: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula. Potpora: Grad Pula.

– 4. lipnja

Održana je Godišnja skupština DHK.

– 6. lipnja

Održana je umjetnička večer u povodu 40. godišnjice smrti Nikole Pavića. Uvodno izlaganje održao je Ernest Fišer. Stihove je kazivao Božidar Vadlja. Glazbeni umjetnici: Antonia Horvat Dunjko (sopran) i Davor Ljubić (klavir) izveli su: I. Lang; Murve, R. Tačlik; Kaj, T. Uhlik; Vse se okreće i D. Bobić; Ljubav se ne trži. Program se održava uz financijsku potporu Ministarstva kulture RH.

– 8. lipnja

Na Tribini DHK predstavljena je knjiga Franje Martinovića: Zmrda zgola Zbrda, zdola. O humoru (aforizmima) govorili su književnici Ivan Boždar, Đuro Maričić

i autor. Glazbeni ugođaj priredili su Giovanni Furlan (skladatelj i pjesnik) i pjevač Anteša Džomba.

– 13. lipnja

U prostorijama DHK Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa održalo je Godišnju skupštinu na kojoj je dodijelilo *Demetrovu nagradu za životno djelo* dr.sc. Vlatku Perkoviću.

– 14. lipnja

Održana je sjednica Povjerenstva za ZKR.

– 15. lipnja

Na Tribini DHK predstavljena je knjiga Nevena Jurice *ILUZIJE* (Zagreb, DHK Mala knjižnica 2016.). Sudjelovali su: dr.sc. Ivica Matičević, urednik; dr.sc. Slobodan Prosperov Novak, Zdravko Gavran i autor. Izbor iz poezije interpretirale su dramske umjetnice Perica Martinović i Jelena Perčin.

– 20. lipnja

Raspisan je natječaj za književnu nagradu "Zvane Črnja".

U organizaciji Društva hrvatskih književnika, Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski, i pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture Republike Hrvatske od ljeta kreće program književnih tribina pod nazivom k-OS-t (književne osječke tribine). Livija Reškovic, članica DHK, idejna začetnica i moderatorica tribina, ističe kako je program zamišljen kao niz književnih tribina koje bi kroz suvremene teme i zanimljive književne goste ponudile građanima dodatan kulturni i umjetnički sadržaj.

– 27. i 28. lipnja

U Đakovu su održani 19. Đakovački susreti hrvatskih književnih kritičara u sklopu programa 50. Đakovačkih vezova. Predstavljena je knjiga Marka Palade *Zlo-njiiva* (Ogranak Matice hrvatske u Trogiru i Đakovački kulturni krug, 2016). Također je predstavljen projekt – petoknjžja CVELFERICA: panonizam, pismo književnosti i kulture. Za vrijeme predstavljanja: projekcija filma Voda, produkcija SKIG i HAVC. Sudjelovali su: dr. sc. Goran Rem, dr.sc. Sanja Jukić, dr. sc. Ružica Pšihistal, dr.sc. Ivan Trojan, mr. sc. vera Erl, Sanja Šušnjara, Anita Tufekčić, Kata Lunka Petrović, Marijana Džalo, Ljiljana Bilbija, Karolina Bakšaj, Sanja Pejakić, Gordan Nuhanović.

Predstavljena su i dva časopisa Društva hrvatskih književnika – *Književna Rijeka* (DHK Ogranak Rijeka) i *Artikulacije* (DHK Ogranak podravsko-prigorski). Sudjelovali su: Igor Žic, Marko Gregur, Darko Pero Pernjak.

Livija Reškovac, Franjo Nagulov i Ebtehay Navaey predstavili su *Zbornik Đakovačkih susreta hrvatskih književnih kritičara XVIII*.

Održan je okrugli stol – *Književna kritika danas – dometi, utjecaj, perspektive: Utjecaj književne kritike na internetu, elektronskim medijima i tiskanim medijima*.

Nagradu Julije Benešić za najbolju knjigu kritike u Hrvatskoj dobio je Ivica Matičević za knjigu Mjera za priču. Književnokritički ogledi o suvremenoj hrvatskoj prozi (Ex libris, Zagreb 2015). U knjizi se nalaze kritički tekstovi koje je autor objavljivao u Republici između 2011. i 2015.

Povelju uspješnosti Julije Benešić dobila je Ivana Buljubašić za seriju kritika objavljenih u periodici i na internetskim portalima.

Posebnu nagradu žirija dobila je Helena Sablić Tomić za knjigu Dodir teksta (Meandarmedia, Zagreb 2015), zbirku kritika objavljivanih u Vjesniku.50. Đakovačkih vezova. Organizatori Ogranak MH u Đakovu i DHK-Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski.

– 30. lipnja

Pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture Republike Hrvatske i u organizaciji Društva hrvatskih književnika Ogranak Osijek održana je prva književna tribina u sklopu programa k-OS-t (književne osječke tribine) *Psovka u književnosti*. Sudjelovali su: Milko Valent i moderatorica Livija Reškovac.

Maja KOLMAN MAKSIMILJANOVIĆ

REPUBLIKA, mjesečnik za književnost, umjetnost i društvo.
Izdaje Društvo hrvatskih književnika. Uređuju Milan Mirić i Ante Stamać.